

SELF-DETERMINATION

EDITORIAL

- 5 **Andrej Kurnik:** Self-determination in Alter-modern Register
- 9 **Connor Smith:** Desiccated Determinism: A Reappraisal of Self-determination beyond National Sovereignty [in English]
- 47 **Asim Mujkić:** "Let our Grandfathers's Great House Stay Open"
- 70 **Carlos González-Villa:** From Hegemony to Statehood: The State-Society Complex in Slovene and Catalan Sovereignty Processes
- 91 **Carlos Prieto del Campo:** Catalanian Process and European Politics
- 117 **Giuseppe Acconcia:** The 2011 Uprisings in the Middle East: a "Left-wing Awakening"
- 135 **Raúl Zibechi:** Autonomy and Self-governments after Progressism

ARTICLE

- 153 **Marija Viktorija Jagodic:** Students' Protests in Zagreb – June 1968

REVIEW

- 179 **Jaša Veselinovič:** Anti-colonial Struggles and the Emancipatory Potential of Self-determination

SAMOODLOČBA

UVODNIK

- 5 **Andrej Kurnik:** Samoodločba v altermoderni matriki
- 9 **Connor Smith:** Izsušeni determinizem: Ponovna ocena samoodločbe onkraj nacionalne suverenosti [v angleščini]
- 47 **Asim Mujkić:** »Naj bo hiša naših dedov široko odprta«
- 70 **Carlos González-Villa:** Od hegemonije k suverenosti: odnos med državo in družbo v procesih osamosvajanja v Sloveniji in Kataloniji
- 91 **Carlos Prieto del Campo:** Katalonski proces in evropska politika
- 117 **Giuseppe Acconcia:** Vstaje na Bližnjem vzhodu leta 2011: »Prebujenje levice«
- 135 **Raúl Zibechi:** Avtonomije in samouprave po progresizmu

ČLANEK

- 153 **Marija Viktorija Jagodic:** Zagrebški študentski protesti – junij 1968

RECENZIJA

- 179 **Jaša Veselinovič:** Protikolonialni boji in emancipacijski potencial samoodločbe

Uvodnik: Samoodločba v altermoderni matriki

Ko iščemo koncepte za novo politično slovnico, ki omogoča artikulacije radikalne alternative obstoječemu, imamo dve možnosti. Bodisi kujemo nove bodisi prevzamemo in posodobimo obstoječe. V prvem primeru tvegamo, da se zlepa ne bodo prebili v vernakularni jezik. Koncept multitude na primer, ki smo ga pri *Časopisu za kritiko znanosti* v zanosnih časih alterglobalističnih gibanj vrgli v diskusijo že pred kar nekaj časa, nikoli ni zares postal referenčni koncept na novo nastajajočih družbenih gibanj. Ta so morda tudi zato vedno znova z naivnim veseljem odkrivala že preizkušene in neuspele recepte poenotenja, homogenizacije in integracije, ki so značilni za buržoazno predstavniško politiko. Spomnimo se samo vstaj leta 2012/2013 s tako motečo heterogenostjo in mrežnostjo, ki sta jih lahko osmislila zgolj redčenje diskurzov in utemeljevanje političnih projektov hegemonije, ki so neizogibno požrli radikalni potencial množičnega vrenja in tako pripomogli k postvstajniški depresiji, ko so politične izbire zožene na liberalni konstitucionalizem in populistični nacionalizem. Če se po drugi strani lotimo reapropriacije uveljavljenih konceptov, tvegamo, da bodo ostali ujeti v kognitivne matrice, ki jih želimo preseči. Kljub tveganju smo se lotili poskusa takšne reapropriacije, in sicer smo se lotili koncepta samoodločbe.

Ko gre za koncept samoodločbe, se zdi, da kolikor bolj je uveljavljen, toliko bolj je izpraznjen. Kot kaže usoda koncepta v državotvornih časih v osemdesetih in na začetku devetdesetih, njegova uveljavitev odpravi samo možnost za samoodločbo. Zdi se, da ta paradoks presega aktualne kontingentnosti v smislu čedalje bolj

globaliziranega sveta in s tem razpršene postnacionalne suverenosti. Drugače povedano, problem ni v prehodih suverenosti, ampak v suverenosti sami. Takoj ko se samoodločba aktualizira v državi (moderni, suvereni in nacionalni), se sama vsebina koncepta umakne simulakru samoodločbe. Tako koncept, ki ga obravnavamo v tej tematski številki *Časopisa za kritiko znanosti*, doživlja usodo koncepta konstituirajoče oblasti. Tudi ta se v trenutku, ko postane konstituirana, razblini in preneha biti absolutni vir oblasti, njena vsebina pa postane prazna legitimacija. Zato ni nenavaden razplet državotvorenja izpred treh desetletij; ko se spustimo iz abstraktno identitetne ravni na raven materialnosti življenja, dobimo pravi negativ samoodločbe. Kot delavci_ke, ženske, govornice_periferne jezika itd. smo izgubili pogoje za samoodločbo. Uveljavitev samoodločbe je prinesla kraljestvo heteronomnosti in umik avtonomnosti, ki jo lahko v njeni antični definiciji enačimo s samoodločbo.

Usoda koncepta samoodločbe – njegovega potenciala in banalizacije – je tesno povezana z usodo protikolonialnih bojev. Da bi bili zmagoviti, so se morali zabubiti v moderno, evropsko, buržoazno politično formo. Podobno kot so se morali po Nietzscheju misleci navigatorji, ki so harmonizirali mišljenje in življenje, da bi sploh lahko obstali, zabubiti v prejšnje asketske kontemplativne tipe. Protikolonialni boji, ki so bili boji proti sami formi hegemonije in so tako afirmirali heterogenost in odprtost za razliko in alternost, so se tako morali izteči v projekt nacionalne graditve in modernizacije ter razvoja po evropskem, buržoaznem modelu. Tak zastrupljeni dar osvoboditve izpod kolonialnega jarma je vir nenehnih kriz v postkolonialnem svetu in obenem vir iskanj in političnih inovacij. Ravno tam, kjer je projekt osvoboditve izpod kolonialnega jarma zastal zaradi vsiljenih modernih, evropskih, suverenističnih političnih form, lahko iz zabubljene oblike samoodločbe, iz te prisrutne oblike gosenice, kot bi dejal Nietzsche, pride na svetlo pisani in nevarni krilatec samoodločbe.

Na vprašanje samoodločbe smo postali pozorni v času referendumu o neodvisnosti v Kataloniji, ki je prinesel nerazrešeno politično krizo v Španiji. Titanski spopad katalonskega in španskega nacionalizma, ki je mimogrede v veliki meri zaprl poti za institucionalne inovacije, ki so se za krajši čas zdele mogoče po nastopu množičnega gibanja *indignados* oziroma 15M, je pokazal obupno ujetost tako imenovane stare celine v moderne politične konceptualizacije.

Nekako logična izbira je zato bila pogledati v tiste dele sveta, ki so izgubili iluzijo v moderno politično slovnico in ki postavljajo aktualizacijo samoodločbe v drugo kognitivno matriko. Tako so nam bila inspiracija predvsem osvobodilna gibanja na Bližnjem vzhodu (Rojava) in v Latinski Ameriki. V diskusijah o boju Kurdiv_inj za emancipacijo in samoodločbo se često zgodi, da aktivisti_tke na začudena vprašanja, zakaj nočejo svoje države, odgovarjajo: »Ker nočemo zatirati drugih.« In tudi staroselci iz upornih ljudstev v Chiapasu v Mehiki na vprašanje, zakaj nočejo svoje države, odgovarjajo, da ne želijo balkanizacije Mehike, ampak njeno transformacijo, tako da bo za vse. Številni, ki prisegajo na moderne politične rešitve, ob tem nejeverno zmajujejo z glavo, čeprav morajo obenem priznati, da ti »nepravi« narodnoosvobodilni boji sprožajo izjemne procese osvobajanja v vseh domenah družbenega življenja. Kot da je ravno nedokončanje osvobodilnega boja v smislu, da se ne uresniči v vzpostavitvi suverene nacionalne države, pogoj za trajnost in poglobljanje procesov osvobajanja.

V različnih postkolonialnih kontekstih je reapropriacija koncepta samoodločbe tesno povezana z afirmacijo zamolčanih lokalnih antihegemonskih tradicij in diskurzov. V minuli tunizijski revoluciji, ki je označila začetek novega vala globalnega vstajništva, so se univerzalistične interpretacije marksistične provenience začele umikati lokaliziranim interpretacijam, ki so temeljile na zgodovinskih tradicijah boja proti centraliziranim oblikam oblasti, kar je odlično soodzvanjalo s prakso »naganjanja« delegatov centralne oblasti nazaj v Tunis. Aktivisti_ke družbenih gibanj v Maliju intervenirajo v postkonfliktno situacijo z afirmacijo zgodovinskih lokalnih afriških političnih konceptualizacij, ki so se artikulirale na podlagi pluralnosti avtoritet, in oživljajo idejne tradicije afriškega federalizma. Nedavno tega so se diagonalno pozicionirali v kontroverzah o ustavnih reformah. Proti poskusu aktualnega predsednika, da bi utrdil svojo oblast tako, da bi navidezno decentraliziral državo skozi centralizacijo imenovanja regionalnih predstavnikov, so postavili idejo nove ustave, ki bi izhajala iz afriških in ne iz evropske (francoske) tradicije. Takšna lokalizacija političnega imaginarija je dobila docela koherentno obliko v latinoameriških deželah, kot sta Bolivija in Ekvador, kjer nova generacija političnih teoretikov, ki interpretirajo nove družbene boje, na čelu katerih so staroselci, tematizira nujno vez med epistemološko in politično samoodločbo. Kljub verjetno nepovratni krizi socializma 21. stoletja, ki se razbija na čereh notranjih protislovij in ostalin ne

tako novega socializma modernizacije in centralizacije oblasti, bodo tovrstni teoretski preboji, ki tematizirajo odprto in vzajemno transformirajoče razmerje med lokalnimi zgodovinami in globalnimi dizajni, kot bi dejal Walter Mignolo (2012), zagotovo animirali prihodnje boje in gibanja za radikalno družbeno transformacijo in samoodločbo. In verjetno nam revolucija v Rojavi, o kateri smo pri *Časopisu za kritiko znanosti* nedavno izdali tudi monografijo, daje vpogled v prihodnost osvobodilnih bojev, ki mobilizirajo lokalne osvobodilne politične tradicije in razumejo osvobodilni boj kot boj proti epistemološkemu genocidu in univerzalizmu, ki je zgolj zamaskirana dominacija zahodno-centričnih partikularizmov.

Ko premišljujemo konec hegemonije Zahoda in nezaustavljivo afirmacijo zaradi kolonializma zamolčanih lokalnih epistemologij, ne moremo mimo škandalozne nezmožnosti našega lokalnega okolja, da se misli iz samega sebe. Spomnimo se samo militarizacije južne meje in rezalne žice. Ta ne pomeni zgolj skrajnega nasilja nad ljudmi, ki skušajo po tako imenovani balkanski poti priti do destinacij, varnih za življenje. Teror na slovenski južni meji s sistematičnim in protipravnim vračanjem je tudi simptom zanikanja epistemološkega dostojanstva. Trpinčenje prosilcev_k za azil na meji je premosorazmerno z uničevanjem lokalnih ljudskih konceptualizacij biti skupaj, konceptualizacij, ki so zaradi postkolonialnih specifik balkanske evropske periferije, katere del je tudi Slovenija, ponujale alternativne ideje in modele državnosti, ki so veliko bolj odprti za različnost, heterogenost in alternost od evropske nacionalne forme. Ta izraz hegemonije evropske buržoazije je bil sprejet kot edina mogoča aktualizacija teženj po samoodločbi. Prinesel je izbris, rezalno žico na meji, odvzem epistemološkega dostojanstva in s tem same podlage za samoodločbo.

V tematski številki o samoodločbi ponujamo nekatera besedila, ki problematizirajo ujetost koncepta samoodločbe v kapitalistično in evropsko moderno ter nakazujejo potencial koncepta, če ga postavimo v altermoderno matriko.

Literatura:

MIGNOLO, WALTER D. (2012): *Local Histories/Global Designs. Coloniality, Subaltern Knowledges and Border Thinking*. Princeton: Princeton University Press.

Desiccated Determinism: A Reappraisal of Self-Determination Beyond National Sovereignty

Povzetek

Izsušeni determinizem: Ponovna ocena samoodločbe onkraj nacionalne suverenosti

Pojem "samoodločba" se pojavlja v ustanovitvenih mednarodnopravnih dokumentih in v ustavah večine držav kot vzvod legitimnosti države in nadnacionalne ureditve. Toda njegova natančna definicija in parametri so predmet razprave – tako v primeru, ko se o njem razpravlja v okviru logike sistema države, kakor tudi zunaj nje. Članek na podlagi kritične politične teorije razkriva "rizomatsko" razumevanje samoodločbe, pri čemer rahlja odnos do sistema države in pojma suverenosti. Članek nato obravnava štiri primere, s katerimi pokaže, kako je mogoče s tem konceptom razumeti možnosti, ki so jih ustvarila sedanja politična gibanja. Te možnosti so manifestacije neizmerne konstitutivne moči in kolektivne imaginacije, ki je sprostila nove vektorje političnih možnosti.

Ključne besede: samoodločba, rizom, sistem države, suverenost, politična gibanja

Connor Smith je leta 2018 končal magistrski študij politične teorije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Zdaj živi v New Yorku. (cpsmith@email.wm.edu)

Abstract

The notion of "self-determination" is enshrined in the founding documents of international law and most state constitutions as a means of legitimating the current state and supranational order. However, its precise definition and parameters are the subject of debate—both when understood from within the logic of the state system as well as from outside it. This article aims to unearth a "rhizomatic" reading of self-determination, informed by critical political theory, wherein its particular relationship to the state system and the total notion of sovereignty is relaxed. The article then applies this thinking to four case studies in order to demonstrate how this conception can help to understand the possibilities created by recent political

movements as manifestations of boundless constitutive power and collective imagination that unleash new vectors of political possibility.

Keywords: self-determination, rhizome, state system, sovereignty, political movements

Connor Smith completed an MA in Political Theory at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana in 2018. He currently lives in New York. (cpsmith@email.wm.edu)

Introduction

*Alone,
I alone am the air and the golden butter,
linden bark, the king, the sickle and hammer,
the Dalmatian, the saw, Armenia, the key,
alone.*

- From "Alone" by Tomaž Šalamun
Translated by Brian Henry

Today, few would argue openly that humans should not govern themselves, but we can hardly agree on what that actually means. Discussion about this problem centers on the principle of "self-determination", the evocative notion of political order originating from, and remaining subservient to, those it applies to; however, although "self-determination" is referenced widely in today's (post-)modern context, its definition, and certainly also its rules, remain vague. In this article, I will propose a theoretical framework to locate the parameters of what "self-determination" might mean, arguing that it can encompass political ideas that lie beyond what the closed logic of the state system implies.

The notion of "self-determination" is enshrined in the founding documents of international law and most modern state constitutions as a means of legitimating the current state and supranational order. The logic is that because each political community has exercised a right to determine its own system of laws and norms, there exists a pseudo-contractual relationship between state authorities and the communities they represent, and those authorities may in turn negotiate internationally on behalf of those citizens. However, the state-based vision of self-determination has a problem. What if the bounds of some individual or collective "self" do not correspond to those of the state? What if an individual or group rejects the moment of birth and civic socialization as sufficient basis for contractual "determination"? At what point does inclusion in a representative, hie-

rarchical, and absolute political order constitute domination and coercion rather than consent and self-rule?

This problem is widely recognized. Many contemporary thinkers, across a wide spectrum of disciplines, have highlighted the problems of defining the boundaries of these communities and adjudicating criteria for inclusion or exclusion. Yet, with extremely marginal exception, all habitable territory on earth is currently controlled—at least formally—by a state, and new or unrecognized claims to sovereign self-determination in a particular territory thus must be subtractions from a state's jurisdictional authority. Therefore, while a *right* to self-determine might be central to the legitimation of the current state order, any new moments of its application are fraught with crisis.

Most of the extant literature about this tension attempts to adjudicate “legitimate” and “non-legitimate” claims to sovereign self-determination on the *de jure* basis of the state system. This forms the basis by which most secession movements active today claim legitimacy. But what happens when we look beyond the constraints of the sovereign state order in search of a different notion of self-determination? A critical perspective emerges, which holds that entirely new ontologies, values, and subjectivities may emerge spontaneously, bringing with them previously inconceivable ideas about political collectivity. From this perspective, it is precisely these moments, not necessarily the emergence of new states, that are the moments of political creation we might otherwise think of as “self-determination”.

For ease, I will term this strain of thinking “rhizomatic”, and will discuss why in greater detail later. However, my central claim is that these rhizomatic understandings of political agency can offer something important to the academic, legal, and philosophical discussions of what constitutes “political self-determination”. Without considering ideas that view the nature of self-determination as multiple and constitutive, invocations of political self-determination are to be understood within the particular, hierarchical context of the state system, and are thus either imperfect claims of autonomy, subject to all the same challenges of membership and domination therein, or are moments of secession. This means illegality and violence, resolved only by the constituted power of the state system—moments that preserve the current state structure, realize the hegemonic aims of already powerful states, or validate a deployment of effective violence. In effect, self-determination is then a concept that enshrines not normative and creative self-determination but rather a retrograde *determinism* of force.

This main body of this article will be divided into Parts 2, 3, and 4. Part 2 will address the concept of sovereign self-determination as it is currently understood within the legal structure of the current state system. Part 3

will present a “rhizomatic” vision of political self-determination in which the concept is decoupled from its association with the state system and reference an epistemology laid out mostly by 20th and 21st century critical theorists. Part 4 will present four case studies of recent political movements, each of which models in some way this “rhizomatic” conception of political self-determination.

In a contemporary moment when the global state system and economy is beset by forceful challenges from all sides (including, sometimes, from within the very states that created it), perhaps now is the time to revisit our understanding of political self-determination. Broadening what we consider to be political self-determination, we may also be able to imagine ways to transform our own future. Must self-determination be, as it is understood from within the state system, defined by territorial claims of sovereign agency for a bounded political community? Or might it also be understood as something more radically creative?

Sovereign Self-Determination and the State System

Before considering how political self-determination might be understood beyond its relationship to the state, I will first examine its place within the logic of the international system. In doing so, I will demonstrate the deep tensions created within the hierarchical logic of the state by the idea of self-determination, even as it is defined and applied by state actors (or those aspiring to become state actors). Its centrality is, of course, partially the product of a particular historical trajectory of political ideas and outcomes, but it is far from a litigated relic from a long-ago past. Instead, it serves a central role as a conceptual means to continually legitimate the system as it exists today, linking the concept of self-rule and representative democracy to the nation-state formation and defense of its sovereignty by means of an imagined contract of consent at some earlier moment of “self-determination” between each human political subject and their state.

Self-Determination as a Principle of International Law

The history of self-determination as a principle—like the history of the state system itself—is a particular one, colored by evolving legal norms, historical outcomes, and the individual ideas of influential political actors. Article 1 of the United Nations (UN) Charter most famously articulates the “classical” vision of self-determination that is enshrined in international law as a legal norm that exists to this day. In it, one of the most fundamental roles of the UN is to “develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples” (United Nations, 1945). This terminology—that of self-determining *peoples* and relations among *nations*—represents the cross-pollination of two particular European political histories. On the one hand, it gestures to concepts of representative self-rule as developed in antiquity, and repackaged by Renaissance thinkers and Enlightenment-era revolutionaries, and on the other, the parallel trajectory of communitarian justifications of national sovereignty resurrected during the period of nationalist revival movements in the 18th, 19th, and 20th centuries. Though the membrane between these two political histories is certainly permeable, their collision in the classical principle of self-determination is a particular result of several centuries of interplay between these political ideas and historical outcomes.

Wolfgang Danspeckgruber traces the underlying principles of consent and self-rule expressed in the UN Charter to the American and French revolutions (Danspeckgruber, 2002: 4). This also entails the influence of republican and neoclassical ideas that inspired revolutionary thinkers, wherein the legitimation of state law, policy, and leadership derives solely from electoral participation rather than divine mandate. However, elsewhere, the familiar challenges of defining “popular” representation, delineating the boundaries of a people, and of conferring political subjectivity meant that institutions could then be created based on co-opted, misrepresented, or invented civic mandates and robust structures of colonial conquest maintained with nominal legitimacy. National movements, as they emerged, offered an alternative path unencumbered by these tensions. Benedict Anderson argues that, already by the time of the French Revolution, most “key concepts were understood globally – progress, liberalism, socialism, republicanism, democracy, even conservatism, legitimacy and later fascism,” but that nationalism was a poorly defined idea with little philosophical basis, which could only be understood “comparatively and globally”, and could only be felt and politically operationalized by those under the influence of a particular strain of it (Anderson, 1996: 2).

After the catastrophic collisions of nationalism and empire in the First World War, new projects of interstate coordination like the League of Nations were pursued to forestall more bloodshed. To peacefully adjudicate claims of statehood, questions of membership and mandate needed to be solved. This was a crucial moment for what became the “pre-classical” principle of self-determination: the explicit embrace of nationhood as grounds for sovereignty, *alongside* self-rule as a consented compact of civic mandate. Antonio Cassese (1995) credits American President Woodrow Wilson with the international elevation of the cause of national self-determination, and identifies this as the moment where notions of the popular civic mandate entered the formula. Cassese writes that, for Wilson, “self-determination was the logical corollary of popular sovereignty; it was synonymous with the principle that governments must be based on the ‘consent of the governed’” (Cassese, 1995: 19). This consent was to be secured within states based on ethno-national community membership, which either guaranteed the rights of bounded minorities or were to be restructured to turn minorities into majorities—based on the claims advanced by these communities themselves. Yet, Ivor Jennings (1956) famously decried this as a “ridiculous” means to govern the restructuring of the entire interwar state system: “On the surface, it seemed reasonable: let the people decide. It was in fact ridiculous, because the people cannot decide until someone decides who are the people.” (Jennings, 1956: 55–56)

Next, this “pre-classical” model of self-determination—self-rule, within a bounded area of territorial sovereignty, conferred on an ethno-national basis to those who the extant states of the world order deemed deserving—was to transform from the influential position of the American President to a set of international norms undergirding the entire state system. Although the interwar order was unable to prevent the outbreak of the Second World War, “the self-determination of peoples” returned in the documents founding the United Nations and its subsequent scope after the war. They omitted explicitly ethnic, national, or minority-based conceptions of validating statehood, but the residue of nationalism was thick in the initial moments of “self-determination” that created many of the states that created the norm. And thus, even though the norm of self-determination’s formal linkages with the concept of “nationhood” are severed in the classical model, the ethno-national foundations of most modern states make it exceptionally difficult to disentangle many claims of sovereign nationality from that of sovereign statehood even to the present day.

In the intervening decades, even as the classical principle of self-determination was invoked as the basis for decolonization, written into new UN

documents, and recognized as a core norm of international law time and again, the logical tensions that afflict it have limited the creation of new instances of its legal application to adjudicate claims of statehood. If new or unrecognized invocations of self-determination as the grounds for recognition of an independent state amount to claims of secession (and, if we accept that almost all habitable territory on earth is controlled by a state, then new or unrecognized claims that entail a territorial dimension must be), they pose a major problem. After all, within a system foundationally structured to protect the territorial sovereignty of the existing regime of nation-states, does it make sense to construe a foundational norm as one that *allows* for that sovereignty to be contested? From that angle, self-determination as a legal norm for state creation appears to be an existential contradiction for the entire system it sits within.

Self-Determination and the Legitimation of the State System

Surely the international legal norm, in all its implied power to fuel emergent claims of secession, strikes a discordant tension with the inviolable norm of state sovereignty. Yet, at the same time, the principle of self-determination lives another life: it cannot be ignored or omitted because it is necessary to sustain the state system's legitimacy and cohesion. As Weller writes, "governments have an interest in perpetuating the legitimizing myth of statehood based on an exercise of the free will of the constituents of the state—their own legitimacy depends on it" (Weller, 2008: 14). In this sense, self-determination plays a key role in this "creation myth", and in its absence, the state formation itself appears illegitimate.

To understand why, it is useful to examine a logic that largely follows the histories I sketched out earlier. If the state is both sovereign and the sole arbiter of coercion and private ownership within its territory, its legitimacy must come from somewhere. Without the logic of divine mandate that underpinned centuries of feudalism, it must then derive legitimation from some relationship with the people that it calls citizens. Otherwise, it would constitute a naked exercise of domination.

In one conception, that of the civic popular mandate, the state relationship is characterized by contractual consent. The founding document, a constitution, creates the state and, in some cases, creates the people. Membership is secured by acceding to the contract, either by birth and civic socialization within the common institutions of the state, or by meeting criteria established by the state and swearing an oath—"rebirth" by naturalization. The founding act bounds and determines the governance arrange-

ment of the collective “self”, and acts of naturalization extend those boundaries and indicate acceptance of the representative governance arrangement by those who recreate themselves as members of the community. At its founding, this is something more radical, creative, and revolutionary than, for example, securing an arrangement of autonomous self-government from a willing monarch who reserves the right to revoke any powers he or she sees fit. Rather, it inverts the logic of legitimacy, which now rests temporally in the moment of contractual consent: the moment of self-determination.

In the nationalist conception, questions of boundedness and membership morph into something fixed and explicitly ethno-cultural. Yet, the representational mechanisms of state legitimation are similar. The *people*, which already exists, decides how it is to be represented by the state, and the state thus derives its legitimation from the primary national community it embraces. Minorities are to be afforded rights of autonomy (though not sovereignty), and usually only if they cannot be assigned their own state and thus transformed into a majority nation. This conception is less explicitly contractual, but in practice, it entails the acceptance of a similar representationalism because the process of formalizing membership occurs as the institutions are constructed. In effect, establishing the regime of governance constitutes the moment of self-determination in this reading as well.

At this point in the logic, where all states represent contracts of self-determination and all territory on earth is perfectly divided, states can now begin to build a supranational order that represents a second level of contractual consent. For, until now, all states are bound simply by the arrangements they have concluded with the citizens of the political community they represent. Now, if the terms of their contract allow and they deem it in the interest of their citizens, they can begin to bind their actions on the basis of an international legal order. If a state trades away any dimension of agency against the terms of its contract, it destroys its legitimacy. This means, unless it has reserved rights to territorial secession (as, for example, in the Soviet Union and Yugoslav constitutions), then any diminishment of its territory or mandate is also against the terms of its original contract (Weller, 2008: 49). For this reason, the cohesion of the interstate system relies on the same logic as the legitimacy of the state: a “founding moment” of self-determination creates a contract, which also binds the state’s actions beyond its own borders, allowing it to legitimately negotiate at an international level.

Aside from the obvious challenges with application, there are a number of tensions immanent to this universalistic logic. The first is the so-called “boundary problem” of democratic theory, first termed as such by

Frederick Whelan (1983). Roughly speaking, this refers to the challenge of demarcating the “appropriate constitution of the people or unit”, if all political subjects within a democratic community are to be thought of as equal (Whelan, 1983: 13). This is especially true within the logic of civic representationalism, wherein the people establishes itself and its terms of governance in the moment of self-determination, recognizing each other as equal political subjects within a common collective “self”. But this also means that boundaries of territory and membership must be formally delineated, an act that excludes others and possibly claims ownership of territory that was previously controlled by another political entity. As Sarah Song points out, this means that the boundary is decided by the “contingent forces of history” and violence, rather than by some universal logic of self-determination (Song, 2012: 40). Nationalism offers a “pre-political” way to avoid these questions, by claiming that the people is already bounded, with some existing historical right to territory existing at the moment of contract with the state (ibid.). As mentioned before, each nationalist claim might be understood as wholly particular and not governed by an overarching logic of legitimation—each member of a nation is equal to each other member of the nation, and the nation’s boundaries are fixed—so the act of exclusion of others to membership and territory is legitimate by the terms of the particular claim. But the problem reoccurs when nationalist claims (particularly to territory) overlap or exist in opposition to the current order, and because of their particularity, no universal test or reading of history exists to adjudicate which claims are legitimate.

There is also an issue of temporality here: the contract created at the moment of self-determination is meant to exist indefinitely, and thus to preserve the state’s legitimacy throughout time. And although state constitutions generally include provisions for change and amendment, a subset of the citizens bound to the contract cannot simply withdraw consent based on their evolving priorities. As new generations are born and are socialized as political subjects, they are automatically bound to the terms of the contract and have no discrete moment to affirm their consent, and thus, the “self” is fixed throughout time, even when none of the political subjects who concluded the contract are still bound by it. They can only be, in effect, contracts with a “determining” self at one point in history, and that “self” must somehow regenerate its political subjectivity with each new member of the community in order for the state to legitimately persist.

The state’s power to exercise coercion allows it to repel challenges to its authority as a means of sustaining the imagined consensual contract, but it also fixes it in a normatively powerful role as the highest form of

legitimacy. Self-determination is, when imagined in the past, the underwriter of this legitimacy. However, when imagined in the present or future, it is an existential challenge to the existing order. So self-determination, when understood in the perfectly universalistic terms I laid out earlier, must be a prior act, fixing a system of governance in perpetuity, and if that system provides some permeability to change, then acts of self-government might be absorbed into the course of the state's behavior. However, if a further act of self-determination occurs beyond the specific terms of the current order—even if it is practically identical to the same types of acts that predicated the creation of the extant state formation—it becomes one of illegality and subversion.

Determination or Determinism?

While most modern thinkers imagining self-determination as relative to the state system propose some evolution of the legal norm of self-determination, none are able to altogether resolve the tension this poses with the principle of sovereignty. Within all state-bound approaches to adjudicating new claims of statehood, political self-determination is limited to that of a direct territorial challenge to the state's sovereignty, though underpinned by different justifications. Nevertheless, this is important because political self-determination thus remains an explicit matter of property, which can be settled within the hierarchy of the state system as it exists. Sovereignty remains absolute. Compelled by sentiment of its citizens or by international norms, it might be permeable and sympathetic to certain demands to restructure the terms of its control—always, however, on its own terms as the ultimate sovereign authority. But when this is not the case and the state is antagonistically challenged on a dimension of ownership (territory, resources, authority, human capital, etc.), its acceptance of a secessionist claim amounts to the acquiescence to what it considers a theft—something that not only runs counter to its own logic of persistence, but might even be understood within a framework of representative democracy as outright state failure. The result is a return to the logic of coercion: either the state is successfully able to repel the claim, its behavior is determined by the reaction it fears in a credible threat of intervention, or it experiences a loss of control due to a violent challenge by the claimants themselves.

Then, the question to ask is: what kind of work is actually being done by the principle of self-determination under the dominant logic of governance? In most modern cases, self-government via representational democracy is perfectly easy to rectify with the state system, so long as it is predica-

ted on the idea of some past, pre-political moment of self-determination. It is also possible to imagine situations in which states do not effectively discharge their duties and lose their normative mandate. But accepting the hierarchical logic of the state system, do we humans really have a right to define the boundaries of our political self and claim sovereign ownership of what is currently controlled by another sovereign entity when it does not wish us to do so? Do we have a *right* to this normative determination, peacefully claimed in relation to, and adjudicated by, the hierarchical state system, or must a violent conflict, and thus historically contingent relations of force, determine our political present and future?

Rhizomatic Political Self-Determination

Having identified the tension between sovereignty and self-determination at the root of the state system, we can simply choose to acknowledge this situation as a *fait accompli*—an implacable fact of life in today's political system. Alternatively, we can use the recognition of this seemingly unresolvable tension as an opportunity to consider another ontology altogether—one that leaves behind the logical confines of the contractual state system and explores other ideas about what political self-determination can possibly mean. In this part, I will make a leap to the latter. Here, I hope to facilitate a useful encounter between two concepts of political self-determination that perhaps can never be fully synthesized, but are rarely considered together within the scope of one line of argumentation.

In Part 2, I argued that, despite its role at the very heart of the state system, political self-determination remains mired in deep tension with sovereignty, and when understood in the present or future sense, its normative role reduces to the *determinism* of the constituted structures of force inside the hierarchical and enduring order. Claims are either understood based on their position relative to the interests of extant states, or by the effectiveness of the violence they are able to exert against a state. So, now, the first order of business is to relax the assumption that this is the only way to understand political self-determination and thereby remove its tension with the notion of state sovereignty—this section will propose a constellation of ideas about how to imagine political self-determination when this is done.

“Desiccating” Self-Determination

In *Insurgencies*, Antonio Negri (1999) establishes an opposition between the type of *potere* (“power” in Maurizia Boscagli’s English translation) exerted by a closed constitutional order and that of *potenza* (“strength”), which represents limitless revolutionary potential. He understands the former as what comprises a “constituted” order of power (that which has been accumulated and contractualized) and the latter as “constituent” power, which is the revolutionary expression of *potenza* and the true essence of democracy. He gestures to French political scientist Emile Boutmy, who, in 1891, identified constituent power as “rising from nowhere and organizing the hierarchy of powers” (Boutmy, 1891: 250). If this mysterious constituent power comprises the original basis of the constitutional order, an original expression of *potenza*, then that must mean “a power from nowhere organizes law” (Negri, 1999: 2). This, he argues, represents a “crisis,” because the boundless normative power of *potenza* must, at once, be the foundation of the constituted order, but also simultaneously constrained and subjugated to *potere* if a representational system is to survive. At the heart of constitutional logic, Negri says, is a contradiction. Although this contradiction is not resolved within the system *per se*, the mechanics of its operation are clear. Sovereignty and constituted power are privileged and free, and constituent power is kept alive, artificially bounded and trapped behind glass.

In this arrangement, constituent power has become “subjectively desiccated”, wherein the “singular characteristics of its originary and inalienable nature vanish”, its revolutionary potential has been stifled, and it has been “situated within the concept of the nation” (Negri, 1999: 3). While it might merely be treated as a creation myth of the history of the nation and the state formation, it must be kept alive and on view if the constitutional order is to continue its operation, because “its elimination might nullify the very meaning of the juridical system and the democratic relation that must characterize its horizon” (ibid.: 4). Lastly, it is encased in “the rules of assembly”, a particular rationality of governance, and the logical link is established between suffrage and the “originary, commissioner” constituent power, which is thus harvested of its power through representative mechanisms (ibid.).

By now, the parallels of this argument and what I explored in Section 2 might seem apparent. For, even viewed from within the logic of the state system, it is necessary to create strict definitional limits to political self-determination: it must, for example, occur as the result of state misbehavior,

it must manifest as ethno-national consciousness, it must be constituted by territorially delimited plebiscite, and so on. But, in the vast majority of cases, it must have *occurred* at an earlier point in time to be considered legitimate now. What Negri understands as “desiccation”—temporal limitation, destruction of revolutionary potential, and entrapment inside a particular narrative of state formation—is obviously at work here, too. Because “self-determination” implies an *act*, or at least a set of actions, when it is removed from this relationship to the state system, it is perhaps best understood as an *expression* of the same constituent power Negri defines.

Self-Determination as a “Rhizomatic” Idea

If the specific rules of “self-determination” are not clear even within the particular and rule-bound state order, then this problem must be infinitely multiplied when understood outside it. This is because, without constraint or limitation, “self-determination” is a fundamentally creative and open idea, and without encasement inside a particular definition of governance, the nature of the “political” is also in contention. Indeed, if we accept that political self-determination can be understood as an expression of constituent power, then its meaning derives from what Negri calls a “multidirectional plurality of times and spaces” (Negri, 1999: 13). When we remove the bumpers of the very particular state system, how can we even understand what that entails, much less distinguish it from its “desiccated” form?

One useful concept can be found by turning to Negri’s ontological compatriots Gilles Deleuze and Félix Guattari, who explored a notion of “the multiple” that is clearly related to the “multidirectional plurality” Negri identifies. They write:

The multiple *must be made*, not by always adding a higher dimension, but rather in the simplest of ways, by dint of sobriety, with the number of dimensions one already has available—always $n-1$ (the only way the one belongs to the multiple: always subtracted). Subtract the unique from the multiplicity to be constituted; write at $n-1$ dimensions. (Deleuze and Guattari, 1987: 6)

The multiple is, as such, a total plurality. It is that which exists at all times, in all spaces, in all possibilities. It is not, they argue, a synthesis of all particularities and all realities; those particularities are simply subtracted from the multiple, and as such, the multiple is comprised partially of all things, but all things are not its totality. The radicality of constituent power, as

also imagined in this way, is in its revolutionary derivation from totality and infinite possibility. This idea is extremely useful for our purposes. Political self-determination, without the entrapment of a particular constituted order, is something that appears as an expression of total creativity. And, if we are attempting to identify the manifestations of something this limitless, an expression of a constituent power that derives from the multiple, we need to simultaneously consider its radical plurality alongside the particularity of what we are attempting to investigate. The concept of $n-1$ helps envision this operation.

Deleuze and Guattari write that “a system of this kind could be called a rhizome” (Deleuze and Guattari, 1987: 6). The image of the rhizome distinguishes it from a system of “arborescence”, which imagines the world as a tree and its roots, in which there is “One that becomes two, then of the two that becomes four” (ibid.: 5). The arborescent mode of thought envisions a singular starting point, from which all things derive hierarchically, in constant bifurcation from one another. When the multiple is “effectively treated as a substantive”, and understood as a rhizomatic system, it can be thought of as a multiplicity (ibid.: 8). To investigate political self-determination beyond its desiccated state, it appears that we can accept some of the abstractions of the multiple, and in conferring substantiality, conceive of it as a rhizomatic multiplicity. From its position in the state system, part of a unitary whole, it has a clear foundational role of logical, representational legitimation. But when imagined beyond a particular binary, hierarchical, and “arborescent” system, the nature of its multiplicity is clear: what it *can* be and what kind of relationships it *can* create depend on how it is subtracted from the multiple by those who are self-determining. We avoid the trap of determinism by eschewing the logic of universal derivation from the One.

In proposing that we conceive of political self-determination that has been decoupled from the sovereign state system as rhizomatic, I also propose that we refer to it as such. But why not simply call this idea “alternative” political self-determination? I contend that, while “alternative” may be a useful shorthand to think about particular manifestations of self-determination beyond the state, it is also deferential to that which is *not* alternative, or in other words, that which is “standard”. We risk, then, buying the arborescent logic of binary opposition in understanding how political self-determination must manifest. In doing so, we understand it as necessarily different from the passions that drive the operations of the state system, which is the natural standard, and so we are obligated to propose something better—a “superior alternative,” so to speak. But we need not think of the symbologies and slogans of our particular history and the ghosts

of past oppositions to imagine possible expressions of constituent power. In short, imagining political self-determination as rhizomatic gives us the space to explore what is and might be, rather than what has been.

Determining the Political

Now, we confront the problem of defining the “bounds” of self-determination. For, if it is subtracted from a multiplicity—with infinite possible forms and manifestations—how can we understand how it would manifest in a way that we are able to recognize as “political”? We are thus faced with the challenge of how *not* to simply construe rhizomatic political self-determination as some kind of mirror opposite of its desiccated form. We risk falling into the trap of solely recognizing collective action that mimics the dominant logic of governance: a constituted, hierarchical structure that challenges one of the particular elements of the modern state system, and as such, becomes our coordinates for imagining rhizomatic self-determination. As Negri cautions, “any philosophy that even heroically has an institutionalist outcome must be refused if we want to grasp the strength of the constituent principle” (Negri, 1999: 23).

The challenge lies, as such, in imagining self-determination (“the constitutive act”) in a way that does not map to a vertical or hierarchical structure that regulates behavior and instead preserves the implication of total possibility that renders its essence rhizomatic. Perhaps the first layer of this question can be deferred without a great deal of trouble: the subtraction of “self-determination” from the multiple implies the particular construction of the 1. And, because we are vesting an actor (the “self”) with that operation, we are absolved of having to fix its meaning as absolute. Each “self” that “determines” creates both the particularity and the meaning of its own action.

In his reading of Baruch Spinoza, Negri (1991) explores this idea. Negri argues that Spinoza’s engagement with the plane of the material understands reality as a particular expression, but one with a relationship to a horizon of potentiality. Spinoza rejects the dominant theology of the divine, instead viewing the *divine* as “a total horizon that does not recognize even a logical transcendence” (Negri, 1991: 127). As such, the divine is “the complex of potential force” (*ibid.*). Instead of a single, representative figure, the divine *is* the multiple, and the material is simply what is subtracted from it, becoming the particular.

Thus, while we cannot precisely define the “alternative”, some singular nature of that which exists beyond what has already been determined on the material plane, we can *create* a form of it. This is, in Negri’s interpretation, enabled by the nature of Spinoza’s vision of the political. Though

it speaks in terms of what is “naturally” possible, and in some senses determined by human passions, Negri argues that it is situated far from the framework of “natural right” thinkers who see the necessity of constraining the “natural” violence of humans by a sovereign arbiter. Instead, humans can effectively determine a *new reality*, created from what was before only a potential characteristic of the multiple.

As such, Spinoza’s “constitutive problematic” remains open to the infinite logical horizon of the multiple, rather than that which is *already* a reality. In Spinoza’s political logic, Negri recognizes that “the passage from individuality to community does not come about either through a transfer of power or through a cession of rights; rather, it comes about within a constitutive process of the imagination that knows no logical interruption” (Negri, 1991: 110). This endless constitutive imagination manifests in acts that mine the particular from the multiple—this sense of the political moves to the plane of material precisely as it is determined. Collective passions are the *animus*, and those can be passions of joy and spontaneity rather than antagonism and constraint. The political cannot be predicted or understood as a theologically divine truth; it is simply what is real because it is made so.

When we imagine rhizomatic self-determination as the process of subtracting a political reality from the multiple, the weight of this interpretation becomes clear. The state and state system are part of a particular reality with its own logic of legitimation, which has been subtracted out of this plurality. But the rhizomatic idea requires no legitimation of supposedly universal principles of natural, binary antagonism. “Natural” law, as Negri interprets Spinoza, is what can be determined as natural, and it can be determined as such because we can imagine it. In this reading, rhizomatic self-determination happens not just when a particular state or governance order is created—it is nothing less than our act of *creating* a nature of the political.

Determining the Self

We now must address the question of subjective agency: who is the collective *self* in this rhizomatic notion of *self*-determination? To avoid relying on any sort of “pre-political” logic of human community or fixed boundedness to establish this collectivity, the political *self* might then be imagined (as it is within Negri’s reading of Spinoza) as a spontaneous construction of human desire and will—founded in mutual aid and collaboration, rather than as some natural act of exclusion. With this framing, it is possible to imagine a political *self* constituted not by way of ceding individual agency to a

“transcendental mediator,” but as a unity of will and a recognition of the *collective* multitude as a function of human desires (Negri, 1991: 135). After all, “the concept of collectivity is nothing other than an ontological determination of the relationship between multiplicity and unity”, which melts down the definitional boundaries of individuality and collectivity to functions of the same constitutive process of human creativity (ibid.: 135–136). The boundaries of the *self* are thus irrelevant (or at least entirely permeable), and as a result, the logics of communitarian exclusion also disappear.

But, if it has no fixed delimitation, how does the *self* become a subject? Jacques Rancière (2001) imagines the emergence of the political as the rupture of the dominant logic of ordering, which creates a “subject defined by its participation in contrarities” (Rancière, 2001: 2). Effectively, it is in the exercise of collective agency that the *self* is constituted. When Rancière (2006) makes the equation between an exercise of this type of agency with the notion of “democracy”, it manifests in the disruption of that which is considered the “natural” political logic of governance and assembly. Rancière imagines this moment of creation at the point of departure from the logic of *arkhè*—the philosophy of governance by “natural right”, and the disruption of dominance of those considered “appropriate for the role” (Rancière, 2006: 39). There has been no pre-defined reason or legitimation for this disruption; it simply occurs as a function of collective will. He sets up this opposition in terms of the emergence of *la politique*, which counters the dominant logic of *la police*. In the terms we discussed before, this could be said to occur at the moment when a new reality is subtracted from the multiple—a moment of self-determination. Thus, Rancière imagines that this moment, in addition to constituting the new “politics”, also creates the subject-*self*.

In this way, the radically creative essence of rhizomatic political self-determination is present on both sides of the hyphen. We need not search for a bounded community that has defined its limits to confer subjectivity. We also do not need to search for a single, individual “self” or many “selves” transferring agency to a constructed collective. The problem is solved by the unlimited potentiality of the idea—the simple but radical notion that, in the creative act of determining its political reality, the collective also determines itself.

The Temporal Challenge

If we now wish to move this argument from the domain of metaphysics to that of the material, how are we to identify material *instances* of rhizomatic political self-determination when we have established its definition as

endlessly multiple? Negri solves this problem in his investigation of constituent power by analyzing historical episodes and situating their creativity in the context of the history of the juridical state system. The contours of constitutive power and resulting acts of self-determination thus become visible when viewed next to the dominant logics of their time. Situated within a perspective of contemporaneous historical reality, these acts of self-determination can be understood as radical ruptures in governance logic and be recognized as constitutive of previously unrealized political possibilities. As Negri himself puts it, when constituent power is recognized in history, it is “the supreme principle of a becoming that has its roots in the past, in the necessary preconditions of what exists; in the past it is seen producing the present” (Negri, 1999: 232).

We might, however, perform a similar operation with regard to cases of the present. (Though, of course, we must allow for some lag, and call these “recent” acts of political self-determination, rather than “present” ones.) In this regard, we even have the advantage of open potentiality—some acts of collective self-determination in the recent past have unleashed vectors of possibility that have not yet concluded in encasement within state logic or in its disruption. It is at this critical moment that we might be able to consider the implications of collective actions that *have happened*, but whose direct effects *have not ended*.

What about the future? This is one temporal direction that I argue we should not follow. A single predictive discussion of how *future* self-determination is likely to (or should) occur would be a solely individual exercise, and one that would be stumble upon the tangles of multiplicity. To avoid the traps of determinism we discussed before, prediction should be avoided: in order to *expect* some outcome, we must be able to extend the logic of its progression. But this is the very logic that we imagine being ruptured by an act of self-determination—encasing the future in the particularity of the present.

The Epistemological Challenge

Now, before moving on to consider “recent” acts of rhizomatic self-determination, we must confront the second challenge—one of epistemology. Namely, how are we to imagine acts that create new logics and knowledges when relying on an academic understanding born of a particular European tradition? For, despite its rejection of transcendental and universal reality, the ontology we have just explored was largely authored by European thinkers and was shaped by the particular experiences of Western history

and society. Much of it is presented in binary opposition to the particularly European construction of the state system. Our relying solely on the epistemic extensions of this ontology in material cases poses the risk of constraining us, once again, to a simple mirror-image critique of a particular political logic.

Boaventura de Sousa Santos (2014) writes in *Epistemologies of the South* that a meaningful critical theory can only be constructed by looking for voices beyond Western epistemic structures. This argument challenges us to seek instances of self-determination and “emancipatory transformations” that may not appear, at first, to even materially resemble the historical experiences of European society. If we are to avoid becoming entrapped by a perspective that, at once, eschews universalism, but still seeks particular patterns of behavior that are largely colored by a particular historical experience, we must attempt to better understand what might exist outside the Western epistemological structure. In essence, this amounts to seeking encounters with that which might challenge the state system in some sense, but may not direct its collective will toward lodging particular claims situated inside its logic.

We cannot pretend to wholly overcome this challenge while working inside a Western system of language and academic exchange. Yet, it is crucial to keep this limitation in mind and, to the extent possible, to understand the material investigation of rhizomatic self-determination as one of “encounter” rather than one of definitive “explanation”. Eduardo Viveiros de Castro (2014) illuminates some of this challenge relative to the anthropological discipline in his *Cannibal Metaphysics*. Here, he acknowledges the problem that Sousa Santos calls the “protagonism of intellectuals” as an immanent issue of the discipline: the systemic recognition of the debates and contexts of the investigators as universal while the so-called “subject” is sapped of intellectual productivity (Sousa Santos, 2014: 26).

He imagines this project to recognize productive agency in the societies under study as “the decolonization of thought,” in that it acknowledges the productive co-creation in the moment of encounter, rather than the assignment of Western coordinates of meaning (ibid.). This seems like a simple proposition, but has the effect of radically reconfiguring particular epistemological boundaries of what is universally “natural” and what is relatively “cultural”, or at least rendering their meanings contingent. For the purposes of investigating material recent acts of rhizomatic self-determination, we face a similar dilemma. If we are looking for moments of creation that constitute new collectives and political realities, we must not simply consider formations that challenge a variety of political constitution that we

understand from the perspective of one “cosmo-vision” of epistemological particularity. We must also attempt to understand acts of self-determination that create logics situated far beyond the binary oppositions of the Western state system.

Approaching the Material

Our discussion of temporality and epistemology leaves us with some useful guidance. Chiefly, we clearly should not seek to identify an objective case of “perfectly” rhizomatic political self-determination. By fixing the criteria of this category, we would encase what we seek to understand within the suffocating limitations of our own logic. We would valorize something that is simply a subtraction from the multiple as a universal truth, entrapping its creative nature in our explanatory one. In this vein, we should also avoid predicting the future, for fear of ignoring the constitutive and contingent power of new epistemologies and political realities that will arise from collective will, rather than from the extant logics we can extend.

Yet it is also clear that we should not *abandon* the constraints of our particular logic—doing so would render the project of working from a Western academic perspective completely meaningless. Instead, we should seek an explanation of the projects of self-determination we investigate from the voices of those who are participating, and instead of *translating* these ideas to a context of binary opposition with the dominant governance logic of the state system, perhaps *situate* them in a context we understand. This means seeking to understand how they relate to the state system without simply assuming that their political logic is in direct synthesis or opposition with the state system. In fact, each of the four cases I will consider in Part 4 entail wildly divergent claims relative to the state system—our task is merely to recognize their particularity. Perhaps, in this way, we should draw inspiration from Spinoza himself in the goals of our investigation: seek out what is “*Non opposita sed diversa*” (“not opposed but different”).

Case Studies of Rhizomatic Self-Determination

Now, we arrive at the point of considering collective political acts as moments of rhizomatic self-determination. In this section, I will present four recent cases of collective political action, endeavor to understand the challenges they pose to the state formation, and present a discussion about how the vectors of possibility each creates can be understood as modeling the

ideas we explored in Part 3. The aim of this section is to introduce a more material understanding of how certain claims of self-determination unleash new scripts of political possibility and subjectivity, and as such, can be understood as “rhizomatic”.

Catalonia: Sovereign Self-Determination and Transversality

Perhaps the most obvious recent act of sovereign self-determination was the October 2017 Catalan Independence referendum. In many regards, this situation in Catalonia perfectly models the dimensions of the problem that we addressed in Part 2: a secessionist claim positing one representational political order’s wishes against the opposing interests of one that exercises the sovereign powers of statehood. The state violently challenged the referendum’s legitimacy, calling it a “constitutional and democratic atrocity” (Jones, 2017). As the actual voting began to unfold, Spain’s security forces appeared “in full riot gear, smashing their way into polling stations, dragging women out by the hair, and firing rubber bullets indiscriminately into crowds as they turned out to vote” (McLaughlin, Rebaza and Gyldenkerne, 2017). A more perfect image of a state formation exercising sovereign power against an emergent claim of sovereign self-determination could hardly be imagined. It was clear that the state regarded the entire process as invalid and illegal: not an act of self-determination, but a crime that it could legitimately halt. The representative organ claiming to “capture” the determining political energy of a Catalan secession clearly had little material ability to actually establish sovereign control of the territory and secure recognition from other states, but it aggressively advanced the argument that the referendum’s outcome destroyed Spanish legitimate control of the region. As we discussed in Part 2, in a temporally prior sense, a democratic referendum that established political will for independence in the territory might be regarded as the founding covenant of a Catalan state—but as a temporally present and future moment of determination, the contest moved back to the realm of state power and military control, which gave the advantage to the Kingdom of Spain and the determinism of the constituted state system.

In another sense, it was the latest outcome in a game of political elites—the platform of the center-right and leftist platforms that emerged following the financial crisis (most notably the Podemos movement) reached unlikely alignment in their quest to eliminate the sovereignty of the Spanish state in Catalonia and carried an alliance of popular support with the center-right coalitions that embraced the vote in the Catalan Parliament. Catalan sociologist Marina Subirats i Martori argues that this convergence was

largely induced by the aftermath of the financial collapse, and that the case represents “an economic crisis that becomes a crisis of politics and values in which people look for an exit from the current system” (Minder, 2017: 7). This opened a new opportunity for cooperation, but only in a very specific sense, because the “mainstream” Catalan representational order seeks only to “get out of the Spanish system, as opposed to the Podemos answer, which is to say we should overturn the system” (ibid.). But Franceso Salvini characterized this as a “crisis of respective power positions”, that resulted in a common goal for the 2017 referendum, and a temporary convergence of two political subjectivities: one critical of the state formation and one advocating “closed possibilities of expressions in self-determination” (Salvini, 2018).

Carlos Prieto del Campo envisions the political projects of Catalan separatism as a phenomenon of contest embedded within a temporally limited convergence: an “expansive” moment of constitutive possibility opened up by popular anti-state sentiment, offering enormous possibility to create new political subjectivities from below, but existing momentarily within the same terms as an effort to reinforce the state form under a new set of actors (Prieto del Campo, 2017: 10). He characterizes this “*mini-crisis*” as nothing less than a test of self-determination that could have wider ramifications than simply the political status of Catalonia (ibid.). Indeed, it does generate questions about how new political realities may be constituted in temporal moments of intersection, opening possibilities for new accumulations of political agency and the creation of common subjectivity. Because the collectivity occurs not simply in the domain of a formal political program, but as a common imagined future, a new political reality emerges—not in the form of an ideological synthesis, but as a moment of transversal political subjectivity that may unleash a vector that neither actor originally envisioned. This is a *transversal* meeting in the sense that Deleuze conceives a transversal as something that may

[cause us to leap] from one world to another, without ever reducing the many to the One, without every gathering up the multiple into a whole, but affirming the original unity of precisely that multiplicity, affirming without uniting *all* these irreducible fragments (Deleuze, 1972: 126).

In a sense, this mirrors the recognition of the common position of a particularly rhizomatic form of self-determination in the political crisis of Catalonia, even though the movements who share this transversal stem from fundamentally different genealogies of political structure and affiliation.

This is more than a momentary alignment of political interests: these are disparate, irreducibly different political logics that reach the same emancipatory conclusion situated outside the logic of state control—largely *because* of the problematic tensions and totalities of classic self-determination. For a moment, they meet as an intended expression of boundless, constitutive power, which they can readily use together. In an effort to legitimate its claim, the “mainstream” Catalan separatist movement must privilege the political right to self-create beyond the right of the state to maintain the *status quo*—it must, in a sense, acknowledge the existence of a political force beyond that which is already closed by the existing state system, even if upon becoming a state, the same actors would gladly desiccate this force within a constitutionally sovereign system. On the other hand, leftist political movements that wish to, as Prieto del Campo puts it, “subtract” the functions of public policy from the hierarchical logic of the state system and elite control, rely on the same constitutive basis to shape a new anti-systemic and bottom-up reality of political interaction (Prieto del Campo, 2017: 51–52). This is especially the case as the Spanish government takes more direct control of the region following the referendum, thus pushing any calls for the destruction of Spanish sovereignty in Catalonia further away from constituted reality (Duarte, 2017). The transversal interaction occurs at a deeply normative level—the imagination of a political reality possible beyond what is already determined. But it is at the point that this imagination might be constrained within an institutional outcome that the transversal intersection would be terminated—so long as the question of Catalan secession is unresolved and these political subjectivities maintained, this transversality can continue to generate new possibilities.

Zapatistas and the Chiapas Rebellion: Deterritorializing the Struggle

To many, the story of the Zapatista Uprising begins on January 1, 1994. On that day, approximately 3,000 masked gunmen entered towns in the Mexican state of Chiapas to seize power and declare war on the state (Villegas, 2017). These rebels, identifying themselves as the Zapatista Army for National Liberation (EZLN), colloquially known as the “Zapatistas”, were comprised of mostly indigenous guerrillas who entered the towns demanding an end to domination by the state, occupied public spaces, freed prisoners, and set fire to several government buildings. For the Zapatistas themselves, the story began long before their armed uprising in January 1994. The pattern

of disenfranchisement that underpinned the uprising began five hundred years earlier, with the arrival of Cortés and the waves of European colonization and conquest. The Europeans brought weapons that could exert great force, carried lethal disease, and built a system to extract resources and enrich themselves and their societies at the expense of the social structures, bodies, and resources of those living in the region (Vodovnik, 2004: 27–29). In this regard, the Chiapas rebellion was a reaction to the persistence of this great machine and its encasement in the neoliberal order. But, more than simply an insurgency, Gustavo Esteva writes that the Zapatistas

gave legitimacy to a struggle for democracy that neither surrenders itself to its illusions nor aspires to a transitory or permanent despotic substitute; a struggle that does not aim to conquer the ‘democratic power’ but to widen, strengthen and deepen the space where people can exert their own power (Esteva, 1997).

This dimension of the Zapatista project is what might be considered the most radically anti-institutional and rhizomatic.

The writings of the group’s enigmatic leader, Subcomandante Marcos comprise the lion’s share of the group’s post-1994 interaction with the “modern” world, and are often presented as poetic or allegorical communiqués that do not offer a binary rejection of the statist political project and establish arguments for a particular institutional political program. Instead, they address his transformative encounter with indigenous ideas of political order and subjectivity. As Nick Higgins argues,

his texts seek to reveal everything that has been excluded from the realm of official discourse in a way every bit as vital to the Zapatista revolution as the unexpected physical apparition of thousands of armed Indians that first made public the thin veneer of an inclusionary and developmentalist rhetoric upon which governmental claims to legitimacy had previously been based. (Higgins, 2005: 88)

The program of the Zapatistas, as such, was not simply based on the rationalities of the oppressing societies, but aimed to advance a “cultural humanism” beyond the definitional scope of the Western institutional machine (Higgins, 2005: 87).

When the Zapatistas’ project is understood apart from this rhizomatic subjective encounter, they are open to similar institutional critiques as

other leftist movements. For example, in their particular rejection of the influence of global capital flows and the state formation, Mentitis argues that they have the tendency to become entrapped in the same “reactive syllogism” of many Latin American movements, forcing them to “resist global capitalism’s proclamation of the nation-state’s death” (Mentinis, 2006: 131). But the moment of rhizomatic self-determination—the new political possibilities produced during the encounter between Marcos and the indigenous teachers of the jungle—is a crucial way to understand the project. After the brief occupation of Chiapas population centers ended and the Zapatistas retreated to the forest, their political vision could continue to take shape without material referents to what must be opposed or explained by military logic: instead, the process of “cultural contamination” described by Marcos could be expanded and spread. While the movement has never disarmed and the state is still in a declared conflict with the group, their structures of political organization and thought have now coexisted with the Mexican state for almost 25 years. If this situation does not need to be encased in the binary contests of institutional or military power, it can continue to enter broader political consciousness through the opening it created in 1994, but survive as a manifestation of the revolutionary energy and constitutive power that might have to be enclosed or destroyed by the territorial “success” or “failure” of a simple military insurgency to secure territorial control. Their most powerful weapons are now the means of communication—the global press, visual images, and revolutionary symbology—and their struggle lives on a largely deterritorialized plane. As non-indigenous members of capitalist societies also encounter and consider the possibility of a non-exploitative political future, the Zapatistas add political subjects to their collective vector of political self-determination in a very different way—not simply with radios, facemasks, and guns—but within an ever-expanding collective imagination.

Rojava: The Paradoxes and Perils of Institutionalized Autonomy

The political experiment underway in the northeastern region of Syria is part of a bold, precipitous, and radically particular story. In 2012, the Syrian Democratic Union Party (PYD), aligned with the famous Kurdistan Worker’s Party (PKK), gained control of three majority-Kurdish territories close to the Turkish border, establishing the Democratic Federation of Northern Syria, or Rojava (Leezenberg, 2016: 681). Though these parcels of land were geographically dispersed and ethnically heterogeneous, the PYD continued efforts to capture territory from the IS, and within it, establish a series of

revolutionary political structures. The implementation and defense of these institutions creates an opening to test a variety of ideas about democratic autonomy, women's liberation, and the dismantling of capitalist hierarchy in a material context, but it also unleashes a fierce debate about the directional production and reproduction of institutionalized revolution and the murky material realities of retaining territorial control in the midst of war.

Despite, or perhaps partially because of, the surrounding turmoil, the political structures enacted in Rojava have been of a decidedly different nature than nearly all other institutional regimes that administer physical territory, *de facto* or otherwise, in the world. These projects are explicitly inspired by the writings of Abudullah Öcalan, the PKK leader who has long been serving a Turkish government prison sentence on the island of İmralı in the Marmara Sea. While imprisoned, Öcalan "assessed the PKK's history and impact and began to criticize his party's record, becoming skeptical of its Stalinist outlook," and sought new influences for the PKK's platform (Hosseini, 2016: 255). For Kurdish nationalists, who long counted the PKK among their most visible and active allies, Öcalan broke rank, declaring the dream of the Kurdish nation-state dead. Per his new conception, nationalism became as a false hope against an encroaching world of global capital. His new theory was influenced by American anarchist thinker Murray Bookchin, who argues that is possible to conceive of problems of war and politics as intertwined with those of ecology, and in effect recognize the "emergence of the social out of the biological, of second nature out of first nature", making human political reality "open-endedly innovative", and able to "[transcend] its relatively narrow capacity to adapt only to a pre-given set of environmental conditions" (Bookchin, 2006: 28–29). Using Bookchin's embrace of a "living politics", Öcalan envisioned a form of political assembly wherein "all groups of the society and all cultural identities can express themselves in local meetings, general conventions and councils" (Öcalan, 2011: 26).

But institutionalizing this constellation of disparate influences and ideas, particularly in a climate of ever-looming war, is obviously a complex and controversial project. The institutions model the extremely local, gender-equal, and autonomous practices of the principles of Öcalan's "democratic confederalism" but, as a political formation that controls and administers territory and faces down ideological enemies, Rojava still confronts many of the problems of democratic institutionalism writ large. The PYD's assertion of control was unequivocally a military outcome, and its internal maintenance of control relies, to some extent, on the accumulation of coercive capability against those it embraces as members of its project. Indeed, in this way, Rojava must in some way reproduce the totalitarian logic of classic, boun-

ded political community if it is to succeed in its articulated goal to self-defend and survive as a political entity. In a material sense, it has been accused by global human rights watchdog organizations of “arbitrary arrests, abuse in detention, due process violations, unsolved disappearances and killings, and the use of children in PYD security forces” (Human Rights Watch, 2014). This is in addition to accusations of “forced displacement and home demolitions” in areas that had been previously held by the IS, which the PYD justifies in terms of “military necessity” (Amnesty International, 2015).

The ability of Rojava to extend collective subjectivity without systemic coercion is likely to be a core facet of its revolutionary survival—as Cemgil and Hoffman point out, “a central contradiction in the project is that the main target of this attempted social transformation, hierarchy, is also deeply wedded to the condition of its emergence through a necessary militarization under conditions of armed struggle” (Cemgil and Hoffmann, 2016: 70). Plus, as Michiel Leezenberg points out, Rojava has evolved a number of “state-like” mechanisms of leadership and potential violence. He argues that, “the PYD constitutes a Leninist vanguard based on a strictly organized party structure and backed by a strong military wing and security apparatus”, which has “reproduced the PKK’s Stalinist personality cult around Öcalan” (Leezenberg, 2016: 685). This may also represent a lack of intellectual plurality that manifests, among other ways, in a deeply binary and particular conception of “women’s liberation” that effaces the struggles of queer and other vulnerable minorities in Rojava (Ghazzawi, 2017).

One potential means of imagining this case as an exercise of rhizomatic self-determination (rather than simply a classically flawed reproduction of binary statist logic) is to distinguish the Rojavan project as an imagined political reality from its engagement with other logics of control, even though its creators and leaders may, to some extent, implicitly embrace these logics themselves. Anahita Hosseini (2016) applies Alain Badiou’s theory of “the Event” to Rojava, in that it emerged unpredictably and directly induced into existence a new “Truth” by its occurrence. Though, perhaps in the intervening years since Hosseini’s article, Rojava has developed new entanglements with its surrounding “anti-Events”, her characterization of its founding bears strong echoes to the notion of rhizomatic self-determination. Indeed, as she points out, its unlikely situational emergence and bold political imagination mean that “the conscious subjects of Rojava have moved well beyond a mere reaction against IS and are showing signs of a true ‘desire’ for life,” and that in doing so, they “have confronted head-on the Machiavellian *Fortuna*, which has emerged from the ruins of war and chaos, [seizing] it to create a new social order [and] hope amongst those

who were losing it" (Hosseini, 2016: 263). Perhaps, in this sense, Abdullah Öcalan, the Kurds of Syria, or Rojava's administrative leaders are not the protagonists of this determining moment. Instead, rhizomatic selfhood may be understood as emerging within the collective subjectivity constituted by Rojava's founding, which in turn, can stay alive within the hope for its emancipatory political future rather than within the flawed functions of an institutional machine it inspired.

Plurinationality in Bolivia and Ecuador: A Transformative Encounter

For the past decade, the South American states of Bolivia and Ecuador have functioned under new constitutional arrangements that came about as a result of collaboration with indigenous activists and social movements. They were redesigned to embody the notion of *plurinationality*, which entails the recognition of a fundamental diversity of cultures and perspectives inside the state and the defense of this diversity in all public institutions (Acosta, 2009: 17). The philosophical program underpinning this principle went much further than a recognition of formal subjective equality among "citizens"—in this fundamental "refoundation" of the state, the constitutions recognized the existence of alternative conceptions of economic and political relations that were, in turn, underpinned by a fundamentally different conceptions of existence and the relational links between individual, society, and nature (Sousa Santos, 2010: 14). This extends far beyond the notion of multiculturalism in its Western sense, and instead embraces "multiple forms of democracy and new forms of citizenship" that provide "indigenous social movement groups the ability to be 'equal' on their own terms, along with tools they can use to enforce these rights" (Lupien, 2011: 790).

Yet, these movements largely also view the state system itself and its hierarchical incorporation in a globally extractive capitalist structure to be the result of the same forces of colonial domination and cultural "epistemicide" that created the conditions of social domination inside Bolivia and Ecuador (Sousa Santos, 2014: 149). This raises the question: how can opposition to the state form and global capitalist system exist within the same political program that advocates *collaboration* with the state to enshrine additional rights in the very contractual order that legitimates the state's existence, as well as its agency in the international system? The approach must, in this sense, be necessarily rhizomatic and avoid the logical trap of totality—after all, a binary and omnitemporal rejection of the state would invalidate the

entire project of constitutionalizing plurinationality within it. But, in a time of “strong questions and weak answers” *vis-à-vis* a powerful paradigm of modernity, the recognition of universalism as “another form of particularity” creates an opening for possibilities that might otherwise seem contradictory (Acosta, 2009: 24). Indeed, indigenous activists and academics hope that this might even include a genuine transformation of the state formation in its encounter with other political imaginations.

According to Pascal Lupien, though the Bolivian constitution “goes further in meeting specifically indigenous demands”, in both cases, the resulting constitutions shared a number of formal and institutional similarities that derive directly from the interaction of the state with indigenous activist platforms (Lupien, 2011: 792). In addition to the formal recognition of plurinationality, both new constitutions provide for more direct processes of local decision-making and rights to natural resources, which have previously been rejected by the state government (*ibid.*: 793). They also allow for “intercultural” structures of education that allow for instruction in indigenous languages and the incorporation of non-Western epistemology in the curriculum (Sousa Santos, 2010: 167). Crucially, both embrace the notion of *buen vivir* (the “good life”), which conceives of the right to communal and natural wellbeing as equally important as that of the possessive individual (Bravo Chávez, 2009: 142). This notion also “assumes and respects differences and complementarities among human beings and between humans and non-humans from an ecological perspective, emphasizing the principles of reciprocity, complementarity and relationality in human interactions and in relation to the cycles of nature” (Merino, 2016: 273).

The key to understanding why this collective political project can even occur is the non-binary possibility of plurinationality and *buen vivir*—these notions hold that the state is not a universally positive or a negative entity, but that its logic can be transformed. It need not be always hierarchical or extractive, or always embrace neoliberal notions of human development. Instead, by changing its very fabric, the codes that spell domination for indigenous communities can be altered, and new possibilities for a political future can be unlocked. If the state and its logic are conceived as universal and transcendental, the very idea of plurinationality seems absurd, or at least painfully naïve. But if the state is conceived as a particular system with particular rules, it becomes possible to see that those rules might be changed. Certainly, this is aided by embracing the multiplicity implied by *buen vivir*, which recognizes that what is valuable is more than just our individual rationality: it is all the myriad ways of knowing that we receive or can devise. Instead of a misguided episode of political co-option, that means that

we might recognize the “constellation” of different “lexicons, narratives, and imaginations” that exist within indigenous culture, and recognize the creative power they can wield (Sousa Santos, 2009: 47). Thus, beyond the incorporation of a “class”, “nation”, or “minority” interest in a constitutional order, the effort to “refund” the state is the construction of autonomy and subjectivity in collective will (Bárceñas, 2011: 74). Surely, state logic has not yet been entirely transformed by this encounter with indigenous political imaginations, but this does not mean these efforts have failed. Instead, the new constitutions of Bolivia and Ecuador might be understood not as the termination of these possibilities, but as their beginning.

Conclusion

Writing has nothing to do with signifying. It has to do with surveying, mapping, even realms that are yet to come.

- From “A Thousand Plateaus” by Gilles Deleuze and Félix Guattari, 1987

Beyond the boundaries of the “known”, political creativity takes on the darkly exciting character of endless possibility. Acts of “rhizomatic” self-determination, as I have discussed them, are those that manifest constituent power as subtractions from the *multiple*, thereby creating a subjective “self” and a new political logic. They are, as we saw in the previous section, not always easily characterized within the Western vernacular, chiefly because they might be situated outside of it. Today, inside of a geographically expansive state and economic system, buttressed by powerful epistemologies and algorithms, they might even seem irrelevant or laughably utopic. Yet, they are crucial to the study of politics, because acts of self-determination are how we got here.

In Part 2, I discussed how the narrative of the state system relies on a form of this notion to persist. Today, the international legal system invokes a “right to self-determination” in the same breath as a state’s right to sovereignty, but the former is vaguely defined even within this regime. This mainstream approximation of “self-determination” evolved alongside notions of the modern state, growing to encompass both notions of civic pluralism, as well as those of nationalism, and it was applied most forcefully in the process of post-colonial state building. Now, the debate has shifted to essentially equate “self-determination” with “secession” from existing states, because nearly all habitable territory on Earth is administered under

a particular state's sovereignty and no consensus exists as to what criteria would constitute a universally homogenous political "self" that might legitimately "determine". A state's right to deploy violence to defend its continued existence is justified on the basis of a prior moment in which a political community has defined itself and its contract with the state. This logic implies that the fundamental bounds of these arrangements are set in perpetuity—new claims of self-determination are met with force legitimized by old ones, turning *determination* into *determinism* inside the ontological bounds of the state system.

When, in Part 3, I argued that if we could relax these assumptions of the state's totality, we could then imagine the state formation itself as a particularity. This allowed us to explore arguments about what "self-determination" means relative to the notion of *multiplicity*, and how new political scripts could be generated by acts of collective will, rather than simply relative to arrangements of formal statehood. I argued that we should imagine these acts as "rhizomatic", rather than "alternative", to avoid the trap of imagining the mirror-image of what already exists in service of establishing a critique of it. In searching for material examples of these acts, I also argued that we should search for ongoing vectors of political possibility, some of which may be difficult to align with a Western frame of analysis, instead of attempting to predict what may emerge.

In Part 4, I attempted to identify a few such instances. We visited four cases of recent rhizomatic self-determination: the transversal intersection of movements seeking to eliminate Spanish sovereignty in Catalonia, the deterritorialized project of the Zapatistas, the paradoxes faced by the political formation in Rojava, and the project to transform two South American states to embrace the notion of *plurinationality*. For each, we considered how the collective actors generated new political codes, the challenges they mounted to the constituted state system, and how their political potential lies beyond the binary logic of secessionist self-determination. Many of these acts first appear contradictory. But, if we embrace the notion of *multiplicity*, these contradictions become paradoxes, and acting on them opens new vectors of possibility.

Self-determination, when imagined beyond the state system, is how new political realities can be subtracted from the *multiple*. What I have considered as examples of "rhizomatic" self-determination are, in effect, bold moments of political imagination, but the state, too, is imagined. It is an organizing logic, and a powerful one at that. It marshals vast material forces, but it is not itself material—teachers, parliaments, coins, tanks, schools, television towers, politicians, soldiers, and flags follow its lead, but it exists

only in us. It is because we imagine it to be—and we can imagine many things.

References

- ACOSTA, ALBERTO (2009): El Estado Plurinacional, Puerta para una Sociedad Democrática. In *Plurinacionalidad: Democracia en la diversidad*, A. Acosta, and E. Martínez (eds.), 15–20. Quito, Ecuador: Ediciones Abya-Yala.
- AGENCE FRANCE-PRESSE (2013): Syrie: les Kurdes Combattent les Jihadistes pour Imposer leur Autonomie. *L'Orient Jour*, July 19. Available at: <https://www.lorientlejour.com/article/824383/syrie-les-kurdes-combattent-les-jihadistes-pour-imposer-leur-autonomie.html> (June 5, 2018).
- AMNESTY INTERNATIONAL (2015): *Syria: US Ally's Razing of Villages Amounts to War Crimes*. Available at: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/10/syria-us-allys-razing-of-villages-amounts-to-war-crimes/> (June 5, 2018).
- ANDERSON, BENEDICT (1996): Introduction. In *Mapping the Nation*, G. Balakrishnan (ed.), 1–17. London and New York: Verso.
- BANCROFT, IAN (2008): After Kosovo, the Deluge. *The Guardian*, March 17. Available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/mar/17/afterkosovothedeluge> (June 6, 2018).
- BÁRCENAS, FRANCISCO LÓPEZ (2011): Las Autonomías Indígenas en América Latina. In *Pensar Las Autonomías: Alternativas de emancipación al capital y el Estado*, Jovenes en Resistencia Alternativa (ed.), 71–106. Mexico City: Sísifo Ediciones, Bajo Tierra.
- BOOKCHIN, MURRAY (2006): *Social Ecology and Communalism*. Oakland, CA and Edinburgh: AK Press.
- BOUTMY, EMILE (1891): *Studies in Constitutional Law: France, England, United States*. London and New York: Macmillan.
- BRAVO CHÁVEZ, MANFREDOR. (2009): Panorama general de las bases fundamentales del Estado – Visión País. In *Reflexión Crítica a la Nueva Constitución del Estado*, S. Käss, and I. Velásquez Castellanos (eds.), 125–152. La Paz, Bolivia: Konrad Adenauer Foundation.
- BRILMAYER, LEA (1991): Secession and Self-Determination: A Territorial Interpretation. *Yale Faculty Scholarship Series*. Paper 2434. Available at: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/2434/ (February 5, 2018).
- BURRI, THOMAS (2014): Secession in the CIS: Causes, Consequences, and Emerging Principles. In *Self-Determination and Secession in International Law*, C. Walter, A. von Ungern-Sternberg, and K. Abushov (eds.), 138–155. Oxford, UK: Oxford University Press.

- CASSESE, ANTONIO (1995): *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- CEMGIL, CAN, AND CLEMENS HOFFMAN (2016): The “Rojava Revolution” in Syrian Kurdistan: A Model of Development for the Middle East? *IDS Bulletin* 47(3): 53–76.
- CLARK, A. KIM, AND MARC BECKER (2007): Indigenous Peoples and State Formation in Modern Ecuador. In *Highland Indians and the State in Modern Ecuador*, A. Kim Clark, and Marc Becker (eds.), 1–21. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- COCKBURN, PATRICK (2018): Yazidis who Suffered Under ISIS Face Forced Conversion to Islam Amid Fresh Persecution in Afrin. *The Independent*, April 18. Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-yazidis-isis-islam-conversion-afrin-persecution-kurdish-a8310696.html> (June 5, 2018).
- COLLECTIF MARSEILLE-ROJAVA (2014): *Où en est la Révolution au Rojava?* Available at: <https://infokiosques.net/IMG/pdf/rojava-brochure1.pdf> (June 5, 2018).
- DANSPECKGRUBER, WOLFGANG (ED.) (2002): *The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World*. London and Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- DELEUZE, GILLES (1972): *Proust and Signs: The Complete Text*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DELEUZE, GILLES, AND FÉLIX GUATTARI (1987): *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DUARTE, ESTEBAN (2017): Podemos Ally May Hold the Key to Catalonia After Election. *Bloomberg*, December 4. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-04/podemos-may-hold-the-key-to-controlling-catalonia-after-election> (June 5, 2018).
- DUNKERLEY, JAMES (2007): Evo Morales, the “Two Bolivias” and the Third Bolivian Revolution. *Journal of Latin American Studies* 39(1): 133–166.
- ENDERS, DAVID (2018): Afrin Beginning to Look Less like a Victory for Turkey as YPG Mounts Guerrilla Campaign. *The National*, April 3. Available at: <https://www.thenational.ae/world/mena/afrin-beginning-to-look-less-like-a-victory-for-turkey-as-ypg-mounts-guerrilla-campaign-1.718407> (June 5, 2018).
- ESTEVA, GUSTAVO (1997): *The Zapatistas and People’s Power*. Available at: <http://lml.bol.ucla.edu/multiversity/Gustavo/Zapatistas.htm> (June 5, 2018).
- GAMBOA ROCABADO, FRANCO (2009): La Asamblea Constituyente en Bolivia. Evaluación de su funcionamiento, contradicciones y consecuencias In *Reflexión Crítica a la Nueva Constitución del Estado*, S. Käss, and I. Velásquez Castellanos (eds.), 17–66. La Paz, Bolivia: Konrad Adenauer Foundation.
- GHAZZAWI, RAZAN (2017): Decolonizing Syria’s So-Called “Queer Liberation”. *Al-Jazeera*, August 5. Available at: <https://www.aljazeera.com/depth/>

indepth/opinion/2017/08/decolonising-syria-called-queer-liberation-170803110403979.html (June 5, 2018).

- HAHM, CHAIHARK, AND SUNG HO KIM (2015): *Making We the People: Democratic Constitutional Founding in Postwar Japan and South Korea*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- HARDT, MICHAEL, AND ANTONIO NEGRI (2000): *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HARDT, MICHAEL, AND ANTONIO NEGRI (2005): *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. London: Penguin Books.
- HARDT, MICHAEL, AND ANTONIO NEGRI (2011): *Commonwealth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HIGGINS, NICK (2005): Lessons from the Indigenous: Zapatista Poetics and a Cultural Humanism for the 21st Century. In *Critical Theories, International Relations, and 'the Anti-Globalization Movement: The Politics of Global Resistance*, C. Eschle and B. Maiguashca (eds.), 87–102. New York: Routledge.
- HOBBS, THOMAS (1651): *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- HOSSEINI, ANAHITA (2016): The Spirit of the Spiritless Situation: The Significance of Rojava as an Alternative Model of Political Development in the Context of the Middle East. *Critique* 44(3): 253–265.
- HROCH, MIROSLAV (1985): *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- HUMAN RIGHTS WATCH (2014): *Under Kurdish Rule: Abuses in PYD-run Enclaves of Syria*. Available at: <https://www.hrw.org/report/2014/06/19/under-kurdish-rule/abuses-pyd-run-enclaves-syria> (June 5, 2018).
- IMISON, PAUL (2017): How NAFTA Explains the Two Mexicos. *The Atlantic*, September 23. Available at: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/nafta-mexico-trump-trade/540906/> (June 5, 2018).
- INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE (2010): *Press Release: Advisory Opinion 2010/25*. Available at: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/16012.pdf>. (June 18, 2018).
- JENNINGS, IVOR (1956): *The Approach to Self-Government*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- JONES, SAM (2017): Catalonia to Hold Independence Vote Despite Anger in Madrid. *The Guardian*, September 6. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/06/spanish-government-condemns-catalonia-over-independence-referendum> (June 5, 2018).
- JONES, SAM, AND STEPHEN BURGEN (2017): Catalan Referendum: Preliminary Results Show 90% in Favor of Independence. *The Guardian*, October 2. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/dozens->

- injured-as-riot-police-storm-catalan-ref-polling-stations (June 5, 2018).
- KNAPP, MICHAEL, ANJA FLACH, AND ERCAN AYBOĞA (2016): *Revolution in Rojava: Democratic Autonomy and Women's Liberation in Syrian Kurdistan*. London: Pluto Press.
- KURDISTAN NATIONAL CONGRESS (2014): *Canton Based Democratic Autonomy of Rojava (Western Kurdistan – Northern Syria): A Transformation Process from Dictatorship to Democracy*. Available at: <https://peaceinkurdistancampaign.files.wordpress.com/2011/11/rojava-info-may-2014.pdf> (June 5, 2018).
- LEEZENBERG, MICHIEL (2016): The Ambiguities of Democratic Autonomy: The Kurdish Movement in Turkey and Rojava. *Southeast European Studies* 16(4): 671–690.
- LÖWY, MICHAEL (2017): Le Kurdistan Libertaire Nous Concerne! In *La Commune du Rojava*, S. Bouquin, M. Court, and C. Den Hond (eds.), 7–10. Paris: Éditions Syllepse.
- LUPIEN, PASCAL (2011): The Incorporation of Indigenous Concepts of Plurinationality into the New Constitutions of Ecuador and Bolivia. *Democratization* 18(3): 774–796.
- LYNCH, DOV (2004): *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and De Facto States*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- MARCOS, SUBCOMANDANTE (1997): The Fourth World War Has Begun. *Le Monde Diplomatique*. Available at: <https://mondediplo.com/1997/09/marcos.pdf> (June 5, 2018).
- McLAUGHLIN, ERIN, CLAUDIA REBAZA, AND ELENA GYLDENKERNE (2017): Hidden Ballot Boxes, Encrypted Texts: How Catalans Staged Their Referendum. *CNN*, October 5. Available at: <https://edition.cnn.com/2017/10/05/europe/catalonia-referendum-covert-operation/index.html> (June 5, 2018).
- MENTINIS, MIHALIS (2006): *Zapatistas: The Chiapas Revolt and What it Means for Radical Politics*. London: Pluto Press.
- MERINO, ROGER (2016): An Alternative to “Alternative Development”? *Buen vivir* and Human development in Andean Countries. *Oxford Development Studies* 44(3): 271–286.
- MINDER, RAPHAEL (2017): *The Struggle for Catalonia: Rebel Politics in Spain*. London: Hurst.
- MOGELSON, LUKE (2017): Dark Victory in Raqqa. *The New Yorker*, November 6. Available at: <https://www.newyorker.com/magazine/2017/11/06/dark-victory-in-raqqa> (June 5, 2018).
- NERGI, ANTONIO (1991): *The Savage Anomaly*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- NERGI, ANTONIO (1999): *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- NIETZSCHE, FRIEDERICH (1873): On Truth and Lying in a Non-Moral Sense. In *The Birth of Tragedy and Other Writings*, R. Geuss, and R. Speirs (eds.), 139–153. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- NORDLAND, ROD (2018): Women Are Free, and Armed, in Kurdish-Controlled Northern Syria. *The New York Times*, February 24. Available at: <https://www.nytimes.com/2018/02/24/world/middleeast/syria-kurds-womens-rights-gender-equality.html> (June 5, 2018).
- ÖCALAN, ABDULLAH (2011): *Democratic Confederalism*. London and Cologne, Germany: Transmedia Publishing Limited.
- ÖCALAN, ABDULLAH (2013): *Liberating Life: Woman's Revolution*. London and Cologne, Germany: Transmedia Publishing Limited.
- OETER, STEFAN (2014): The Role of Recognition and Non-Recognition with Regard to Secession. In *Self-Determination and Secession in International Law*, C. Walter, A. von Ungern-Sternberg, and K. Abushov (eds.), 45–67. Oxford, UK: Oxford University Press.
- OETER, STEFAN (2015): The Kosovo Case: An Unfortunate Precedent. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 75: 51–74.
- PETERS, ANNE (2014): The Principle of *Uti Possidetis Juris*: How Relevant is it for Issues of Secession? In *Self-Determination and Secession in International Law*, C. Walter, A. von Ungern-Sternberg, and K. Abushov (eds.), 95–137. Oxford, UK: Oxford University Press.
- PRIETO DEL CAMPO, CARLOS (2017): *Clase, Pueblo y Nación en la Crisis del Estado Español: Nacionalismos, Populismos y Nuevos Bloques Históricos Antisistémicos en la Coyuntura Actual*. Manuscript.
- RANCIÈRE, JACQUES (1995): *On the Shores of Politics*. London and New York: Verso.
- RANCIÈRE, JACQUES (2001): Ten Theses on Politics. *Theory and Event* 5(3). Available at: https://www.colorado.edu/humanities/ferris/Courses/1968/Ranciere/Ten%20Theses/Ranciere_Ten%20Theses%20on%20Politics_Theory%20and%20Event5.3_2001.pdf (April 17, 2018).
- RANCIÈRE, JACQUES (2006): *Hatred of Democracy*. London and New York: Verso.
- REUTERS STAFF (2016): Catalan Parliament Votes Yes to Independence Referendum Next September. *Reuters*, October 6. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-spain-catalonia-idUSKCN126250> (June 5, 2018).
- SALVINI, FRANCESCO (2017): Space Invaders in Barcelona: Political Society and Institutional Invention Beyond Representation. *Antipode*: 1–20.
- SALVINI, FRANCESCO (2018): *Interview conducted remotely by Professor Andrej Kurnik*, University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, 9 January.
- SONG, SARAH (2012): The Boundary Problem in Democratic Theory: Why the *Demos* Should Be Bounded by the State. *International Theory* 4(1): 39–68.

- SOUSA SANTOS, BOAVENTURA DE (2007): A Discourse on the Sciences. In *Cognitive Justice in a Global World*, B. de Sousa Santos (ed.), 13–48. Plymouth, UK: Lexington Books.
- SOUSA SANTOS, BOAVENTURA DE (2009): Las Paradoja de Nuestro Tiempo y La Plurinacionalidad. In *Plurinacionalidad: Democracia en la diversidad*, A. Alberto, and E. Martínez (eds.), 21–62. Quito, Ecuador: Ediciones Abya-Yala.
- SOUSA SANTOS, BOAVENTURA DE (2010): *Refundación del Estado en América Latina: Perspectivas desde una epistemología del Sur*. Quito, Ecuador: Ediciones Abya-Yala.
- SOUSA SANTOS, BOAVENTURA DE (2014): *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. London and New York: Routledge.
- ŠALAMUN, TOMAŽ (2015): Alone. *Poetry*, May 2015.
- UNITED NATIONS, GENERAL ASSEMBLY (1945): *Charter of the United Nations*. Available at: <http://www.un.org/en/charter-united-nations/> (June 5, 2018).
- UNITED NATIONS, GENERAL ASSEMBLY (1960): *Resolution Defining the Three Options for Self-Determination*. Available at: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541(XV)) (June 6, 2018).
- UNITED NATIONS, GENERAL ASSEMBLY (2008): *Request for an Advisory Opinion of the International Court of Justice on whether the Unilateral Declaration of Independence of Kosovo is in Accordance with International Law*. Available at: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A%20RES63%203.pdf> (June 18, 2018).
- VIDAL, JOHN (2018): Mexico's Zapatista Rebels, 24 Years on and Defiant in Mountain Strongholds. *The Guardian*, February 17. Available at: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/feb/17/mexico-zapatistas-rebels-24-years-mountain-strongholds> (June 5, 2018).
- VOLLEGAS, PAULINA (2017): In a Mexico “Tired of Violence”, Zapatista Rebels Venture into Politics. *The New York Times*, August 26. Available at: <https://www.nytimes.com/2017/08/26/world/americas/mexico-zapatista-subcommander-marcos.html> (June 5, 2018).
- VIVEIROS DE CASTRO, EDUARDO (2014): *Cannibal Metaphysics: For a Post-Structural Anthropology*. Minneapolis: Univocal Publishing.
- VODOVNIK, ŽIGA (2004): Introduction: The Struggle Continues. In *¡Ya Basta!: Ten Years of the Zapatista Uprising*, Ž. Vodovnik (ed.), 25–52. Oakland, CA and Edinburgh: AK Press.
- WATERS, TIMOTHY (Forthcoming): *Boxing Pandora: Secession for a Democratic World*. Manuscript. (Forthcoming Edition: Cambridge, MA: Yale University Press).
- WALTER, CHRISTIAN, ANTJE VON UNGERN-STERBERG, AND KAVUS ABUSHOV (EDS.) (2014): *Self-Determination and Secession in International Law*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- WEBER, MAX (1918): Politics as a Vocation. In *Max Weber: Essays in Sociology*, H.

- H. Gerth, and C. Wright Mills (eds.), 77–128. New York: Oxford University Press.
- WELLER, MARC (2008): *Escaping the Self-Determination Trap*. Leiden, Netherlands and Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- WHELAN, ANTHONY (1994): Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement. *International & Comparative Law Quarterly* 43(1): 99–115.
- WHELAN, FREDERICK G. (1983): Prologue: Democratic Theory and the Boundary Problem. *Nomos* 25: 13–47.
- WILLIAMS, SARA ELIZABETH (2018): Turkey's Erdoğan Wrests Control of Afrin City Center from Kurds. *The Telegraph*, March 18. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/03/18/turkeys-erdogan-says-afrin-city-centre-total-control-syria/> (June 5, 2018).
- WINTOUR, PATRICK (2018): Erdoğan Accuses US of Planning to Form "Terror Army" in Syria. *The Guardian*, January 15. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/15/turkey-condemns-us-plan-for-syrian-border-security-force> (June 5, 2018).

»Naj bo hiša naših dedov široko odprta«

Abstract

“Let our Grandfathers’s Great House Stay Open”

This text offers a historical and critical review of genuine political development in modern Bosnia and Herzegovina (BiH). In a nutshell, it is the idea of political and social organization developed in deliberations between Josip Broz Tito, the leader of the Yugoslav anti-fascist movement, and prominent communist intellectuals and leaders of Yugoslavia and Bosnia and Herzegovina. This political model exceeded the classic single-nation-single-state bourgeois model on one side, but the author posits that it also surpassed usual communist federalist solutions. Based on the historical experience of Bosnian “stasis” (Wachtel) but also the revolutionary experience of numerous People’s Liberation Councils (Narodno-oslobodilački odbori), a vision of a plural historical community has been articulated that not only seemed to have operated successfully for decades bringing unseen material, cultural and political prosperity to its citizens, but is also poised to gain much more importance for the future of BiH and also Europe, which in itself faces the process of exceeding the single-nation-single-state model. By drawing from the Bosnian political experience, the author identifies three principles for the reconstruction of modern polity and the production of new forms of plural political co-existence.

Keywords: genuine forms of self-government, nationalism, anti-fascism, pluralism

Asim Mujkić is a philosopher and sociologist from Bosnia and Herzegovina. He is an Associate professor at the Faculty of Political Science, University of Sarajevo, and an author of five monographs in addition to over 80 scientific and expert articles and book chapters. (asim.mujkic@fpn.unsa.ba)

Povzetek

Besedilo prinaša zgodovinski in kritični pregled političnega razvoja moderne BiH. Predstavi idejo politične in družbene organiziranosti, ki se je razvila v sodelovanju med voditeljem jugoslovanskega protifašističnega gibanja Josipom Brozom Titom, vodilnimi komunističnimi intelektualci in voditelji Jugoslavije ter BiH. Sam politični model po eni strani preseže klasični buržoazni model »ene-eno-nacionalne« države, vendar avtor trdi, da po drugi strani prav tako preseže običajne komunistične federalistične rešitve. Vizija pluralne zgodovinske skupnosti je bila artikulirana na podlagi zgodovinske izkušnje bosanskega »zastoja« (Wachtel), kot tudi na revolucionarni izkušnji številnih narodnoosvobodilnih odborov. Ta vizija je več desetletij delovala uspešno, saj je prebivalstvu prinesla dotlej nedosežen

materialni, kulturni in politični razcvet, zato se zdi, da bo v prihodnosti postajala čedalje pomembnejša, in to ne zgolj v BiH, temveč tudi v Evropi, ki se sama srečuje s preseganjem modela »ene-eno-nacionalne« države. Avtor v bosanski politični izkušnji identificira tri načela za rekonstrukcijo moderne politične ureditve in nastanek novih oblik pluralnega političnega sobivanja.

Ključne besede: avtentične oblike samouprave, nacionalizem, protifašizem, pluralizem

Asim Mujkić je filozof in sociolog, izredni profesor na Fakulteti za politične vede Univerze v Sarajevu in avtor petih monografij, več kot 80 znanstvenih in strokovnih člankov ter poglavij v knjigah. (asim.mujkic@fpn.unsa.ba)

...
Za one koje su tri puta proklinjali jer još ih nisu
Na pragu rođene hiže pred očima žene i djece klali i zaklali
Neka je djedovska kuća uvijek širom otvorena
Za one koji ne mare za starostavne i nove care
Za prave i krive kralje za bane i barone za bojare
Za njihova mnoga blaga za mnoge dukate i zlate dinare za zle te pare
...
Neka su vrata djedovske hiže¹ širom otvorena ...

Mak Dizdar, *Hiža u Milama*

Zgodovinsko ozadje: balkanizacija *versus* evropeizacija

Alexander Vodopivec v svoji knjigi *The Balkanization of Austria* zapiše: »Balkan – včasih je bil to sinonim za nezanesljivost, letargijo, korupcijo, neodgovornost, slabo upravljanje, zamegljevanje pristojnosti in omejitve v pravnem redu in na številnih drugih področjih« (v Todorova, 1997: 35). Toda pojem balkanizacija »se najpogosteje uporablja za označevanje procesa nacionalistične fragmentacije nekdanjih geografskih in političnih enot v nove in šibke majhne države [...], za razpad geografskega območja v majhne in pogosto sovražne enote« (Todorova, 1997: 32–33). Eric Hobsbawm ta proces premišljeno poimenuje z zaničevalnim izrazom *Kleinstaterei*, ki so ga po prvi svetovni vojni uporabljali nemški nacionalisti in liberalci, ko so se zgražali nad fragmentacijo evropskega prostora v mini države. Po Marii Todorovi (ibid.: 33–34) »se je izraz balkanizacija pojavil takoj po koncu prve svetovne vojne: prvič so ga uporabili v *New York Timesu* 20. decembra 1918«, da bi z njim opisali »slutnjo skoraj apokaliptičnega opustošenja«. Nato je leta 1921 Paul Scott Mowrer v *Chicago Daily News*

specificiral, kaj misli, ko govori o »nastajanju potpurija majhnih držav v regiji brezupno pomešanih plemen z bolj ali manj zaostalim prebi-

1 Dedova hiša je prostor pradedu Bosanske cerkve v kraju Mile in prav tako »varna hiša« (*jus asili*) »za vse preganjane in iščoče zaščite« (Dizdar, 1975: 182).

valstvom, ki so gospodarsko in finančno šibke, lakomne, spletkarske, prestrašene in se nenehno nadejajo spletak velikih sil ter uničevalno spodbujajo svoje lastne strasti« (ibid.: 34).

Dušan Bjelić trdi, da »je Balkan deloval kot opora za razsvetljensko evropsko samopodobo«, ki naj bi bila progresivna ali napredna; Balkan je nekakšen hranitelj ali

sredstvo, s katerim »progresivna« Evropa projicira svoje strahove in prepovedane želje na druge [...] ali na tiste, ki so njeno antitetično obrobje. V tem smislu lahko govorimo o organiziranem sistemu vednosti, ki je sorodna tistemu, kar je Edward Said imenoval *orientalizem* (Bjelić, 2002: 3).

Tako kot orientalizem je tudi balkanizem binarno nasprotje hegemonskih evropskih konceptov: gre, na primer, za prevlado iracionalnosti, periferije in barbarstva kot nasprotja prevlade racionalnosti, centra in civilizacije. V tej esencializirajoči dedukciji se jasno reproducira vzorec dominacije. Todorova naprej ugotavlja: »Na splošno si je Zahod predstavljal Vzhod kot svet eksotičnega in imaginativnega, kot bivališče legend, pravljic in čudes.« (Todorova, 1997: 13) V primeru Balkana »so otomanski elementi oziroma tisti, ki se jih dojema kot otomanske, [...] največkrat priklicali sedanje stereotipe.« (ibid.: 12) Toda drugače kot orientalizem, ki obravnava »razliko med (pripisanimi) karakterističnimi skupinami, pa balkanizem obravnava razlike v eni skupini« (ibid.: 19). Toda kaj je v tem primeru »ena karakteristična skupina«? To je evropska skupina! Balkanci so »brez najmanjšega dvoma« Evropejci, toda nekako ne še prav evropski! Zdi se, da je ta »ne-povsem-evropskost« voljna prilagoditve, pripravljena je, da se jo oblikuje in uredi v njeni surovosti ali »naravnosti«. Todorova opozori na še eno pomembno razliko: medtem ko orientalizem izhaja iz postkolonialne kritike, je značilnost Balkana »odsotnost kolonialne zapuščine« (ibid.: 20), zato lahko skupaj s Todorovo povzamemo, da »se je balkanizem v veliki meri razvil neodvisno od orientalizma« (ibid.)

Zgodovina balkanizma je razmeroma kratka in je tesno povezana s procesi »evropeizacije«, »vesternizacije« ali na splošno »modernizacije«. Todorova nas spomni, da

so del procesa »evropeizacije«, »vesternizacije« ali »modernizacije« Balkana v 19. in 20. stoletju tudi širjenje racionalizma in sekularizacije, intenzivnejše trgovske dejavnosti in industrializacija, [...] nastanek buržoazije in drugih novih družbenih skupin na gospodarskem in

družbenem področju ter predvsem zmagoslavje birokratske nacionalne države (ibid.: 13).

Posledica neuspešnega spoprijemanja s temi procesi, ali, kot bodo pokazali nekateri teoretiki, neupoštevanja natančnih zahodnih vzorcev so bile popačene zahodne politične ocene te regije.

Zanimivo je opazovati, da čeprav se »Evropa« boji lastne »balkanizacije«, tj. fragmentacije na manjše, medsebojno sovražne enote, pa je bil pravzaprav Balkan, torej »regija brezupno pomešanih plemen«, prej izpostavljen »evropeizaciji« s tem, ko se je na tem območju uvedel klasični model oblikovanja etnično homogenih nacionalnih držav: z drugimi besedami, procesi »balkanizacije« so tekli vzporedno s procesi »evropeizacije«. Ta bizantinsko²-otomanska zapuščina »brezupno pomešanih plemen«, ki prebivajo in si delijo isto ozemlje, postane še bolj kompleksna v primeru Bosne.

Korenine kompleksnosti in »naddoločenost« bosanske »družbene biti« pogosto pripisujejo »heterodoksnemu krščanstvu« srednjeveške bosanske cerkve.³ Zdi se, da se verjetno uradni krščanski aparat nikoli ni zakoreninil v Bosni zaradi njene geografske lege na obrobju med dvema nasproti si stoječima krščanskima blokoma. V predotomanskem času je bila opazna »določena distanca med kmeti in formalnim verskim aparatom« (Fine, 2005: 40). To je razlog, da je bilo razširjenih več različnih verskih idej, pomešanih s poganskimi elementi, kar je še povečalo zmedo in splošno duhovno neopredeljivost in kar so dostojanstveniki katoliške cerkve pogosto označevali za »herezijo«, »dualizem«, »manihejstvo« itd. Mislim, da John Fine ustrezno povzame to versko nejasnost:

Strinjam se s trditvijo profesorja Čirkovića, da je bila bosanska cerkev ustanovljena sredi 13. stoletja in da se je razvila iz lokalne katoliške organizacije (tj. reda). [Čirković (op. prev.)] prav tako trdi, da se je v 13.

2 Medtem ko se je Otomane kot muslimane tradicionalno označevalo za ultimativnega evropskega Drugega, pa je bilo vzhodno ali pravoslavno krščanstvo v evropskem identitetnem imaginariju določeno za »drugega«, saj je ta veja krščanstva v resnici »vedno ogrožala vsak trdnější poskus konstruiranja enotne evropske identitete z enim skupnim izvorom (Pocock v Pagden, 2002: 35). To kulturno »nelagodje« Balkana je stopnjevalo še politično nelagodje, ki je prezrto v sodobnem razumevanju Balkana in se nanaša na politično nelagodje do komunizma. Pagden pravi, da je komunizem na splošno postal »za številne Evropejce, zlasti tiste, ki so živeli v bližini meje s Sovjetsko zvezo, še en dokaz orientalskega 'drugega'« (Pagden, 2002: 47).

3 Po *Opći i nacionalni Enciklopediji* (2005) je bosanska cerkev »skupnost heterodoksnih kristjanov, ki so živeli po vzoru evangelijskega bratstva in pod neposrednim vplivom katarov ter valdežanov. Okoli leta 1100 se je pojavila v dalmatinskih mestih. Po izgonu iz Splita in Trogirja so našli zatočišče v Bosni (okoli leta 1200) [...] Cerkev je vodil škof – ded (*djed*), ki so mu pomagali sodniki (*strojnici*): gost (*gost*) je vodil verski obred, medtem ko je starec (*starac*) vodil skupnost.«

stoletju v Bosni razširila dualistična herezija, proti kateri so se bojevali križarji. V prvi polovici 13. stoletja so dualistične ideje verjetno vplivale na duhovščino, vendar se zdi, da je bila ta vse do križarskih vojn zadržana do heretikov. Nato so križarske vojne zedinile vse Bosance, da so se uprli zavojevalcu [Ogrskemu kraljestvu, op. A. M.], in tako je prebivalstvo postalo protikatoliško in še naprej naklonjeno heretičnemu gibanju. Ljudje, ki jih je na ta način pritegnila herezija, so pozneje vstopili v katoliško cerkev, ki je bila takrat brez vodstva. Čirković meni, da sta se ti dve skupini (bosanska duhovščina in heretiki) do sredine 13. stoletja zlili. Z zlitjem obeh skupin je nastala nova cerkvena uprava, ki je bila zasnovana na prejšnji organizaciji katoliške cerkve, vendar je bila zdaj njihova teologija dualistično heretična. (Fine, 2005: 160)

Ne glede na to, kako raziskujemo ta verski fenomen, se zdi, da je »disperzija« vse odtlej značilna poteza družbenega in skupnostnega življenja v Bosni. Disperzija v tem primeru pomeni, da procesi družbenega in političnega sodelovanja nikoli niso privedli do neke »končne sinteze«, tj. do neke oblike organske enotnosti, obenem pa taka konstelacija nikoli ni razpadla ali se razpustila v različne enote. Zdi se, da je to »nenavadno« skupnost od srednjega veka pa vse do današnjih dni ta razmeroma avtonomna multiplikacija pluralnih oblik družbenega življenja, in ne poenotenje, obvarovala pred razpadom. Videti je, da je bosanska heterodoksna cerkev sprejela navzkrižna sobivanja različnih elementov družbe, ne da bi težila k nekakšni »zmagoviti sintezi«. Fine pravi, da so bili »Bosanci vedno strpni do sobivanja različnih ver, dokler ni bilo pritiskov od zunaj« (Fine, 2005: 161). Zgodovinar Anto Babić zapiše, da so bili za bosansko cerkev »materialni svet s svojimi odnosi in institucijami prisile ter nasilja lahko samo dejanje nekega stvarnika zla ali Satana, ki vlada svetu« (Babić, 1972: 212). Ta občji plebejski protest in subverzivnost do zemeljskih tvorb in institucij (institucij fevdalne države vključno s cerkvijo) se ni mogel končati v neki obliki politične homogenosti. Ker je bila bosanska cerkev osredinjena na posameznikovo popolnost in je zavračala materialno lastnino (drugače kot katoliška cerkev), ni bila v boju s plemstvom za oblast (ibid.). Odsotnost kakršnekoli večje ali pomembne institucionalne hierarhije, dejansko sodružabništvo z ljudstvom v siromaštvu⁴ in splošna predanost izvornemu krščanskemu nauku (Fine, 2005) so oblikovali edinstveno pluralno kulturno okolje srednjeveške bosanske skupnosti. To posebno »duhovno strukturo« in »plebejski impulz« so ohranjale in vedno znova potrjevale poznejše generacije Bosancev tudi

4 Fine piše, da »bosanska kmečka družba [...] nikoli ni bila globoko povezana z religijo ali verskimi zapovedmi [...] ali cerkvijo. Predvidevamo, da je bil duhovnik bosanske cerkve največkrat tudi sam kmet in član vaške skupnosti in da je živel enako preprosto življenje kot sovaščani« (Fine, 2005: 40, 50).

potem, ko bosanske cerkve ni bilo več.

V 16. stoletju je bil skorajda ves Balkanski polotok pod oblastjo Otomanov, ki so na Balkanu uvedli poseben upravni sistem, za katerega je bila značilna večja stopnja lokalne avtonomije.⁵

Čeprav so sekularno oblast [...] odstranili (odstavili so večino krščanskega fevdalnega plemstva, razen v Bosni, kjer je lokalno plemstvo sprejelo islam, ali v mejnih pokrajinah Moldaviji, na Vlaškem in v Transilvaniji), pa sta se ohranili pravoslavna cerkev in njena upravna hierarhija. Lokalno prebivalstvo Balkana sta potlej neposredno vodila lokalna skupnost, ki je ostala neokrnjena, in cerkveno vodstvo. (Jelavich, 1996: 36)

To je bilo značilno za tako imenovani sistem miletov, v katerem so krščanske in muslimanske skupnosti v dolgem obdobju otomanske prevlade živele druge ob drugih v relativnem miru in razumevanju, a tudi v obojestransko precej zaprtih krogih. Vseeno je ta sistem etnično/versko raznolikost ohranil in okrepil z zamisljivo o višji lokalni avtonomiji, ki ni vsebovala ideje o večjem poenotenju na ravni države. Do popolne polastitve – ali integracije v sodobnem političnem besednjaku – določenih manjših etničnih skupin – miletov – ni prišlo, lahko so ostale pod otomansko lokalno upravo in imele nekaj avtonomije. V vseh drugih pogledih sta bila tako zahodnoevropski kakor tudi otomanski fevdalizem odtujena in statična. Medtem ko sta odkritje Novega sveta in vzpon trgovskega razreda v zahodni Evropi preobrazila ta del celine v živahne družbe, ki so pripravljale pot za velike buržoazne revolucije, je otomanska družba ostala statična. »Vsaka stvar ima svoj prostor in namen, kot ga je določila božja volja. Dober kristjan ali musliman je izpolnjeval nalogo, ki mu je bila dodeljena. *Raja* ni smela težiti k temu, da bi poslala general. Te omejitve sta krepila tako muslimanski kot krščanski nauk.« (Jelavich, 1996: 44)

V svoji raziskavi specifične bosanske identitete v času otomanskega podjarmljenja je Andrew Wachtel ugotovil, da je v Bosni »ena civilizacija zgrajena neposredno na vrhu druge, pri čemer se spremenijo zunanje oblike, notranji odnosi pa ostanejo nedotaknjeni. Zato je odvisno od posameznika, kako interpretira odkritje, lahko ga razume bodisi kot primer

5 Leften Stavrianos opozori na pismo zadnjega bosanskega kralja Štefana papežu Piju II. iz leta 1463, v katerem se pritožuje, da so »Turki obljubili svobodo vsem, ki jih podpirajo, in da surova kmečka pamet ne razume zvitosti take obljube in verjame, da bo svoboda trajala večno; in tako se lahko zgodi, da se bo zapeljano preprosto ljudstvo odvrnilo od mene, razen če bo ugotovilo, da me podpirate vi.« (v Stavrianos, 2000: 63)

radikalne prekinitve kontinuitete ali kot upoštevanja vredno kontinuiteto« (Wachtel, 1998: 163).

Gledano iz perspektive modernega nacionalističnega imaginarija Bosna seveda ostaja »nemogoča« država, ki jo spodjeda radikalna prekinitve kontinuitete. Toda na drugi strani je nekaj, neki presežni vidik »notranjih odnosov«, ki zadeva pogled na svet in izkušnje, drža, ki se zdaj že več kot dvesto let izmika modernističnim procesom drobljenja. Primer skupnega občutenja ali drža, ki je skupna Bosancem vseh veroizpovedi, je Wachtel našel v romanu Iva Andrića *Travniška kronika*: »Na začetku 19. stoletja so si vsi prebivalci Travnika (muslimani, kristjani in judi) svet razlagali statično« (ibid.: 163). Kot poudari avtor, jim »zunanji svet ne more ponuditi drugega kot spremembo in po njihovem mnenju je to zmeraj sprememba na slabše. Zato je zgodovina, vsaj tista zgodovina, ki beleži tako imenovane pomembne ljudi, datume in dogodke, neuporabna« (ibid.: 164). Ta primer kaže dosledno nadaljevanje srednjeveškega bosanskega dualističnega prezira do »materialnega sveta«, ki prinaša samo težave in nemir, ki sestavljajo vsa zgodovinska pričevanja. Andrić v *Travniški kroniki* razkrije to držo, ta pogled na svet prebivalcev Travnika: »Vse, kar prosijo boga, je, da jih obvaruje pred slavo, pomembnimi obiskovalci in velikimi dogodki.« Ker protihistorična perspektiva dejansko ni mogoča, lahko ta »tragični patos« in navidezni protihistorizem razumemo kot tragično strategijo, s pomočjo katere nemočni preprosti ljudje obvladujejo realnost radikalnih zgodovinskih sprememb, ki so se kazale na obzorju. Kot strategija je bila na zunaj neuspešna. Modernost je navsezadnje prišla in razdejala prostor. Wachtel sklene:

Nobena nacionalna enotnost, ki bi si jo v svojih delih Andrić zamislil za to stoletje, ne bi mogla temeljiti na povsem skupni družbeni, verski ali politični podlagi, ker nobena od teh ni obstajala. Namesto tega je ta zasnovana na skupni držbi do partikularnosti nacionalne zgodovine, skupnem pogledu na svet v času, v prostoru in na etnične skupine, po katerem se zastoj dojema kot norma kljub nasprotnemu zunanjemu videzu. (ibid.: 171)

S pojavom modernosti večina balkanskih narodov ni imela pomembnejših sil (po velikosti so bili resnično »majhni«), ki bi izvedle nacionalno integracijo ali unifikacijo. Miletov niso ne razpustili, niti se niso stopili.⁶ Prebujena in

6 V knjigi *Derviš in smrt* Meša Selimović poda sijajen opis: »Torej, kaj smo? Lunatiki? Bedniki? Najzapletenejši ljudje na zemeljskem površju. Nikomur drugemu je zgodovina ni tako zagodla kot nam. Do včeraj smo bili tisto, kar hočemo danes pozabiti. Vendar nismo postali nič drugega. Sredi poti smo se ustavili, onemeli. Nikamor več ne moremo. Na silo so nam izpulili korenine,

naraščajoča nacionalna zavest v 19. stoletju med balkansko intelektualno elito v središču balkanskega etnonacionalističnega arhipelaga je pozivala k nastanku nacionalnih držav. Pravzaprav je bil poziv za oblikovanje države vitalni del evropeizacije⁷ in razumljen je bil kot poziv h graditvi etnično homogene nacionalne države med malimi narodi in na relativno majhnem, etnično mešanem območju. Mešanica brezupnosti in kompaktnosti jih je »obsodila« na neuspeh – njihove nacionalne države so šibke, nestabilne in v svoji »nepopolnosti« še naprej ostajajo sovražne. Dejstvo je, da je večina balkanskih narodov, zlasti tistih, ki so bili del Jugoslavije, precej majhnih. Takole trdi Jozo Tomasevich:

V zgodovinah vseh južnoslovanskih narodov sta bili stoletja stalnici okupacija z zasedbo in posledična kolaboracija. Razloga za to sta, da so vsi ti narodi v primerjavi s sosedi po velikosti majhni, in pa njihov geopolitični položaj na Balkanskem polotoku, kjer so bili na poti širjenja večjih imperijev, večjih religij in sprtih kultur ter ideologij. (Tomasevich, 2010: ix)

V tej luči lahko balkanizacijo razumemo kot zatiralski vidik evropeizacije, kot propadlo nacionalizacijo ali kot njeno zrcalno nasprotje, kot nekaj, kar je Zahod že pozabil o dolgem procesu graditve države, nekaj, kar Zahod spominja na njegovo nedavno neprijetno preteklost. Pravzaprav balkanizacija razkriva *povzetek – v večji meri spodletelega – procesa evropske graditve države*,⁸ ki je proces nasilne prvotne akumulacije kapitala (ki zaradi zgodovinskih dogodkov nikoli ni končana) –, tako simbolnega kot ekonomskega, in povzetek še bolj nasilnega procesa politične, ekonomske in kulturne uniformizacije »tako imenovane nacionalne države«.

toda nismo postali del česa drugega. Kot pritok, katerega pot je poplava preusmerila stran od reke in nima več ne ustja ne toka; premajhen je, da bi bil lahko jezero, prevelik, da bi ga vpila zemlja. Z bledim občutkom sramu zaradi našega izvora in krivde zaradi našega odpadništva se nočemo ozirati nazaj in ničesar ni, kar bi uzrli pred sabo. Zato hočemo zadržati čas, boječ se katerega koli izida. Zaničujejo nas tako naši sorodniki kot prišleki in branimo se s ponosom in sovraštvom. Hoteli smo se rešiti, vendar smo tako zelo izgubljeni, da niti ne vemo več, kdo smo. In tragedija je, da smo začeli celo ljubiti svoj stoječi pritok in nočemo ga zapustiti. Toda vse ima svojo ceno, tudi naša ljubezen.« (Selimović, 1996: 408)

7 Delanty (1995: 8) trdi, da je »ideja Evrope idejo nacionalnosti bolj okrepila kot pa oslabila«.

8 Če »multikulturalnost« »pomeni normalno stanje človeštva« (Gray, 2000: 14), so številne tovrstne politične ureditve uničili nacionalistični projekti v 20. stoletju, kar je bilo »značilno za odločna modernistična državotvorna gibanja« (ibid.).

Politizirani habitus: onkraj evropeizacije in balkanizacije

Konec 30. let 20. stoletja, ko se je razplamtel nacionalistični spor dveh dominantnih jugoslovanskih buržoazij – srbske in hrvaške –, je bila Bosna in Hercegovina (BiH) kot »etnično oslABLJena« regija s svojo lego med »jedrom« Srbov in Hrvatov izpostavljena različnim nacionalističnim težnjam. Ostri spopadi med srbskimi in hrvaškimi političnimi elitami za hegemonijo so neizogibno vodili v »končno nacionalno rešitev«, ki je navsezadnje privedla do načrta o ustanovitvi dveh navidezno federalnih »nacionalnih državnih« enot: Banovine Hrvaške in Banovine srbskih dežel. Načrt je predvidel delitev Bosne med ti dve entiteti. To je bila vsebina tako imenovanega sporazuma Cvetković-Maček, ki je bil podpisan leta 1939. Čeprav so bili bosanski muslimani v tistem času pomemben del prebivalstva, sploh niso bili vključeni v ta politični proces. Nasproti tej »buržoazni« nacionalistični viziji je stal »levičarski« koncept, ki ga je za Bosno pripravila takrat še vedno ilegalna komunistična partija. Toda problem, kakšno politično rešitev predlagati za Bosno, je ostal.

Na začetku 20. stoletja je bilo treba z vidika modernosti reartikulirati specifično dediščino kulturne, pluralistične disperzije v povezavi z zgodovinskimi in političnimi pogoji »številčne neznatnosti« ter večje izpostavljenosti geopolitični negotovosti (Tomasevich, 2010). Z modernizacijo, katere del je nastanek kapitalističnih družbenih odnosov, v reartikulaciji ni bilo mogoče več uporabiti nekega shizmatičnega religioznega ali moralističnega besednjaka. Potreben je bil moderen besednjak, ki bi bil zmožen opraviti z agresivnim nacionalizirajočim in polastitvenim načinom graditve države. To težko nalogo »osmišljanja« disperzivnosti bosanske skupnosti v modernih pojmih so prevzeli levičarski intelektualci in jugoslovanski ter bosanski komunisti. Omenili smo že, da je mogoče moderno interpretacijo artikulirati bodisi kot »diskontinuiteto« bodisi kot »kontinuiteto« (Wachtel, 1998). Glavno izhodišče buržoazno-nacionalističnega pristopa je bila diskontinuiteta, medtem ko je levičarsko-pluralistična perspektiva izhajala iz kontinuitete Bosne kot kompleksne, pluralne, historične, kulturne identitete.

Toda pri tem takoj naletimo na očitno nemogoč problem. Namreč, kako artikulirati nekaj, kot je »zastoj«, nekaj, kar izrašča iz »paradoksa, ko je prebivalstvo na ozemlju, ki je tako vertikalno kot horizontalno zaznamovano s kontinuiranim in radikalnim mešanjem civilizacij in vplivov, prepričano, da se nikoli nič ne spremeni« (Wachtel, 1998: 171)? »Zastoj« pomeni »mirovanje«, »stanje na mestu«. Toda prenagel sklep bi nas lahko zavedel, da gre pri tem za nekakšno »nezainteresirano opazovanje«. Navsezadnje zastoj ni samo vsem skupni občutek, ampak tudi »stališče« ali »pogled na svet«

in kot tak pomeni *pripravljenost na določene dejavnosti v realnosti* in ne zgolj pasivno izpostavljenost zunanjim spodbudam. Zastoj Bosancev je dejansko vstopil v neformalne pogovore, v katerih se te ljudi stereotipno (do neke mere »orientalistično«) označuje za neverjetno trmaste in – če naj verjame-mo nešteto šalam o Bosancih – neumne. Toda redko kdo je tako bedast, da bi verjel, če nekoliko obrnemo Wachtlovo trditev, da »nespreminjanje zares pomeni nespreminjanje«; »to preprosto pomeni, da so se ljudje odločili, da se ne bodo ozirali na to, kako drugačne so stvari« (ibid.: 166).

»Odločiti se, da se za nekaj ne meniš«, je samo po sebi obenem kognitivno in praktično dejanje, ki vsebuje bogate pomenske plasti. Z drugimi besedami, »odločiti se, da se za nekaj ne meniš« – ali vodilo »negacije« – ni ena od oblik pasivnosti, kot se pogosto predpostavlja v orientalističnem imaginariju o »fatalističnih Orientalcih« (in jih prepogosto ponavljajo srbski in hrvaški nacionalistični skrajneži⁹), ampak nasprotno, vsaj od Heglove dialektike naprej je to dejanje specifičnega snovanja objektov vednosti. Morda bi bilo lažje, če bi na tem mestu vključili Pierra Bourdieuja in razumeli zastoj kot *habitus*, »ki nastaja v praksi in ima vedno praktičen namen« (Bourdieu, 1993: 479). Zato je zastoj sam po sebi praktičen odnos do sveta, »ki neposredno vpliva na besede in dejanja« (ibid.). Da bi se izognili vsakršnemu metafizičnemu in morda ideološkemu branju zastoja, bodimo jasni skupaj z Bourdieujevo trditvijo, po kateri je zastoj kot *habitus*

rezultat zgodovine [in] proizvaja individualne in kolektivne prakse – več zgodovine – skladno s shemami, ki jih ustvarja zgodovina. Zagotavlja aktivno prisotnost preteklih izkušenj, ki, shranjene v vsakem organizmu v obliki shem percepcije, misli in dejanja, težijo k zagotavljanju »korektnosti« praks in njihove trajnosti v času ter zanesljivosti od vseh, ki je večja kot vsa formalna pravila in eksplicitne norme. Sistem določil – navzoča preteklost, ki se hoče ohraniti v prihodnosti z reaktivacijo v podobno strukturirane prakse, notranje pravilo, po katerem se nenehno uveljavlja pravilo zunanjih nujnosti, ki ga ni mogoče reducirati na neposredne omejitve, – je pravilo kontinuiranosti in ustaljenosti, ki objektivizem razbira v družbenih praksah, ne da bi ga bil zmožen razložiti. (Bourdieu, 1993: 481)

Zato družbene prakse Bosancev po navadi veljajo bodisi za samoumevne ali pa jih interpretirajo kot diskontinuiteto. Zastoja kot posebnega *habitusa*

9 Čeprav je to tema za novo besedilo, je zanimivo, da se »balkanizacija« kot praksa drugačenja balkanskih narodov kot še-ne-Evropejcev hitro obrne v odkriti orientalizem, ki ga uporabljajo nekatere balkanske elite proti BiH in še zlasti proti muslimanom.

komunisti niso prepoznali samo kot kontinuiteto, temveč tudi kot poseben »sistem generativnih shem« (ibid.: 482), ki jih je treba artikulirati v besednjaku politične modernosti. Ta nujna artikulacija pa sama po sebi zahteva primeren *trden okvir* za kontinuiranost »pogojev proizvodnje« specifične vrste habitusa, ali pa oblikovanje takšnega političnega okvira, ki pospešuje razvoj te pluralne politične skupnosti. Desničarski nacionalistični pogled, ki je zasnovan na konceptu diskontinuitete, ali pa na manku kakršnegakoli pomembnega habitusa, je (bil) tako v 40. letih in tudi od 90. let prejšnjega stoletja vse do danes osredinjen na to, kako zrušiti ta posebni habitus in vsiliti pogoje za produkcijo določenega »etnonacionalnega« družbenega življenja. Ta težnja lahko še bolj osvetli grozljiv obseg sovražnosti in krutosti zlasti na etnično mešanih območjih, ki so jih storile nacionalistične sile. Če zastoj (*stasis*) razumemo kot »trajno generativno načelo« in ne kot znak pasivnega beleženja oziroma nezainteresiranega opazovanja, nam tako razumevanje lahko razkrije še drug pomen. Grška beseda *stasis* pomeni tudi: »dvigniti se, upor, politični preobrat, privrženost, prepir, neenotnost« (Majnarić-Gorski, 1989: 384).

Šele sčasoma so komunisti – zares postopoma – prepoznali ta »uporniški« potencial »zastoja« in s tem tlakovali pot za oblikovanje ustreznega modela svoje edinstvene samouprave. Komunisti so bili prvi, ki so razpoznali »dialektični potencial« prepira, privrženosti, neenotnosti, na splošno konflikta, ki stoji v središču družbe in politične skupnosti.

Takšno razumevanje BiH kot avtonomne politične skupnosti, ki se nahaja v tem specifičnem habitusu, se je prvič pojavilo, ko so levičarji in komunisti zavrnil¹⁰ dogovor Cvetković-Maček. Mirko Pejanović navaja naslednjo ugotovitev s 5. konference Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) iz leta 1940:

Položaj v BiH se je spremenil zaradi zagrizenega boja dveh buržoazij – srbske in hrvaške – za to deželo. Vodstvo Jugoslovanske muslimanske organizacije ni zastopalo interesov širših muslimanskih množic. Mu-

10 Stališče Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) do BiH je bilo pred letom 1939 vse prej kot jasno, tako kot je bilo nejasno njihovo razumevanje nacionalnega vprašanja. Do leta 1924 so se jugoslovanski komunisti zavzemali za Jugoslavijo ene nacije in enonacionalno državo. Na 3. konferenci KPJ so sprejeli sklep, da »je proces formiranja ene nacije ustavila hegemonija velikosrbske buržoazije, ki je celoten proces spremenila v formiranje treh različnih narodov: Srbov, Hrvatov in Slovencev« (Bilandžić, 1985: 31). Nadaljnja etnonacionalizacija KPJ je opazna tudi v nekaterih njenih uradnih dokumentih. Denimo iz ukaza centralnega komiteja KPJ 5. februarja 1935: »V bodočo Komunistično partijo Hrvaške bodo vstopile naslednje okrajne partije z ozemlja Bosne in Hercegovine: Banja Luka, Livno, Duvno, območje na desnem bregu reke Neretve brez Mostarja, to pomeni, ves zahodni del BiH na meji z Dalmacijo, kjer živijo Hrvati« (Danilović, 1980: 48). Takšna reorganizacija partije je dejansko pomenila delitev BiH po etničnih mejah, zato se ne razlikuje od drugih tedaj prevladujočih buržoaznih konceptov in pogledov. Šele ko je leta 1937 vodstvo KPJ prevzel Josip Broz, so na 4. regionalni konferenci KPJ za BiH leta 1938 postavili temelj za samostojno bosansko partijsko organizacijo, s čimer so se končno odprle drugačne in bolj demokratične možnosti za prihodnost.

slimanske delavske množice so sledile temu vodstvu samo zato, ker so se kot etnična skupina čutile ogrožene od srbske in hrvaške buržoazije. Ljudska avtonomija BiH je edina prava rešitev in je v resnično skupnem interesu muslimanskih, srbskih in hrvaških množic. (Babić, Otašević v Pejanović, 2016: 30)

Še več, v nekaj sklepih te konference so komunisti vztrajali, da bodo nadaljevali

boj proti poskusom srbske in hrvaške buržoazije, da razdelita Bosno in Hercegovino, ne da bi se pri tem posvetovali z narodi v tej regiji; da morajo narodi Bosne in Hercegovine sami svobodno odločiti in poskati rešitev za avtonomno upravljanje regije in podobno (ibid.: 30).

Ta politični program za ohranitev pluralne bosanske skupnosti je postal nekoliko pozneje, po izbruhu vojne leta 1941, ponovno aktualen. V letih 1941 in 1942 je bila BiH trdnjava protifašističnega upora. Že jeseni 1941 je na skoraj dveh tretjinah osvobojenih ozemelj v BiH nastala mreža NOO (narodnoosvobodilnih odborov). Medtem ko so pred vojno buržoazije skušale vsiliti rešitve, ki so prihajale od zgoraj in zunaj Bosne, so bili pripadniki in pripadnice narodnoosvobodilnega boja (NOB) vpeti v model vodenja od »spodaj navzgor« kot člani in članice NOO. Koncept NOO se je razvil sredi protifašističnega boja in vpeljal prakso, po kateri »so v osvobojenih vaseh, občinah in pokrajinah vzpostavljali organe politične in upravne oblasti, ki jih je na zborovanjih neposredno volilo lokalno prebivalstvo« (Antonić, 1990: 239). NOO je bil po navadi sestavljen iz plenuma – tj. zbora lokalnega prebivalstva (zakonodajno telo), izvršnega odbora (vlada) in ljudskega sodišča (sodna oblast). Na kratko, vse tri veje oblasti so nastajale na terenu, in sicer v kombinaciji neposredne in reprezentativne demokracije. Poleg tega so na osvobojenih ozemljih »v prej versko razdeljenih vaseh organizirali skupna zborovanja in seje, na katerih sta se gradila zaupanje in spoznanje, da ljudje lahko preživijo samo, če so enakopravni in složni« (ibid.: 265). Ko se je zaradi uspehov oboroženega protifašističnega boja ta proces notranje politične organiziranosti širil, so bili izpolnjeni tudi pogoji za ustanovitev vrhovnega organa NOO za vso Bosno. Tako je vprašanje prihodnosti Bosne ponovno postalo predmet razprav med komunisti in levičarji.

Mirko Pejanović poudarja, da

se je v začetni fazi razprav [o BiH, ki so jih vodili vodje upora, op. A.M.] izoblikovala ideja, po kateri bo imela BiH status pokrajine v jugoslo-

vanski skupnosti enakopravnih narodov. S statusom pokrajine bi lahko bila BiH bodisi pokrajina v okviru Srbije, pokrajina v okviru Hrvaške ali pa bi bila kot pokrajina neposredno povezana z institucijami jugoslovanske federacije. Pri iskanju rešitev za BiH so razpravljali o vseh treh možnostih. (Pejanović, 2016: 33)

Očitno si številni razpravljavci niso mogli predstavljati moderne politične ureditve brez koncepta etničnega naroda. Drugače od teh »teoretskih zadev« pa je na terenu potekala graditev skupnosti, ki je ubrala drugačno smer. Jasno jo je identificiral Rodoljub Čolaković, ki je trdil:

Če bi Bosno priključili katerikoli od obeh jugoslovanskih republik, bi to povzročilo številna sumničenja med Srbi in Hrvati, še zlasti pa pri muslimanih. Takšna rešitev bi bila napačen in tudi politično škodljiv odgovor na popolnoma neprimerno vprašanje, ki so ga postavili že srbski in hrvaški šovinisti: čigava je Bosna, srbska ali hrvaška. BiH je zgodovinsko že formirana geografsko-ekonomska entiteta s specifičnimi političnimi problemi, ki jih ima kot večetnična in večkonfesionalna skupnost. Rešitev za to večetnično specifiko bo zagotovo trdnejša in lažja, če je BiH federalna enota, enakopravna z drugimi jugoslovanskimi deželami. To bo pravilni odgovor srbskim, hrvaškim in muslimanskim reakcionarjem in šovinistom in pomeni, da BiH ni ne srbska, ne hrvaška in ne muslimanska, temveč je enako srbska, hrvaška in muslimanska. (Čolaković v Pejanović, 2016: 34)

Ko se je uveljavila ta ideja, se je 25. novembra 1943 sestal revolucionarni svet ZAVNOBiH (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja BiH). Ustanovil je BiH kot republiko enakopravnih narodov, Srbov, Hrvatov in Muslimanov, ki bo enakopravna z drugimi republikami bodoče Federativne Jugoslavije (Slovenijo, Hrvaško, Srbijo, Črno goro in Makedonijo). Ustanovitve so potrdili 29. novembra 1943 na drugem zasedanju jugoslovanskega revolucionarnega sveta AVNOJ-a.

Ta odločitev je oslabilo hegemonski uniformirajoči proces etnične nacionalizacije srednje in jugovzhodne Evrope in prav tako prevladujoči vzorec reševanja nacionalnega vprašanja v komunističnem, stalinističnem svetu. BiH je bila opredeljena na dveh ravneh: postala je skupnost enakopravnih narodov, obenem pa tudi skupnost enakopravnih državljanov, kar so zapisali v Deklaraciji o pravicah bosanskih državljanov, ki so jo sprejeli na drugem zasedanju ZAVNOBiH leta 1944. Deklaracija je zagotovila svobodo

veroizpovedi, izbire in združevanja ter medijev; varnost osebne lastnine in varnost državljanov; svobodno zasebno pobudo v gospodarstvu ter enakopravnost žensk in moških. V Deklaraciji je večkrat poudarjena enakopravnost Srbov, Hrvatov in Muslimanov, prav tako pa tudi, da je BiH njihova »skupna in nedeljiva domovina«. V tej luči sta Resolucija iz leta 1943 in Deklaracija iz leta 1944 izvirni družbeni pogodbi državljanov Bosne in s tem tudi ustavni temelj moderne bosanske države.

V uniformni enotnosti propademo, v različnosti zmagujemo

Torej, katere so ključne točke dogovora ZAVNOBiH? Osredinil se bom na prvo in na hitro omenil tudi drugi dve. Prvič, dogovor temelji na ideji zgodovinske kontinuitete bosanske kulturne identitete, ki je *heterogena*. Heterogenost je izjemno sovražna buržoaznim nacionalističnim imaginarijem, ki so vsi zasnovani na predpostavki homogenosti. Na splošno heterogenost pomeni odprtost in inkluzivnost, medtem ko se homogenost po navadi nanaša na zaprtost in ekskluzivnost; heterogenost se večinoma »ne zdi smiselna«, medtem ko se homogenost kajpak zdi. Kakšen pomen ima potemtakem družbena heterogenost v Bosni, o kateri med drugim govori ta dogovor? Resolucija ZAVNOBiH iz leta 1943 določa, da Bosna in Hercegovina *pripada enako in Srbom in Hrvatom in Muslimanom in obenem ni ne srbska, ne hrvaška, ne muslimanska*:

Narodi Bosne in Hercegovine skupaj z drugimi narodi Jugoslavije s tem ustanavljajo novo demokratično federativno Jugoslavijo svobodnih in enakopravnih narodov [...] in zahtevajo, da njihova država, ki ni ne srbska, ne hrvaška, ne muslimanska, temveč in srbska in muslimanska in hrvaška, svobodna in pobratena Bosna in Hercegovina, v kateri bosta zagotovljeni popolna enakopravnost in enakost vseh Srbov, Muslimanov in Hrvatov.¹¹ (Morača, 1990: 301)

11 Zaradi jezikovne preciznosti navajam formulacijo v lokalnem jeziku: »Narodi Bosne i Hercegovine [...] hoče da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska nego i srpska, i muslimanska, i hrvatska, bude slobodna i zbratimljena BiH, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata.« Naslednja pomembna točka je, da so Muslimani v tem dokumentu navedeni kot etnični narod (in ne kot verska skupina) ter so enakopravni z bosanskohercegovskimi Srbi in Hrvati. Po vojni – že prej sem opozoril, da so imeli komunisti različen in včasih neenoten pogled na BiH – so Muslimani spet postali le verska skupina in so to ostali do popisa prebivalstva leta 1971, ko so ponovno navedeni kot etnični narod, kar se je zgodilo po večletnih razpravah v organizaciji, ki se je iz KPJ

Kako razumeti to formulacijo »in-in-in ter ne-ne-ne« (ali »i-i-i« i »ni-ni-ni« v lokalnem jeziku)? Nasprotno modernističnemu načelu suverenosti, ki je po Michaelu Hardtu in Antoniu Negriju »teleološki koncept« s »transcendentno, monarhično, nevidno naravo oblasti« (Hardt in Negri, 2017: 257), se zdi, da bosansko načelo »deljene suverenosti« v svojo lastno dinamiko, v proces, institucionalizira odprt »teren družbene produkcije in reprodukcije« (ibid.). Dejstvo, da se ustavno načelo bosanske republike začne z *negacija* – »in zahtevajo, da njihova država, ki ni *ne* srbska, *ne* hrvaška, *ne* muslimanska« –, pomeni, da je namesto afirmacije za bosansko skupnost *konstitutivno načelo negacija*. Po navadi najdemo med temeljnimi ustavnimi načeli enonacionalnih držav afirmacijo, ki potrjuje, da določena država dejansko je država določenega naroda. Če ne bi bilo te ustavne negacije, bi bilo mogoče sam afirmativni del bosanske politične formule, ki določa, da je republika »in srbska in muslimanska in hrvaška«, preprosto kodificirati v enonacionalno obliko, iz katere bi bilo mogoče izpeljati, da če je republika in srbska in muslimanska in hrvaška, bi jo bilo mogoče povsem mirno razdeliti na te tri komponente. Če afirmativno formulo beremo brez negacijskega nasprotja, se zdi, kot da je Bosna sestavljena iz teh treh vase zaprtih delov. V sodobni Bosni je ta interpretacija navzoča v nacionalističnih ideologijah. Če pogledamo zgolj afirmativni del, raba veznika »in« naznači samo neki dodatek k zamišljenim partikularnostim, ki ne vidijo celote ali vsega. Prav element negacije preprečuje partikularizacijo in ohranja heterogenost v pomembni sintezi.

Ker je načelo negacije vpeljana kot konstitutivno¹² za republiko, odpira prostor za kompleksne družbenopolitične dialektične procese, denimo: če afirmativno načelo – Bosna je in srbska in muslimanska in hrvaška – beremo skupaj ali v »dialektičnem naboju« z negacijskim načelom – Bosna ni ne srbska, ne hrvaška, ne muslimanska – to pomeni, da Bosna kot celota pripada enako vsem trem hkrati in ne ločeno vsakemu posebej. V besednjaku enonacionalne države to pomeni, da je/so bosanski domačinski ali »gostiteljski« narod *narodi* (samo v množini). Če izhajamo iz tega dialektičnega odnosa, potem je formula »in-in« ter »ne-ne« odraz posebnih odnosov do skupnega

preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije (ZKJ) in ZKBiH. Čeprav bi lahko upravičeno trdili, da so komunisti določili Muslimane za poseben etnični narod zaradi povsem pragmatičnih razlogov – da bi pridobili širšo podporo tega pomembnega segmenta bosanskega prebivalstva –, pa tukaj razpravljamo o sami ideji o pluralni BiH, zato na tem mestu govorim samo o tem vidiku alternativne politične zgodovine idej, ki obravnavajo družbeni in politični pluralizem. Navsezadnje bi lahko enak pragmatizem komunistov in NOB opazili tudi v Deklaraciji o pravicah državljanov BiH, sprejeti eno leto pozneje, leta 1944.

12 Medtem ko je načelo negacije konstitutivno, načelo afirmacije uvaja konstitucionalne dele, tj. konstitucionalne narode ali skupine. Razumevanje »konstitutivnosti« – v pomenu tvoriti, sestavljati, biti sestavni del – kot »sestaven« – bistven, določujoč, temeljen – je osnova etnonacionalističnega razumevanja bosanske pluralnosti.

in je politično ime za »zastoj« v pomenu »habitusa«, kjer afirmativni del označuje odnos zainteresiranih ali »prisotnih« v okolju, negacijski del pa izpodbija kolektivno »polastitev lastnine«, težnje po partikularizaciji, skratka morebitni monopol nad skupnim ali nad določenim delom skupnega. Ali še drugače, formula »in-in« ter »ne-ne«, kot biti-prisoten v skupnem, pomeni »spravo« z razlikami (niti ne nejasnega liberalnega »pustiti«, temveč natančno »treba pustiti na miru«) in premagovanje nasprotij, vendar ne z neko vseobsegajočo sintezo, temveč s pravico do razlike. V hegeljanskem besednjaku lahko sklenemo, da so v tem načelu ZAVNOBiH-a družbena disperzija, pluralnost ali »številno« dosegli prepoznanje, toda ne v obliki kaosa in razpada, temveč kot bolj ali manj nehierarhična¹³ koherentna konstelacija premikajočih se elementov, ki producira in reproducira svoje lastne družbene pogoje. Če sklenemo, logika formule »in-in« ter »ne-ne« spodjeda modernistični politični imperativ sovpadanja etničnega in nacionalnega, kar je temelj vsakega nacionalističnega projekta. Govori preprosto o tem, da »v uniformni enotnosti propademo, v različnosti zmagujemo«! V uniformni enotnosti se drobimo in razhajamo, medtem ko v različnosti ohranjamo skupno.

Naslednja pomembna točka dogovora ZAVNOBiH je, da še pogloblja odprto sestavo politične skupnosti. Na drugem zasedanju ZAVNOBiH-a leta 1944 so sprejeli *Deklaracijo o pravicah državljanov BiH*. Ta izvirna bosanska *Listina temeljnih pravic*, ki je bila sprejeta štiri leta pred Splošno deklaracijo o človekovih pravicah, določa:

Svobodo zbiranja in združevanja, medijev, enakost moških in žensk v političnem življenju in v vseh družbenih poklicih, svobodo veroizpovedi in vesti, enakopravnost vseh religij, zasebno in lastninsko varnost državljanov in svobodno zasebno gospodarsko pobudo. Poleg tega sta vsakemu državljanu zagotovljena uveljavljanje volilne pravice in pravica, da je izvoljen, pravica do pritožbe in poštenega sojenja. (Donlagić, 1990: 320)

Gledano »dialektično« je ta del pogodbe v nasprotju s »komunitarnim« delom Resolucije in ga lahko razumemo kot še nadaljnjo podporo »različnosti, ki zmaguje«, kot dodatni mehanizem (žal ga komunisti nikoli niso resnično podpirali) za preprečitev vsakega poskusa vsiljevanja uniformne enotnosti ali kakršne koli sinteze, ki temelji na projekciji usklajenih vrednot v brezkonfliktni ureditvi.

¹³ Čeprav je bilo prvotno zamišljeno, da bi bila predvidena hierarhija v rokah vodstva komunistične partije.

Tretja značilnost ZAVNOBiH, brez katere bi po mojem mnenju prva (ki sestoji iz kolektivnih in individualnih pravic) ostala –, kot dejansko tudi je v številnih pogledih – abstraktna, je *izvorna ideja o družbeni pravičnosti*. Enver Redžić (1968: 13) poudarja naslednje: »V zgodovinskem obdobju BiH, ki se je začelo z ZAVNOBiH, so bile razglašene družbena in nacionalna enakost državljanov in narodov, odprava izkoriščanja človeka po človeku, naroda po narodu, odprava razredov in narodnih privilegijev.« Torej, drugo konstitutivno načelo bosanske republike je bilo načelo družbene pravičnosti. Za bosanske »ustanovitvene očete« kapitalizem ni bil samo vir izkoriščanja in podrejanja državljanov, temveč tudi vir nacionalističnih ideologij in hegemonij. Povedano drugače, po ZAVNOBiH je boj proti nacionalizmu zaman, če to ni sočasno tudi boj za družbeno pravičnost. Redžić trdi, da je prav »na družbeni neenakosti državljanov temeljila skoraj pet stoletij dolga zgodovinska neenakosti narodov BiH« (ibid.). Bistvo radikalnega političnega programa družbene pravičnosti ZAVNOBiH je vključujoča kategorija razreda, delavskega razreda, ali bolj splošno rečeno »delovnih ljudi« – tj. ljudi, ki živijo od svojega dela. Samo na podlagi razredov je lahko dialektika razlike, torej prva točka – bodisi v svoji kolektivni ali individualni obliki – pomembna. Redžić poudarja, da »delavski razred v BiH ne tvori edinstvenega bosanskega naroda, temveč nacionalni razred« (ibid.: 21). Kako lahko to razumemo?

Pluralnost delovnih ljudi BiH je politično ljudstvo, »politično telo«. Ljudje, ki živijo od svojega dela, ki so izkoriščani in zatirani, so z oboroženo revolucijo in njenim reprezentativnim telesom, revolucionarnim svetom (ZAVNO-BiH), razglasili prav to, kar je pred dvesto leti razglasil tretji stan: »Mi smo narod!« Prav ta »razredna razsežnost«, artikulirana v imperativu družbene pravičnosti in enakosti, je omogočila najširše mogoče vključevanje in enotnost družbene pluralnosti v svojih različnostih.

To je zelo pomembno spoznanje za naše sodobne emancipacijske boje. Govori o tem, da sta državljanska strpnost in enakost skupin samo ideološka fraza – tako kot denimo moderni liberalni koncept »politične korektnosti« –, če nista zasnovani na »odpravi izkoriščanja človeka po človeku«, torej če nista družbeno pravična in ne težita k enakosti.

Potem se seveda lahko ponovno postavi vprašanje, ali je vprašanje razreda danes zastarelo? Toda nacionalno vprašanje je tako ali tako razredno vprašanje. Uvedba kapitalističnih odnosov v 30. in 90. letih 20. stoletja je bila uvedba in ponovna uvedba razrednih odnosov, izkoriščanja etničnih prepričanj, napetosti in sovraštva. Besede bosanskega levičarskega intelektualca Veselina Masleše iz 30. let prejšnjega stoletja bi bile lahko prav tako napisane danes: »Bosanska politika po prvi svetovni vojni ni pretrgala tradicije bosanske buržoazije, ki gradi svojo oportunistično politiko na verskih

antagonizmih (1937)« (Masleša, 1983: 667); »Glavna politična naloga srbske buržoazije v Bosni je, da iztisne čim več dobička iz verskih in etničnih antagonizmov.« (ibid.: 668)

Zato se v tem pogledu čas pred 2. svetovno vojno v Bosni bistveno ne razlikuje od povojnih razmer v 90. letih. Povzamemo jih lahko s spoznanjem, da se nad etničnimi delitvami in razkoli nahaja mati vseh družbenih prizadevanj in razkolov: razredna delitev. To je delitev med razredom sodobnih »etnopolitičnih podjetnikov« (Brubaker, 2004) in razredom njihovih »etničnih podanikov«. Ta delitev se ohranja z generiranjem konfliktov, negotovostjo in strahom po razvejeni etnonacionalistični mreži ideološkega aparata. Ta režim se reproducira z uvajanjem in produkcijo vseh drugih delitev. Čeprav BiH še vedno ne moremo šteti za državo s povsem razvitim razrednim sistemom, se z etnonacionalistično organiziranostjo političnega življenja kljub temu utrjujejo razredni položaji, kar je razlog, da za BiH še vedno trdijo, da je »v tranziciji«. Resnica tranzicije potemtakem je, da gre za tranzicijo v razredni sistem.

To tranzicijsko obdobje lahko opišemo kot obdobje akumulacije kapitala (tako materialnega kot simbolnega), ki spreminja družbeno premoženje v zasebno, kar poteka s pomočjo *ad hoc* postopkov, znotraj zakonskih okvirov, institucionalnih in zunajinstitucionalnih praks (z gangsterskimi metodami, povezovanjem z notranjimi etnopolitičnimi krogi itd.), ta proces pa vodijo vladajoči etnopolitični podjetniki. Proces prvotne akumulacije kapitala poteka sočasno s procesom duhovne, simbolne in politične akumulacije, ki razvija svojo lastno naracijo zagovora nastajajoče razredne delitve – ideologijo. Tako gre rehabilitacija kapitalističnih odnosov z roko v roki z rehabilitacijo etničnih napetosti, s tem pa se je lahko začelo popolno uničenje načel ZAVNOBiH.

Prvi dve točki ZAVNOBiH-a sta avtentičen odgovor bosanskih in jugoslovanskih komunistov in levičarskih intelektualcev na najbolj temeljne politične ideale razsvetljenstva: svoboda (kolektivne in individualne pravice) in enakost (družbena pravičnost). Toda v tej dialektični shemi se nahaja še en element, rekel bi, da se nahaja v samem izvoru in je nekako sintetiziral omenjeni načeli: oboroženi protifašistični boj ali preprosto protifašizem. ZAVNOBiH je bil revolucionaren, toda enako pomembno je, da je bil to protifašistični zbor. Medtem ko je na evropskem Zahodu in Vzhodu (Sovjetska zveza) protifašizem nastal predvsem kot domoljubna reakcija na brutalno agresijo sil osi, s katero sta Zahod in Vzhod hotela obvarovati svoj napadeni politični sistem, pa protifašizem gibanja jugoslovanskih partizanov, tako kot protifašizem španskih republikancev in nekaterih drugih gibanj, ni bil domoljubna reakcija, temveč prava revolucija. Boj proti silam osi je bil za

ta gibanja tudi revolucija proti domačim nepravilnim izkoriščevalskim sistemom. Ta pravi protifašizem, ki je skupen zlasti levici (ne pa tudi Stalinu) – komunistom, anarhistom, socialistom, progresivnim liberalnim intelektualcem –, je bil usmerjen proti staremu režimu zatiranja, brezbržnemu kroženju kapitala, ki je navsezadnje povzročil vzpon radikalnih nacionalizmov in fašizmov. V tem smislu stoji ta avtentični protifašizem bodisi na koncu bodisi na začetku kot »sinteza« prej obravnavanih načel komunitarno/libertarne teze in antiteze družbene pravičnosti.

Sklep: spoznanja za današnja emancipacijska gibanja

Po vsej verjetnosti danes opazujemo rušenje globalnega reda, ki je nastal leta 1945, in rehabilitacijo neke oblike fašističnega nasledstva, ki je opazen v simptomih, ki smo jim bili priča že v 20. in 30. letih prejšnjega stoletja in so se kazali kot monopolizacija kapitala (v rokah peščice), gospodarske krize (leta 2008 in napovedana nova, celo še bolj uničujoča) ter vsesplošna »deklasacija« ali slabšanje položaja srednjega razreda. Ta proces se je verjetno začel leta 1989 s padcem vzhodnega komunističnega bloka zaradi vala nacionalizma, preoblečenega v besednjak »evropskih vrednot in svoboščin«. Vendar namerava ta isti nacionalizem danes zrušiti liberalno demokracijo. Zdi se, da pričakuje gibanje »naredimo našo državo spet veliko« rehabilitacijo predvojnih agresivnih, nase osredinjenih nacionalizmov, ki gradijo na čustvih o nevarnem Drugem, strahu in dnevnih nacionalističnih mobilizacijah. Pionirji tega »novega reda« so bili leta 1991 etnonacionalisti iz nekdanje Jugoslavije, ki so v BiH preprosto nadaljevali program končne rešitve nacionalnega vprašanja iz leta 1939. Sočasno se prvič po letu 1946 vzpenja novi evropski fašizem v obliki ohranjanja etnokulturne identitete, in sega, metaforično rečeno, od Le Pena – očetove »francoske Alžirije«, do Le Penove hčerine »alžirske Francije« (Bray, 2017).

Kakšni so torej obeti za današnja emancipacijska gibanja? Katera družbena skupina je lahko morebitno gibalo spremembe v času etnično fragmentiranega delavstva, ki se je s privatizacijo in zasebnim zadolževanjem postopoma spremenil v »lumpenproletariat«, ki je pripravljen, kot pokaže Marx, podpreti najreakcionarnejše buržoazne projekte? Ali je to morda »civilna družba«, ki je prav tako fragmentirana in notranje razdeljena glede na vire proračunskega financiranja? Ali pa prekariat, ki je še bolj razdrobljen in individualiziran v svojem eksistenčnem strahu?

Zdi se, da lahko defragmentacijo spodbudi samo nova naracija solidarnosti vseh teh velikih delov naših družb, toda vprašanje je, kakšna naracija! Stoletje star »sporazum« socialne demokracije s kapitalizmom je očitno propadel, medtem ko se je komunizem upravičeno iztekel v totalitarni nemilosti. Naracija fašistične desnice je zasnovana na odgovornosti za abstraktne, metafizične pojme, kot so nacionalna država, vera, rasa in heteroseksualnost. Nova emancipacijska in nujno protifašistična naracija mora temeljiti na odgovornosti do konkretnega Drugega: sosedov, kolegov, sodržavljanov in zlasti do marginaliziranih in zatiranih, kot so begunci in manjšine. Medtem ko se desničarska naracija nagiba k čedalje večjemu drugačenju in izključevanju (od izključevanja Drugih do izključevanja »napačnih nas«, kot so »naši geji«, »naši internacionalisti«, »naši ateisti« itd.), mora nova emancipacijska naracija postati še bolj vključujoča, nenehno mora širiti krog svoje odgovornosti.

Upam, da lahko lokalna revolucionarna protifašistična izkušnja BiH vsaj na ravni načel pripomore k razvoju take vključujoče emancipacijske naracije, ki mora biti usmerjena proti vsakršnemu supermacizmu in izključevanju ter obrnjena k ohranjanju in razvoju družbene pluralnosti. Protifašizem je obenem protirasizem, protinacionalizem in protiseksizem. Po bosanski izkušnji se mora taka naracija razvijati v skladu s tremi načeli:

1. *Komunitarna/libertarna svoboda*: svoboda posameznika in vseh družbenih skupin znotraj fleksibilnega okvira »vrednotnega pluralizma«, ki temelji na »doslednem zavračanju ideje, da morajo biti vse prave človeške vrednote združljive v harmonično celoto« (Gray, 2016: 96–97).
2. *Egalitarizem*, zasnovan na konceptu družbene pravičnosti, kajti ena od bosanskih izkušenj je, da boj proti nacionalizmu ni mogoč, če sočasno ni tudi boj proti družbeni nepravici.
3. *Protifašizem* kot pravi protisistemski boj.

Prevod: Nina Kozinc

Literatura

ANTONIĆ, ZDRAVKO (1990): KPJ u središtu borbe za vojni i politički razvoj narodnooslobodilačkog pokreta (1941–1942). V *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Z. AntoniĆ in dr. (ur.), 238–244. Sarajevo: Institut za istoriju, Oslobođenje.

- BABIĆ, ANTO (1972): *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo: Svjetlost.
- BILANDŽIĆ, DUŠAN (1985): *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga.
- BJELIĆ, DUŠAN (2002): Introduction: Blowing Up the Bridge. V *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, D. I. Bjelić in O. Savić (ur.), 1–22. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- BOURDIEU, PIERRE (1993): Structures, Habitus, Practices. V *Social Theory. The Multicultural and Classic Readings*, C. Lemert (ur.), 441–446. San Francisco, Oxford: Westview Press.
- BRAY, MARK (2017): *Antifa. The Anti-Fascist Handbook*. Brooklyn, London: Melville House.
- BRUBAKER, ROGERS (2004): *Ethnicity Without Groups*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- DANILOVIĆ, UGLJEŠA (1980): Četvrta pokrajinska konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu i novi kurs partijske djelatnosti. V *Četvrta i Peta konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu u istorijskom razvitku revolucionarnog pokreta 1938–1941*, Z. Antonić in dr. (ur.), 17–67. Sarajevo: Institut za istoriju, Komisija Predsjedništva CKSKBiH za istoriju.
- DELANTY, GERARD (1995): *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. Houndrills, Basingstoke, Hampshire, London: Palgrave Macmillan.
- DIZDAR, MAK (1975): *Kameni spavač*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- ĐONLAGIĆ, AHMET (1990): KPJ u borbi za konačno oslobođenje zemlje i pobjedu NOP-a (1944–1945). V *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Z. Antonić in dr. (ur.), 303–362. Sarajevo: Institut za istoriju, Oslobođenje.
- FINE, JOHN V. A. (2005): *Bosanska crkva: Novo tumačenje*. Sarajevo: BKC.
- GRAY, JOHN (2000): Two Liberalisms of Fear. *The Hedgehog Review* Spring: 9–23.
- GRAY, JOHN (2016): *Gray's Anatomy*. London: Penguin Books.
- HARDT, MICHAEL IN ANTONIO NEGRI (2017): *Assembly*. Oxford: Oxford University Press.
- JELAVICH, BARBARA (1996): *History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAJNARIĆ, NIKO IN OTON GORSKI (1989): *Grčko hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- MASLEŠA, VESELIN (1983): Laži bosanske politike. V *Političke rasprave*, F. Cengle (ur.), 665–670. Sarajevo: Svjetlost.
- MORAČA, PERO (1990): Komunistička partija u periodu prelomnih zbivanja 1943. godine. V *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Z. Antonić in dr. (ur.), 277–302. Sarajevo: Institut za istoriju, Oslobođenje.

- OPĆA I NACIONALNA ENCIKLOPEDIJA (2005). Knjiga IV. Zagreb: Pro Leksis, Večernji list.
- PAGDEN, ANTHONY (2002): *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PEJANOVIĆ, MIRKO (2016): *Essays on the Statehood and Political Development of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Šahinpašić.
- REDŽIĆ, ENVER (1968): Društveno-istorijski i politički korijeni ZAVNOBiH-a. *Istorijske pretpostavke Republike Bosne i Hercegovine* IV(4): 14–22.
- SELIMOVIĆ, MEŠA (1996): *Death and the Dervish*. Evanston: Northwestern University Press.
- STAVRIANOS, LEFTEN S. (2000): *The Balkans since 1453*. New York: New York University Press.
- TODOROVA, MARIA (1997): *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- TOMASEVICH, JOZO (2010): *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941–1945. Okupacija i kolaboracija*. Zagreb: Novi liber.
- WACHTEL, ANDREW B. (1998): *Making a Nation, Breaking a Nation*. Stanford: Stanford University Press.

Od hegemonije k suverenosti: odnos med državo in družbo v procesih osamosvajanja v Sloveniji in Kataloniji

Abstract

From Hegemony to Statehood: The State-Society Complex in Slovene and Catalan Sovereignty Processes

The paper analyses social conditions and political operations within two sovereignty processes in Europe's recent history: the Slovene case, successfully completed between 1991 and 1992, and the case of Catalonia, carried out between 2012 and 2017, when Spanish institutions administratively intervened in its autonomy. Departing from a critical neo-Gramscian approach of international relations, the study portrays statehood as the result of the reproduction of a social formation that is successfully projected onto political institutions; namely, as the product of a hegemony. In contrast to institutionalist perspectives, which limit social reality in order to adapt fragmented narratives, critical approaches can be used to tackle the existing incommensurability between apparently similar contemporary political developments and to contextualise statehood processes as part of broader political and social changes that foster them and of the international context that constrains them. While the Catalan ruling elites sought to follow the Slovene path to independence, results could not have been more different. In terms of social structure, the Slovene process took place while underpinning a previously existing class coalition, whereas the Catalan process was developed in the middle of a breakdown in the social formation. Politically, the Slovene process was articulated as the aggregation, ideological transformation, and homogenisation of ruling groups, while the Catalan experience was a consequence of competition between nationalist actors. The hegemony achieved in Slovenia gives an account of the capacity to reproduce a social formation and to project it onto the state dimension, thus limiting the questioning of state coercion.

Keywords: Slovenia, Catalonia, state-society complex, hegemony, statehood

*Carlos González-Villa is a lecturer in International Relations at the Nebrija University (Madrid) and a non-resident fellow at the Center for Advanced Studies-South Eastern Europe at the University of Rijeka. His main research interests focus on the recent history of the Western Balkans and US foreign policy. He is the author of Nova država za nov svetovni red. Mednarodni vidiki osamosvojitve Slovenije, published in 2017 by Založba *cf. (cgonzalezv@nebrija.es)*

Povzetek

Članek analizira družbene razmere in politično dejavnost v dveh osamosvojitvenih procesih v nedavni evropski zgodovini: prvi je primer Slovenije, ki se je uspešno osamosvojila med letoma 1991 in 1992, drugi pa primer Katalonije, kjer je proces potekal med letoma 2012 in 2017, ko so vanj posegle španske institucije. Članek s kritičnim neogramscijevskim pristopom do koncepta mednarodnih odnosov prikaže suverenost kot reprodukcijo družbene formacije, ki je uspešno vstopila v politične institucije, zlasti kot posledica hegemonije. V nasprotju z institucionaliziranimi perspektivami, ki družbeno stvarnost omejujejo, da prikrojijo razdrobljene narative, so lahko kritični pristopi način, kako opaziti razlike med domnevno podobnimi političnimi dogodki, in kako kontekstualizirati osamosvojitvene procese kot del širših političnih in družbenih sprememb, iz katerih izhajajo, ter kot del omejujočega mednarodnega konteksta, v katerega so vpeti. Četudi je vladajoča katalonska elita želela slediti slovenskemu zgledu, rezultati ne bi mogli biti bolj različni, kot so. Z vidika družbene ureditve je slovenski proces potekal vzporedno z ohranjanjem obstoječe razredne koalicije, katalonski pa se je razvijal sredi razpada družbene formacije. Politično gledano se je slovenski proces osamosvajanja oblikoval z združitvijo, ideološko transformacijo in homogenizacijo vladajočih skupin, medtem ko je bila katalonska epizoda posledica boja za prevlado med nacionalističnimi akterji. Hegemonija, dosežena v Sloveniji, kaže na zmožnost reproduciranja družbene formacije in njene nadgradnje na državno raven, s čimer se zameji prevpraševanje samega procesa osamosvajanja s strani Države.

Ključne besede: Slovenija, Katalonija, odnos med državo in družbo, hegemonija, suverenost

*Carlos González-Villa je predavatelj mednarodnih odnosov na Univerzi Nebrija (Madrid) in raziskovalec na Centru za napredne študije jugovzhodne Evrope na Univerzi na Reki. Raziskovalno se posveča predvsem nedavni zgodovini Zahodnega Balkana in zunanji politiki Združenih držav Amerike. Je avtor monografije Nova država za nov svetovni red. Mednarodni vidiki osamosvojitve Slovenije, ki je leta 2017 izšla pri Založbi *cf. (cgonzalezv@nebrija.es)*

Uvod

Tako politični predstavniki kot voditelji civilne družbe so med katalonskim osamosvajanjem ves čas poudarjali podobnosti med katalonskim in številnimi drugimi primeri osamosvajanja v nedavni evropski zgodovini, med katerimi posebej izstopa slovenski. Še pred samim poskusom začetka

osamosvajanja je zgodovinski katalonski voditelj Jordi Pujol (2010) Slovenijo opisal kot »zglede«, saj so enostranski načrt osamosvajanja izvedli voditelji, ki so do konca vztrajali pri doseganju sporazuma. Sedem let pozneje, oktobra 2017, nekaj ur preden je separatistični voditelj Carles Puigdemont razglasil (in nemudoma zatem preklical) neodvisnost, je nacionalistični član Evropskega parlamenta Ramon Tremosa posebej opozoril na slovenski primer kot izjemno podoben takratnemu katalonskemu, ki je z vidika končnega razpleta sprejemljiv za mednarodno skupnost:

Slovenija je parlamentarne volitve izvedla s koalicijo, podobno *Junts pel Si* [separatistična koalicija iz leta 2015], ki je na volitvah zmagala z absolutno večino, in se skušala pogajati z Beogradom, kar je bilo obsojeno na neuspeh. Izvedli so enostranski referendum, na katerem so zmagali. Potem so oznanili neodvisnost, ki pa so jo za nekaj mesecev zamrznili, da bi v tem času v pogajanjih z Beogradom dosegli, da bi tudi on priznal referendum. [...] Po šestih mesecih pogajanj, pri katerih nasprotna stran sploh ni sedla za pogajalsko mizo, so se začela vrstiti mednarodna priznanja. (La Vanguardia, 2017)

Vzporednice je bilo sicer mogoče videti že prej. Omeniti velja obisk svetovca za zunanje zadeve Raüla Romeve v Ljubljani maja 2017, ko se je srečal s ključnimi akterji slovenske neodvisnosti in jim pojasnil dinamiko katalonskega osamosvojitvenega procesa (Solé, 2017). Obisk ni bil nič ne navadnega, saj je bil del veliko intenzivnejše izmenjave med državama, kar dokazujejo nedavno razkrite informacije o obisku trenutnega katalonskega podpredsednika Pera Aragonèsa (takratnega sekretarja za gospodarstvo v katalonski vladi) v Ljubljani januarja 2017, s katerim je želel zagotoviti podporo Slovenije katalonski osamosvojitvi. Zdi se, da mu je to uspelo pri guvernerju Banke Slovenije, ki je obljubil, da bo Katalonijo podprl pred svetom Evropske centralne banke. Namen Aragonèsovega obiska je bil izmenjava izkušenj in iskanje vzporednic med procesoma osamosvojitve. V sklopu tega je bila zajeta tudi priprava dokumenta *Razpad Jugoslavije in deklaracija o neodvisnosti Republike Slovenije*. Po mnenju španske Guardie Civil je dokument »poln aluzij in primerjav [med državama]«, ki »se velikokrat strnejo v priporočila Kataloniji, naj ne teži le k neodvisnosti, temveč tudi k temu, da je neodvisnost čim prej mednarodno priznana« (Urreiztieta, 2018).

Četudi so si katalonski voditelji prizadevali slediti slovenskemu zgledu, rezultati ne bi mogli biti bolj različni, kot so. Namen pričujočega članka je

najti potencialne razlike med slovenskim in katalonskim odnosom med državo in družbo v procesu osamosvajanja. V nadaljevanju predstavljamo teoretske in metodološke pristope, s katerimi bomo skušali kritično osvetliti tako nasprotna rezultata obeh procesov.

Teoretski zaznamki

Omenjena primera sta osredinjena okoli materialnosti osamosvojitvenega procesa, ki ima svojo akademsko različico v institucionalnih političnih pristopih. Analiza nastanka novih držav s tega stališča poudarja proučevanje normativnih okvirov države, prilagajanja institucij novim pogojem dela, sprememb v ekonomskem sistemu, predružačenja vrednot in politične kulture državljanov, prilagajanja administraciji vpletenih področij in tistih, ki so povezani z vstopanjem novih držav v mednarodne organizacije.¹ Tovrstne študije temeljijo na teleološki perspektivi tranzitologije, ki je, kot poudarja Kirn, antiteoretična in »predvideva obstoj *cilja*«, kot je denimo vzpostavitev določenega političnega režima ali ureditve Države, »in *subjekta*« – v tem primeru naroda, katerega esenca in analitični primat nista predmet razprave (Kirn, 2017: 56–57).

Z vidika kritičnega pristopa mora biti suverenost analizirana onkraj svoje lastne materialnosti in onkraj interesov svojih zastopnikov. Obravnavana mora biti v okviru svojega zgodovinskega konteksta; potemtakem katalonskega in slovenskega procesa osamosvajanja ne moremo razumeti skozi iskanje njunega kognitivnega prešitja. Zato osmišljanja, kot je zgornje, niso (le) bolj ali manj natančne trditve o realnosti ali političnih priložnostih, temveč so predvsem indikatorji mogočih temeljev (potencialnih) novih držav; kažejo na mogočo strukturo vladajočih razredov, ki so vodili procese osamosvajanja, njihove ideologije, njihovo stopnjo avtonomnosti glede na prebivalstvo, njihov družbeni izvor in posledično na razmerja med produkcijskimi sredstvi in njihovo vključenost v mednarodni sistem. V tem smislu bi proučevanje suverenosti z vidika zgodovine posameznih primerov pravzaprav vodilo do proučevanja dinamike, ki je pripeljala do teh procesov, kar bi lahko bilo pomembnejše kot sam razvoj institucionalnih procesov.²

1 Nazorne prikaze tega najdemo v delih o slovenski preobrazbi po osamosvojitvi. Glej Fink-Hafner in Robbins, 1997; Ramet in Fink-Hafner, 2006.

2 Suau, ki parafrazira Edwarda Hallea Carra, poudarja, da »se Zgodovina ne more zanimati zgolj za unikatne, singularne dogodke, ampak mora predvsem proučevati interakcijo med specifičnim in splošnim; ugotoviti mora, kaj je splošnega v tem, kar je specifično« (Suau, 2016: 161).

Metoda »zgodovinskih struktur« Roberta Coxa (1981) prej omenjene vidike zajame skozi identifikacijo treh sfer, v katerih se kaže odnos med državo in družbo: organizacija produkcijskih in družbenih sil, oblikovanje Države in konfiguriranje sil na ravni svetovnega reda. Vsako od teh sfer lahko proučujemo kot zgodovinsko strukturo, ki predstavlja specifično in kontingentno razporeditev materialnih zmožnosti, zbir idej o temeljih družbenega reda in institucionalno sintezo. V primeru uspešnosti te sinteze pride do reprodukcije reda, ne da bi pri tem prišlo do neposredne prisile. Poulantzas (1979: 25) takole opisuje reprodukcijo teh sfer: »Proces produkcije in izrabljanja je obenem proces reprodukcije politične in ideološke dominacije in podreditve,« v čemer lahko zaslišimo odzven misli Antonia Gramscija. Če vsako od zgodovinskih struktur obravnavamo posebej, postanejo »omejene totalite« (Cox, 1981: 137) družbene kompozicije, del tega, kar je Gramsci definiriral kot »zgodovinski blok«. ³ Kot povzema Gill (2008: 58), je zgodovinski blok »referenca na zgodovinsko skladnost med materialnimi silami, institucijami in ideologijami, oziroma gledano širše, zavezništvo različnih razrednih sil, ki se politično povežejo okrog določenih idej hegemonije, ki narekujejo strateško usmeritev družbe in so vezno tkivo svojih sestavnih delov.« V tem smislu hegemonija potrjuje zmožnost reproduciranja družbene formacije in njene vzpostavitve na državni ravni na zgolj navidezno skladen način s pomočjo določenih administrativnih in ideoloških vzvodov – kot poudarja Cox (1981: 137), s pomočjo določenih idej, za katere se domneva, da so nedvoumne – da bi tako zamejila državno prisilo na elemente, ki so družbeni in politični formaciji odtujeni.

Uspeh poskusov za doseg državnne suverenosti se meri v terminih hegemonije. To pomeni, da se ideološki in materialni temelji reda ne izpodbijajo zavedno znotraj vsake od sfer. V nadaljevanju bomo procesa katalonske in slovenske neodvisnosti proučevali skozi prizmo aktivnosti družbenih sil in državnih tvorb. Pri primerjavi ne bomo uporabili že uveljavljenih spremenljivk, temveč bomo raje upoštevali vidike, ki jih je v svojih študijah primerov zgodovine sedanjosti poudaril Suau (2016: 160): to pomeni, da se bomo posvetili značaju glavnih akterjev, časovnemu in prostorskemu kontekstu ter pripadajočim singularnostim. S tem bomo tudi lažje prepoznali razloge za nasprotni rezultat obravnavanih procesov.

³ Izhajajoč iz Sorela se Gramsci navezuje na referenco o sintezi med razvojem organizacije produkcijskih sil ter političnim in kulturnim razvojem, ki potekata bolj ali manj v sozvočju (Gramsci, 1999a: 116, 135; 1999b: 24).

Od reprodukcije k fragmentaciji: družbeni koaliciji v Sloveniji in Kataloniji

Največja razlika med slovenskim osamosvojitvenim procesom in neuspešnim katalonskim poskusom je v družbeni strukturi, na kateri sta temeljila oba primera. Slovenski proces je bil zasnovan na razredni koaliciji, ki je nastala med razvojem jugoslovanskega koncepta samoupravljanja, katalonski proces pa se je razvijal sredi razpada družbene koalicije, na katero so se zanašale vse katalonske vlade po Jordiju Pujolu (1980–2003).

Slovenija

Slovenski skupni interes je temeljil na počasnem in omejenem uvajanju elementov tržne ekonomije v Jugoslaviji, ki se je začel z letom 1965 (Kirn, 2014: 295) in je bil obenem povezan tudi s čedalje močnejšim trendom politične decentralizacije. Do tega prizadevanja je prišlo zaradi procesov urbanizacije in industrializacije, ki ju je oblast promovirala po drugi svetovni vojni in ki sta vodila do nastanka novega razreda. Tega so sestavljali tehnični kadri in upravljavci ljudske proizvodnje, ki so zagovarjali reforme v smeri tržne ekonomije. Zaradi tekmovalnosti slovenskih podjetij je bil prav ta sistem primeren za njihovo vključevanje na zahodni trg (ibid.: 286–287). Takšna artikulacija je vključevala nadomeščanje neposrednega državnega nadzora z novimi tržnimi merili, kar je spodbudilo tekmovalnost med podjetji. Posledično so reforme poglobljale razlike med bogatejšimi regijami na severu Jugoslavije in revnejšimi na jugu, ker so bila podjetja na severu finančno zmogljivejša in so ne nazadnje zaradi nizkih plač na periferiji imela velike koristi. Tako so slovenske politične in družbene sile oblikovale skupni interes, ki je v imenu tekmovalnosti ključoval jugoslovanski federativni oblasti pri njenem nadzoru ekonomske politike, tudi ko je prišlo do redistribucije nacionalnega proizvoda med regijami, uravnavanja valute, industrijskih strategij in nadzora cen.

V tem okviru je nov razred managerjev deloval z roko v roki z delavskim razredom, ki je bil organiziran v uradno priznane sindikate. Prav ti so igrali usklajevalno vlogo v podjetjih ter med podjetji in politično oblastjo (Kirn, 2014: 197). Delovanje sindikatov se je okrepilo v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja, še posebno močni pa so bili v 80. letih (Stanojević, 2003: 293), v času, ko so se zaradi konfliktov v podjetjih utrdili temelji slovenske politično-družbene koalicije; stavke, do katerih je takrat prihajalo, niso imele političnih zahtev, temveč so bile družbeno-ekonomsko motivirane. To je, na

republiški ravni, upočasnilo prevpraševanje sistema kot takega in pripomoglo k vključitvi delavskega gibanja v osamosvojitveni proces. Nezadovoljstvo z gospodarskim položajem v Sloveniji (s cenami in delom) se je odražalo v obtožbah o neučinkovitosti federativne pomoči in investicij na jugu (ki jih je v veliki meri financiral denar iz Slovenije). Po osamosvojitvi je bilo delavsko gibanje vključeno v sistem: po eni strani se je to kazalo v ohranitvi nekaterih vidikov sistema pogodbenega socializma,⁴ na drugi pa v vzpostavitvi novega uradnega Združenja sindikatov, ki je leta 1991 postalo Zveza svobodnih sindikatov. Ta potek dogodkov je preprečil, da bi moč pridobila katerakoli alternativna množična sindikalna gibanja, ki bi imela politične zahteve, kot se je to zgodilo na Poljskem s sindikatom Solidarność.⁵

V socialistični Jugoslaviji je bila Slovenija gospodarsko najbolj razvita entiteta, ki je bila obenem najbolj osredinjena na centralne gospodarske procese.⁶ Posledično je bila sama družbena koalicija tista, ki so jo najbolj zanimale močnejše trgovinske povezave z zahodnimi državami.⁷ Leta 1980 je imela Slovenija drugo največjo medregionalno trgovinsko bilanco med republikami v Jugoslaviji in najbolj obetavno zunaj nje (Bičanić, 1988: 121–123).⁸ K temu sta pripomogla tako njen geografski položaj kot tudi avtonomija pri razvoju infrastrukture, železnice, telekomunikacij, cevovodov in električnih napeljav (Mencinger, 2014: 15). S tem je bila v zelo hvaležnem položaju, kar se je odražalo tudi v življenjskem standardu takratnega slovenskega prebivalstva. Do leta 1975 je slovenski bruto domači proizvod dosegel vrednost 2782 dolarjev na prebivalca, kar je znašalo 202,7 odstotka jugoslovanskega BDP, trend pa se je v 80. letih samo še nadaljeval (Zimmerman, 1977: 36). Rast brezposelnosti v Jugoslaviji ni vplivala na Slovenijo, kjer je vsa 80. leta vladala polna zaposlenost delovne sile (Woodward, 1995: 51–53).

4 Vključno z institucijami (Lukšič, 2003) in modelom družbenih odnosov (Bembič, 2017: 365–372).

5 Edina podobna organizacija, ki je nastala po mobilizacijah v letih 1987 in 1988, je bila Konfederacija novih sindikatov Slovenije – Neodvisnost, ki pa je imela leta 1992 samo 10-odstotno podporo (Stanojević, 2000: 41–42).

6 Kot jih v svoji analizi svetovnih sistemov razume Wallerstein (2005).

7 Prav tako je igrala Slovenija ključno vlogo v vzdrževanju polperiferne pozicije celotne Jugoslavije. Po krizi v 70. letih (od leta 1972 naprej) je svoje trgovinske odnose diverzificirala s krepitvijo odnosov z državami v razvoju, kar pa je počela na izrazito izkoriščevalski način (Ramšak, 2014: 742).

8 Pozneje, leta 1991, je Slovenija prispevala skoraj 30 odstotkov k celotnemu deležu izvoza Jugoslavije in je bila entiteta z največjim deležem uvoza, ki je dosegal 25 odstotkov celotnega uvoza na ozemlju federacije (Samary, 1995: 68).

Katalonija

Do razpada katalonske razredne strukture je prišlo v nedavni gospodarski krizi, ko se je zgodil veliki premik »iz industrijske družbe v postindustrijsko« (Sarasa in dr., 2013: 81). Katalonski osamosvojitveni proces se je odvijal v času utrjevanja postindustrijske družbe, ko se je zmanjšal pomen sekundarnega sektorja katalonskega gospodarstva (in gradbene industrije v njem), s čimer se je poglobil dolg proces terciarizacije gospodarstva. Odstotek prebivalstva, zaposlenega v industrijskem sektorju, je med letoma 2006 in 2011 padel s 23 odstotkov na 11 odstotkov. V tem času je zmanjšanje zaposlitvenih priložnosti, ki je vplivalo zlasti na gradbeni sektor, vsaj deloma nadomestilo ustvarjanje služb v storitvenem sektorju in razširitev kategorije managerjev v terciarnem sektorju. Vse to je sovpadalo z vesplošnim trendom zmanjševanja socialnega varstva in višine prihodkov, širjenjem revščine in poglobljanjem neenakosti – zlasti med pripadniki srednjega razreda, med managerji in čedalje večjim številom samozaposlenih delavcev –, ter povečanim tveganjem za izgubo službe, ki je prizadelo prav vse družbene razrede.

V kontekstu strahu in negotovosti so imeli osamosvojitveni procesi največjo podporo med tistimi, ki so še imeli kaj izgubiti. Ankete so leta 2017 pokazale, da osamosvojitve podpirajo ljudje v dobro plačanih službah, med katerimi so večino sestavljali tisti, ki so bili zadovoljni s svojimi dohodki iz jeseni leta 2017, in tisti, ki so ekonomski položaj svojih gospodinjstev ocenili kot dober oziroma boljši, kot je bil v preteklem letu. Po drugi strani je bilo nasprotovanje osamosvojitvi prisotno zlasti med tistimi, katerih mesečni prihodek je znašal manj kot 1200 evrov, tistimi, ki so nedavno izgubili službo, tistimi, ki so živeli v gospodinjstvih, katerih prihodek se je v preteklem letu znižal, in tistimi, katerih sorodniki so nedavno ostali brez službe (Centre D'Estudis d'Opinió, 2017: 32–33, 38).

To pa se ni odražalo v očitno odklonilni poziciji sindikatov do osamosvojitve. Da bi se izognili kompleksnosti problema, ki bi med drugim vključeval obvladovanje pluralnosti mnenj v lastnih institucijah, so se razredne organizacije izogibale izražanju mnenj glede same neodvisnosti, in raje podpirale možnost »pravice do odločanja«,⁹ vendar v okviru pogajanj z državo (Pérez, 2017). Sindikati dejansko niso odigrali pomembne vloge v katalonski razpravi o neodvisnosti, saj so se omejili na odzivanje zgolj na določene segmente osamosvajanja, v katerih so zavzeli najmanj tvegano pozicijo. Pomembno pa je upoštevati tudi, da se je skupaj s preobrazbo družbe v

⁹ Izraz, ki so ga uporabljali separatisti, da bi se izognili kontroverzemu vprašanju pravice do odcepitve in samoodločbe.

zadnjem desetletju zmanjšal pomen delavskega predstavništva, še zlasti v bolj prekarjih sektorjih, ki so se najbolj povečali.

Po podatkih iz medijskih poročil (Bustamante, 2017; Leal, 2018) je večina družin, ki jih tradicionalno štejemo v katalonsko buržoazijo (te družine imajo v lasti približno 25 odstotkov španskega premoženja), osamosvajanju ostro nasprotovala. Po razglasitvi neodvisnosti oktobra 2017 so velike katalonske korporacije, med njimi La Caixa, Banco Sabadell, Gas Naturel in Abertis, svoj sedež preselile iz Katalonije. Do maja 2018 je to storilo več kot štiri tisoč katalonskih podjetij.¹⁰ Na ravni delodajalskih organizacij, ki so bile že večkrat tik pred razpadom, pa prihaja do očitne razdrobljenosti. Temu je botrovalo razhajanje med Foment del Trebal (katalonsko vejo Španske konfederacije delodajalcev), ki je neodvisnosti nasprotovala, in organizacijama CECOT in FEPIME, ki predstavljata majhna in srednje velika podjetja, katerih člani so bili osamosvojitvi naklonjeni (Vozpópuli, 2017).

Različne institucionalne projekcije

Analiza političnih dimenzij obeh primerov razkrije precejšnje razlike v reprezentaciji vladajočih skupin in njihove notranje povezanosti. Slovenski osamosvojitveni proces se je oblikoval z združitvijo, ideološko transformacijo in homogenizacijo vladajočih skupin. Na drugi strani pa je bil katalonski proces posledica boja za prevlado med nacionalističnimi akterji. Do takšnega razvoja dogodkov je prišlo zaradi zloma reda, ki je zagotavljal desetletja politične stabilnosti in ki ga je utelešala tradicionalna stranka katalonske buržoazije, federativna Convergencia i Unió (CiU), ki danes ne obstaja več.

Slovenija: vojski podoben model

Slovenski proces osamosvajanja lahko povzamemo kot zaporedje političnih premikov, ki so bili izvedeni zato, da bi vladajoči razred ohranil svoj položaj, in da bi se hkrati zagotovilo nadaljevanje družbene koalicije v državi (González-Villa, 2017). Institucionalna faza se je začela septembra 1989, ko je socialistični parlament sprejel konstitutivno reformo, s katero so na republiški ravni uvedli večstrankarski sistem, Jugoslavija pa je bila s tem dejanjem enostransko spremenjena v konfederacijo (Hayden, 1999: 35). To je bila kulminacija predhodnih družbenih mobilizacij, sprva zaznamovanih z delovanjem protisistemskih skupin, ki so bile blizu mladinski veji Komunis-

¹⁰ Z izjemo delnic farmacevtskega podjetja Grifols delnice vseh teh podjetij kotirajo na glavni španski borzi IBEX 35 (Segovia, 2018).

tične zveze Slovenije, pozneje, leta 1988, pa z enotnim nastopom teh istih skupin z nacionalističnimi in konservativnimi akterji v kontekstu procesa proti četverici (afera JBTZ).

Po volitvah aprila in maja leta 1990 je prišlo do konstituiranja zveznega predsedstva, ki mu je predsedoval nekdanji komunist Milan Kučan, in večstrankarskega parlamenta, v katerem je imela večino nacionalistična koalicija Demokratična opozicija Slovenije (DEMOS). Kljub razdrobljenosti zakonodajne veje oblasti je osamosvojitveni proces zaznamovala enotnost – ne samo zato, ker so bile vse parlamentarne stranke do neke mere vključene tudi v vlado, ampak tudi zato, ker so odnosi med izvršno oblastjo in zveznim predsedstvom postali enaki sistemu sobivanja, kot je razmere opisal zunanji minister (Rupel, 2011). Po volitvah, ko je predsedstvo prevzelo nadzor nad aparatom Države,¹¹ je Kučan postopoma prevzel pristope vladne strani, ki je bila najbolj dovzetna za širjenje agende o neodvisnosti.

Najpomembnejši del tega načrta je bil separatistični referendum, ki se je zgodil šele decembra 1990. V času od volitev do referendumu je prihajalo do nekaterih simboličnih gest, kot sta bili recimo sprejetje nove himne in potrditev Deklaracije ob neodvisnosti, ki je bila sprejeta s 187 glasovi za, tremi proti in dvema vzdržanima (Pesek, 2007: 196). Referendum je bil izveden tudi zaradi drugih okoliščin, ki so vplivale na dinamiko procesa, med drugim zaradi nujnosti oživitve politične pobude, ki je nastala zaradi odsotnosti oprijemljivega gospodarskega programa (Woodward, 1995: 135), naraščajočih napetosti na Hrvaškem, ki so izzvale reakcije vidnejših akterjev DEMOS-a, ki so se ustrašili, da bi se Slovenija zapletla v jugoslovanski konflikt, in zaradi združitve Nemčije, ki je ustvarila nov geopolitični okvir (Pesek, 2007: 22). Takšen pristop so privzele vse politične sile v parlamentu, tudi nekdanji člani Komunistične partije Jugoslavije, ki so svoje predloge v zvezi z referendumom omejili na specifične zakonske spremembe v zvezi s cenzusom in predlagali uvedbo šestmesečnega pogajalskega obdobja s predstavniki preostalih držav v Jugoslaviji po njegovi izvedbi. Osnovna premisa teh pogovorov je bila, da bo Slovenija iz njih izšla kot samostojna država.

Institucionalni kampanji za udeležbo na referendumu so se pridružile vse politične stranke in mediji – šlo je, pravzaprav, za kampanjo za neodvisnost. Poudarjala je vizijo majhnega prijateljskega naroda, ki bi se rad vključil v skupnost svobodnih narodov (Starman in Gotovina, 2010: 16). Obenem so se na televiziji z očitnim propagandnim namenom pojavili vodilni člani takratne vlade – predstavili so prvo orožje, ki je bilo za potrebe Teritorialne

11 Vodja odbora za zunanje zadeve (Bavčar, 2011) je poudaril: »Mi [vlada] nismo imeli nobenih političnih in organizacijskih izkušenj. Ure in ure smo razpravljali s kolegi pisatelji in akademiki o tem, kaj naj bi storili, toda sprva ni imel nihče od nas nobene ideje.«

obrambe uvoženo v Slovenijo: šlo je za majhno število pušk tipa SAR-80 in Armbrustovih protitankovskih orožij, oboje singapurske izdelave.¹²

Konsenz elite se je izrazil na voliščih, osamosvojitve je namreč podprla velika večina volivcev. V tistem trenutku je nastopilo prej omenjeno obdobje pogajanj, katerega namen je bila pravzaprav čim hitrejša pot do neodvisnosti države. Slovenci so se osredinili na bilateralne pogovore in pobude z drugimi jugoslovanskimi republikami in mednarodnimi predstavniki, manj pa na večstranske pogovore v razpadajoči federaciji. V tednih pred razglasitvijo neodvisnosti je parlament v sklopu priprav sprejel sveženj trinajstih zakonov, ki so bili namenjeni zagotavljanju delovanja države tudi po razglasitvi neodvisnosti (Pesek, 2012: 181). Do razglasitve je republika prevzela popoln nadzor nad davčnim sistemom in je že postavila temelje odprtemu tržnemu gospodarstvu ter formaciji operativnih oboroženih sil. Te so bile prilagodljive in usposobljene za bežne konflikte z Jugoslovansko ljudsko armado (JLA), kar je omogočil uvoz orožja – pri tem sta sodelovala že omenjena Izrael in Singapur, pa tudi druge države, kot je denimo Združeno kraljestvo.¹³ Najpomembnejši paket z orožjem je prispel zgolj teden dni pred razglasitvijo neodvisnosti; sestavljalo ga je 16 kontejnerjev s približno 193 tonami orožja (Šurc in Zgaga, 2011: 206).

Vojna v Sloveniji je izbruhnila 27. junija, dva dni potem, ko je bila s 195 glasovi za, šestimi vzdržanimi in enim proti razglašena neodvisnost (Pesek, 2007: 382). Vojaška konfrontacija je zahtevala omejeno število žrtev; sestavljalo jo je zaporedje oboroženih spopadov, ki so bili posledica slovenske zasedbe federativnih administracijskih poslopij, letališč in mejnih prehodov z Italijo, Avstrijo in Hrvaško. Oboroženi spopadi pravzaprav niso trajali več kot pet dni in so potekali na ozemlju, velikem za dva odstotka slovenskega ozemlja (Kolšek, 2001: 167). JLA je uporabila le 3 odstotke svojih zračnih zmogljivosti, 15 odstotkov sil pete vojaške regije in majhno število oklepnih vozil, večina katerih ni bila opremljena za boj (Bebler, 2003: 139). Te številke ponovno potrjujejo, da sta potek vojne pazljivo zajezila Ljubljana in Beograd, kjer je Milošević že prevzel dejanski nadzor nad zveznim predsedstvom, najvišjim organom jugoslovanske ljudske obrambe, ki se je izogibal kakršnikoli poskusom splošne ofenzive jugoslovanskih generalov.

12 Kot pojasnjuje novinar Ervin Hladnik-Milharčič v intervjuju z avtorjem tega besedila, je bilo orožje uvoženo s pomočjo Izraela. Te informacije je dobil kot dopisnik časopisa *Delo* na Bližnjem vzhodu.

13 Združeno kraljestvo je komunikacijskim ekipam Racial v tednih do razglasitve neodvisnosti dovolilo namestitve v državi (Zgaga in Barnett, 2000).

Nepredvidljiva katalonska izkušnja

Začetki katalonskega procesa neodvisnosti segajo v središče notranjepolitičnega spora, natančneje v poskus stranke CiU, da bi po letu 2010, ko je prej sedem let sedela v opozicijskih klopih nasproti koaliciji izkušenejših socialdemokratov (PSC), neodvisnih levičarjev (ERC) in ekosocialistov, ponovno prevzela politično pobudo in oblast v avtonomni vladi. Osrednji projekt omenjene koalicije je bilo sprejetje novega statuta o avtonomiji, ki bi z reformo statusa enega od delov države to poskušal spremeniti v asimetrično federacijo. Ideja se sprva ni skladala z vizijo katalonske desnice, ki jo je bolj kot transformacija Španije kot celote zanimala dolgoročna konsolidacija nacionalistične politične kulture (Amat, 2017: 32, 112).

Jeseni leta 2010, po zmagi na volitvah in ponovnem prevzemu oblasti, je CiU opazila, da so levičarske stranke svoj tradicionalni katalonistični diskurz zasukale v levo. To je postalo še posebej pomembno leta 2011, ko se je nova vlada spopadala s kritikami zaradi privatizacije in varčevalnih ukrepov. Pritisk se je dramatično povečal z vznikom gibanja *Indignados* (15M), ki je nastalo v Madridu in je pomenilo začetek dolgotrajnega boja, ki se je končal s krizo španskega teritorialnega modela. Gibanje se je kmalu razširilo v Barcelono, kjer so na trgu Plaça Catalunya postavili protestni tabor. Sovražen odziv konservativne nacionalistične katalonske vlade je vodil do nasilne de-ložacije nastanjenih v taboru, ki jo je regionalna avtonomna policija izvedla 27. maja. Napetost je naraščala, saj so protestniki naslednji dan ponovno zasedli trg. Mesec dni pozneje je na tisoče demonstrantov obkolilo regionalni parlament, kjer je bila na dnevnem redu obravnava predloga proračuna. Protestniki so na ulici nadlegovali več članov vlade in parlamenta, regionalni predsednik pa je moral v stavbo vstopiti s pomočjo helikopterja.

Obleganje je postalo vir vala nacionalizma, ki je Katalonijo zajel manj kot leto dni pozneje. Katalonske oblasti so položaj dojemale kot neposredno grožnjo radikalne levice svoji hegemoniji. V svojih odzivih so šle celo tako daleč, da so poudarjale »španske« korenine *Indignadosa*. Sočasno je nacionalističnim gibanjem uspelo usmeriti družbeno nezadovoljstvo v nasprotovanje odločitvi Ustavnega sodišča iz junija 2010 o statutu avtonomije. Posledica so bile množične demonstracije na katalonski narodni dan (11. september) leta 2012, katerih pobudniki so s skrbnim vnaprejšnjim načrtovanjem poskrbeli za množično mobilizacijo nacionalistov kot odgovor na 15M,¹⁴ sočasno pa so, v kontekstu arabske pomladi ali »barvnih revolucij«, izrabili mednarodno medijsko pozornost.¹⁵

14 Organizacija Catalan National Assembly je bila v katalonski civilni družbi ustanovljena med letoma 2011 in 2012 z namenom spodbujanja katalonske neodvisnosti, s čimer je sovpadala z akterji, že mobiliziranimi v sklopu gibanja 15M (Amat, 2017: 74).

15 Voditelje in stranke katalonskega procesa so navdihovale vstajniške metode Gena Sharpa (Fernández, 2017; Torra, 2016), ki so bile vseskozi prisotne v omenjenih procesih.

Od takrat naprej je družbena mobilizacija potekala prek nagovarjanja čustev, ki so bila prisotna že v času mobilizacij po omenjeni sodbi ustavnega sodišča, in prek zahtev za ekonomsko samoupravljanje (Canal, 2018: 161). To dinamiko je zaznamoval izrazit populizem v obliki zahtev po upoštevanju volje ljudstva, izražene na referendumu, in polarizacije v katalonski družbi (ibid.: 195).

Upoštevajoč ta kontekst je nacionalistični predsednik Arthur Mas svoj politični kapital investiral v poziv k referendumu o samoodločbi. A pravi Masov cilj je bil izsiliti položaj, v katerem bi lahko v poglobljenih pogajanjih z državo dosegel nov finančni dogovor,¹⁶ kot tudi investicije v infrastrukturo in navsezadnje rešitev, ki ne bi bila videti kot politična predaja (García, 2018: 25).¹⁷ Ker se je centralna vlada upirala, so prosuverenistični akterji povečali pritisk. Mobilizacija se je v letih 2013 in 2014 nadaljevala ter je pripomogla k dvema institucionalnima dogodkoma: sprejetju deklaracije neodvisnosti januarja 2013 in izvedbi posvetovalnega referenduma 9. novembra 2014, ki ga je regionalna vlada podprla po odločitvi ustavnega sodišča o prepovedi formalnega referenduma. Ta nepredvidljiva gibanja so bila odsev iskanja nemogočega ravnotežja med nadzorovanjem radikalnih akterjev, nadaljevanjem neoliberalnih politik in ohranjanjem odnosov z Madridom.

Volitve septembra 2015 so nosile težo »plebiscitarnih«, kar pomeni, da bi morali rezultat – po mnenju separatistov – interpretirati kot referendumski. Separatistične glasove je poskušala združiti kandidatura zavezništva Junts pel Sí (JxSí),¹⁸ na čelu katerega so sicer bili neodvisni in civilni predstavniki družbe, a sta ga politično obvladovali ERC in stranka *Covergència Democràtica de Catalunya*.¹⁹ Volitve so prvi omogočile, da se približa svojemu cilju, tj. da postane vodja prosuverenističnih sil, druga pa je v njih videla priložnost za utrditev dolgoročne strategije razširjanja družbenega vpliva (Amat, 2017: 54); stranka je namreč zaradi Masove nepriljubljene ekonomske politike med letoma 2010 in 2012 potrebovala nov zagon (Canal, 2018: 174).

Šibke temelje gibanja je prav tako načel volilni rezultat, ki je bil slabši od tistega, ki so ga stranke v zavezništvu v seštevku dosegle leta 2012. Zavez-

16 Takega, kot ga imata avtonomni skupnosti Navara in Baskija, ki uživata privilegij bilateralnih finančnih odnosov z državo. Za sklenitev tovrstnih odnosov si med drugimi prizadeva Joan Coscubiela (2018), ki je v katalonskem parlamentu vodil frakcijo *Catalunya Sí que es Pot* (ki je vključevala Združeno levico in Podemos).

17 Tovrstno prepričanje se je skozi mesece utrjevalo, še zlasti ko je član regionalne vlade, ki ga je oktobra razrešila centralna vlada, strategijo primerjal s pokrom, v katerem je igranje na karto suverenosti označil za »blefiranje« (*El Periódico*, 2018).

18 »Skupaj za« (neodvisnost).

19 Stranka, ki je obdržala politični kapital po razpadu CiU.

ništvu je do absolutne večine zmanjkalo deset mandatov. Glede na »plebiscitarno« naravo, ki je bila pripisana volitvam, je deset poslancev, ki jih je dobila skrajno leva pankatalonska stranka Candidatura d'Unitat Popular (CUP), postalo ključnega pomena, čeprav vsota glasov teh strank ni dosegla 50 odstotkov. Vpliv CUP je imel kratkoročne posledice, kot je denimo Masov odstop zaradi razkritij o korupciji v CiU in koruptivnosti njegovega zgodovinskega voditelja Jordija Puyola. Druga posledica je bil predlog odhajajočega predsednika, da za njegovega naslednika izvolijo človeka, ki ga je komaj poznal – Carlesa Puigdemonta, župana Girone, nedvoumnega podpornika samostojnosti (García, 2018: 26).

Gonilna sila katalonske politike v letih 2016–2017 je bila ohranjanje politične koalicije, vzpostavljene med separatističnimi strankami, kljub nezadostni politični in družbeni podpori vladi za izpeljavo daljnosežnih ukrepov, kot je unilateralna vzpostavitev nove države. Posledično so imele pro-separatistične pobude podobno omejen učinek kot med letoma 2013 in 2014. V tem času so prejeli resolucijo, ki je oznanjala začetek osamosvajanja novembra 2015, vzpostavili tako imenovane »državne strukture«, med katerimi je bila nova davčna uprava, in ustanovitev študijske komisije za načrtovanje »ustavnega postopka«. Vse naštete ukrepe je ustavno sodišče razveljavilo. V tem kontekstu se je šibkost separatističnega institucionalnega bloka ponovno pokazala, ko je CPU po zavrnitvi predloga proračuna za leto 2016 izsilila glasovanje o nezaupnici. Odziv katalonske vlade je bil usmerjen v načrtovanje izvedbe referendumu in posledično v enostransko razglasitev neodvisnosti jeseni 2017, vendar se vlada pri tem, kot se spominja eden njenih članov, sploh ni pripravljala na vzpostavitev nove države (Vila, 2018: 23).

Dogodki teh mesecev, ki so spremljali sprejetje referendumu in tranzicijskih zakonov 6. in 7. septembra ter razglasitev neodvisnosti 27. oktobra (ki je bila zamrznjena nekaj trenutkov zatem), so razkrili, kako omejen je politični kapital separatistične frakcije. Postalo je tudi jasno, da španska vlada uživa zadostno mero neodvisnosti in da lahko zaradi podpore državljanov,²⁰ Evropske unije (Emmott, 2017) in pomanjkanja upora v Kataloniji uveljavi svojo oblast. Šibkost upora je bila še posebej očitna po zaprtju pro-suverenističnih voditeljev nevladnih organizacij, kazala se je tudi v reakcijah na grobo posredovanje španskih protiizgredniških policijskih enot ob referendumu 1. oktobra, in kako so vzpostavile neposreden nadzor nad katalonsko

20 Najbolj vznesena oblika podpore je prišla nekaj dni pred referendumom, ko so se pozdravi narodni gardi v mestih, kot so Santander, Cordoba, Cadiz, Granada ali Huelva, spremenili v glasne španske nacionalistične demonstracije. V Huelvi se je posebej uveljavil bojni klic »¡a por ellos!« (El País, 2017).

administracijo. V nobenem od naštetih primerov se tamkajšnji javni uslužbenci policiji niso uprli (Juliana, 2018).

Po odvzemu avtonomije Kataloniji so bile razpisane nove regionalne volitve. Oblikovala se je nova, nacionalistično usmerjena administracija, na čelu katere je bil Quim Torra, zagovornik etnocentrične frakcije – za položaj ga je predlagal Puigdemont, ki je oktobra zaradi vložene obtožnice organiziranja upora pobegnil v Bruselj. Leta 2018 se je delovanje vlade osredinilo na urejanje statusa zaprtih članov vlade, ki so bili obtoženi upora. Pozivi k unilateralnemu zaključku odcepitve so se spet pojavili decembra, po Torrovem obisku Slovenije, v sklopu katerega se je na neformalnem srečanju sestel s predsednikom Borutom Pahorjem (La Vanguardia, 2018a; RTVSLO, 2018). Nekaj ur zatem je v Bruslju, na srečanju Sveta za republiko – organizacije, ki podpira gibanja za neodvisnost po vsem svetu – Torra ponovno omenil primer Slovenije, rekoč, da »so se Slovenci odločili vztrajati ne glede na posledice. Storimo to, kar so storili oni, in bodimo pripravljeni na karkoli, da bomo lahko zaživelii svobodno.«²¹ Hkrati je jasno poudaril, da »so v Sloveniji dejali, da če je uspelo njim, lahko uspe tudi nam«.

Sklepne opombe

Ponovna evokacija Slovenije kot vira navdiha je bila neumestna. Nekaj dni prej – 6. decembra, na dan 40. obletnice španske ustave –, je med skrajnimi podporniki osamosvojitve, ki so protestirali proti skrajno desničarskemu zborovanju v Gironi, in katalonsko izgredniško policijo prišlo do spopadov, v katerih je bilo ranjenih petnajst policistov in trije aktivisti. Policijsko nasilje je sprožilo polemike v katalonski vladi. Predsednik – ki je v preteklosti delil simpatije do skupin, kot so tako imenovani Odbori za zaščito republike – je zahteval uradno pojasnilo ministrstva za notranje zadeve (La Vanguardia, 2018b). V primeru Slovenije, kjer sta notranja in obrambna administracija postopoma kopicili svojo moč in zmogljivosti – medtem ko je fragmentacija na jugoslovanski federativni ravni postajala vse bolj očitna –, do tovrstnih dogodkov ni prihajalo. Prav tako ni bilo neposrednih spopadov med državljanii in policijo. Do edine omembe vredne notranje policijske operacije pred osamosvojitvijo je v Sloveniji prišlo 19 mesecev prej, ko je slovensko predsedstvo v Ljubljani prepovedalo demonstracije, načrtovane za 1. decembra 1989 v kontekstu tako imenovane antibirokratske revolucije, ki jo je podpiralo srbsko vodstvo. Obenem je tistim, ki so se nameravali udeležiti shoda,

21 Izjava je bila objavljena na Twitter profilu katalonske vlade 8. decembra 2018. Dostopna je na povezavi <https://twitter.com/govern/status/1071363224526880770> (15. december 2018).

prepovedalo vstop v državo.²² Čeprav so bile demonstracije odpovedane, se je policijska operacija nadaljevala in je nazadnje privedla do aretacije nekaj miroljubnih demonstrantov, ki so na Trgu republike vihteli jugoslovanske zastave.²³ Do uporabe nasilja je prišlo pozneje, v primeru izbranih, ki jih je obkrožal sovražni in diskriminatorni diskurz (Zorn, 2004: 149).

Evokacija slovenskega primera v Kataloniji temelji na pristranski, samoreferenčni analizi serije izjemnih dogodkov, ne pa na dejanskih podobnostih med obema primeroma, ki bi jih, kvečjemu, lahko le deloma našli v dimenziji družbenih sil. V obeh primerih so se nacionalistična gibanja v kritičnih trenutkih pojavila kot sredstvo za graditev družbeno-politične koalicije. Čeprav so v obeh primerih poskus osamosvojitve izvajali politični predstavniki lokalne buržoazije, so bile možnosti za uspeh v vsakem od primerov odvisne od zmožnosti tvorjenja stabilne razredne koalicije v danih razmerah. Pri tem so bili uspešni le v Sloveniji. Od tod naprej je postala pomembna spretnost političnih elit. V Kataloniji so kvalitativne in kvantitativne šibkosti družbenega bloka zmanjšale operativne zmožnosti lokalnih politikov. Slovenskim elitam je uspelo premagati jugoslovansko sistemsko krizo v osemdesetih – in obenem aktivno pripomoči k poslabšanju stanja v federaciji – zahvaljujoč izostanku pravega odziva na ravni federacije, medtem ko so Katalonci začeli osamosvajanje potem, ko so bili temelji za novo, neoliberalno ekonomsko fazo v Španiji s polno podporo Evropske unije že postavljeni.

V tem okviru v Sloveniji, upoštevajoč enotnost politikov v odločilnih trenutkih in njihovo zmožnost razvoja nove vojske, ki ji je do julija 1991 uspelo nadzorovati mednarodne mejne prehode, za doseg neodvisnosti lahko oblikovali strategijo, podobno vojaški. Oboroženi konflikt je vodil do poraza federativnih sil, vendar – in predvsem – tudi do posredovanja pogajalcev evropske skupnosti, ki so *de facto* zaščitili nedavno doseženo neodvisnost.

Petindvajset let pozneje so evropske institucije v primeru Katalonije zavzele radikalno nasprotno držo, saj Deklaraciji o neodvisnosti iz oktobra 2017 niso priznale nikakršne legitimnosti.²⁴ Katalonski separatisti ves čas procesa suverenosti niso pridobili podpore držav, temveč so računali na podporo določenih evropskih strank različnih političnih ideologij.²⁵

22 Glej Dokument št. 11: Zapisnik 77. seje Predsedstva SR Slovenije, ki je bila 27. novembra 1989 (Repe, 2013: 66).

23 Podobe tega dogodka si je mogoče ogledati v prvem delu BBC-jeve dokumentarne serije *Smrt Jugoslavije*.

24 Nasprotno so voditelji Evropske unije jasno izrazili svojo podporo španski vladi, kot kažejo izjave predsednika Evropskega sveta na Twitterju, dostopne na: <https://twitter.com/eucopresident/status/923914819631271936?lang=en> (15. december 2018).

25 Platforma dialog EU–Katalonija, ki spodbuja prosuverenistično agendo, je sestavljena transverzalno, saj vključuje člane Evropskega parlamenta, levičarje, socialne demokrate,

Najpomembnejšo podporo aktivistom za katalonsko neodvisnost so izrekli v Novem flamskem zavezništvu (N-VA), ključni stranki v belgijskem parlamentu, ki pripada desni nacionalistični Skupini evropskih konservativcev in reformistov.

V primeru Slovenije je osamosvojitvena strategija ustrezala duhu časa. Med letoma 1990 in 1991 je vsaka pobuda za samostojnost, ki je vihrala z zastavo liberalne demokracije, branila idejo svobode od (že umirajočega) socialističnega sveta, se postavila za pravico do samoodločbe nacionalne skupine in se identificirala z evropsko integracijo, z lahkoto dobila podporo Nemčije. Nemčija v tistem času namreč ni imela težav s projiciranjem svojega položaja na preostanek evropske skupnosti (González-Villa, 2018; Veiga, 2011), kljub katastrofičnim posledicam na Balkanu, in je pozneje postavila pogoje, ki so zbudili neprijetne podobnosti na zahodnem delu Evrope, ki se je takrat soočal z sistemsko krizo integracijskega procesa.

Prevod: Žiga Fabjan, Anja Zidar

Literatura in drugi viri

- AMAT, JORDI (2017): *La Conjura de los Irresponsables*. Barcelona: Anagrama.
- BAVČAR, IGOR. *Intervju z avtorjem*, 4. maj 2011.
- BEBLER, ANTON (2003): O vojaškopolitičnih vidikih osamosvojitve Slovenije. *Acta Histriae* 11(1): 129–146.
- BEMBIČ, BRANKO (2017): From Victory to Victory to the Final Retreat: Changing Balance of Class Forces in the Slovenian Transition. *Tiempo Devorado* 4(2): 363–398.
- BIČANIĆ, IVO (1988): Fractured Economy. In *Yugoslavia: A Fractured Federalism*, D. Rusinow (ur.), 120–142. Washington DC: The Wilson Center.
- BUSTAMANTE, ELENA (2017): La guerra entre la alta burguesía catalana: El 1-O la divide. *El Español*, 17. september. Dostopno na: https://www.lespanol.com/corazon/famosos/20170915/246975651_0.html (31. oktober 2018).
- CANAL, JORDI (2018): *Con permiso de Kafka*. Barcelona: Península.
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (2017): *Baròmetre d'Opinió Política 41, Segunda oleada*. Dostopno na: <http://ceo.gencat.cat/es/barometre/detall/index.html?id=6288> (31. oktober 2018).

zelene, liberalce in skrajno desne skupine. Za seznam članov glej <https://www.eucatplatform.eu/members/> (15. december 2018).

- COSCUBIELA, JOAN (2018): *Empantanados*. Barcelona: Península.
- COX, ROBERT W. (1981): Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium* 10(2): 126–155.
- EL PAÍS (2017): Decenas de personas despiden a la Guardia Civil al grito de '¡A por ellos!' en Huelva. *El País*, 26 september. Dostopno na: https://elpais.com/elpais/2017/09/26/videos/1506415900_563573.html (31. oktober 2018).
- EL PERIÓDICO (2018): Ponsatí sobre la independència de Catalunya: Jugábamos al póquer e íbamos de farol'. *El Periódico*, 9. junij. Dostopno na: <https://www.elperiodico.com/es/politica/20180609/ponsati-sobre-la-independencia-jugabamos-a-poker-e-ibamos-de-farol-6868371> (31. oktober 2018).
- EMMOTT, ROBIN (2017): Catalonia Finds no Friends among EU Leaders. *Reuters*, 19. oktober. Dostopno na: <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-catalonia-eu/catalonia-finds-no-friends-among-eu-leaders-idUSKBN1CO31E> (31. oktober 2018).
- FERNÁNDEZ, A. (2017): Lo que Puigdemont aprendió de Sharp: las técnicas para destrozarse al Estado español. *El Confidencial*, 3. oktober. Dostopno na: https://www.elconfidencial.com/espana/cataluna/2017-10-03/puigdemont-1-de-octubre-sharp-tecnicas-destrozar-estado-espana_1454883/ (12. april 2019).
- FINK-HAFNER, DANICA IN JOHN R. ROBBINS (1997): *Making a New Nation: The Formation of Slovenia*. Dartmouth: Aldershot.
- GARCÍA, LOLA (2018): *El Naufragio*. Barcelona: Península.
- GILL, STEPHEN (2008): *Power and Resistance in the New World Order*. New York: Springer.
- GONZÁLEZ-VILLA, CARLOS (2017): *Nova država za nov svetovni red: Mednarodni vidiki osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Založba *cf.
- GONZÁLEZ-VILLA, CARLOS (2018): La dimensión internacional de la desintegración de Yugoslavia: una fuerza impulsora de la violencia. *Revista Electrónica de Estudios Internacionales* 36. Dostopno na DOI: 10.17103/reei.36.06 (12. april 2019).
- GRAMSCI, ANTONIO (1999a): *Cuadernos de la Cárcel, Tomo 4*. México DF: Ediciones Era.
- GRAMSCI, ANTONIO (1999b): *Cuadernos de la Cárcel, Tomo 5*. México DF: Ediciones Era.
- HAYDEN, ROBERT (1999): *Blueprints for a House Divided: The Constitutional Logic of the Yugoslav Conflicts*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- HLADNIK-MILHARČIČ, ERVIN. *Intervju z avtorjem*, 28. maj 2013.
- JULIANA, ENRIC (2018): Se cumplen cien días de la aplicación del artículo 155. *La Vanguardia*, 4. februar. Dostopno na: <https://www.lavanguardia.com/>

- politica/20180204/44518036224/se-cumplen-cien-dias-de-la-aplicacion-del-articulo-155.html (31. oktober 2018).
- KIRN, GAL (2014): *Partizanski prelomi in protislovja tržnega socializma v Jugoslaviji*. Ljubljana: Založba Sophia.
- KIRN, GAL (2017). A Critique of Transition Studies on Postsocialism, or How to Rethink and Reorient 1989? The Case of (Post)Socialist (Post)Yugoslavia. In *Approaches to Social Inequality and Difference*, M. Burchardt in G. Kirn (ur.), 43–68. New York: Springer.
- KOLŠEK, KONRAD (2001): *Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji, 1991*. Maribor: Obzorja.
- LA VANGUARDIA (2017): Tremosa apunta a la vía eslovena: Declarar la independencia y suspenderla un tiempo. 'La Vanguardia', 9. oktober. Dostopno na: <http://www.lavanguardia.com/politica/20171009/431919589121/ramon-tremosa-eslovenia-independencia-suspenderla-tiempo.html> (31. oktober 2018).
- LA VANGUARDIA (2018a): Torra: ‚La Constitución ya no sirve; es una jaula para muchos catalanes‘. *La Vanguardia*, 6. december. Dostopno na: <https://www.lavanguardia.com/politica/20181206/453395814084/quim-torra-eslovenia-constitucion-jaula-catalanes.html> (15. december 2018).
- LA VANGUARDIA (2018b): Torra quiere llevar las cargas de los Mossos al Consell de Govern del martes. *La Vanguardia*, 9. december. Dostopno na: <https://www.lavanguardia.com/politica/20181209/453462419669/torra-buch-reunion-cargas-mossos-consell-de-govern-martes.html> (15. december 2018).
- LEAL, JOSÉ F. (2018): Los 80 más ricos de Cataluña, tocados por el 'procés'. *El Mundo*, 2. februar. Dostopno na: <https://www.elmundo.es/papel/historias/2018/02/01/5a71a9cbe5fdea434b8b466a.html> (31. oktober 2018).
- LUKŠIČ, IGOR (2003): Corporatism Packaged in Pluralist Ideology: The Case of Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies* 36(4): 509–525.
- MENCINGER, JOŽE (2014): *The Rise and Decline of a Country. Experience of Slovenia*. Barcelona: Eurasian Hub, Colección Antioquía 5.
- PESEK, ROSVITA (2007): *Osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
- PESEK, ROSVITA (2012): *Osamosvojitvena vlada: Kako so gradili državo*. Celovec: Mohorjeva.
- PÉREZ, MANEL (2017): La clase obrera y el 'procés'. *La Vanguardia*, 12. marec. Dostopno na: <http://www.lavanguardia.com/economia/20170312/42801045779/clase-obrera-proces.html> (31. oktober 2018).
- POULANTZAS, NICOS (1979): *Estado, Poder y Socialismo*. Madrid: Siglo XXI.
- PUJOL, JORDI (2010): *Transcripción de la entrevista de Jordi Pujol i Soley, CVCE*. Dostopno na: http://www.cvce.eu/obj/transcripcion_de_la_entrevista_de_

jordi_pujol_i_soley_barcelona_19_de_marzo_de_2010-es-768ab610-5d50-49bb-8cbc-f450c8d6d94c.html (31. oktober 2018).

- RAMET, SABRINA, IN DANICA FINK-HAFNER (2006): *Democratic Transition in Slovenia: Value Transformation, Education, and Media*. College Station: Texas A&M University Press.
- RAMŠAK, JURE (2014): »Socialistična« gospodarska diplomacija: dejavnost Socialistične republike Slovenije na področju mednarodnih ekonomskih odnosov 1974–1980. *Annales, Series Historia et Sociologia* 24(3): 733–748.
- REPE, BOŽO (2013): *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- RUPEL, DIMITRIJ. *Intervju z avtorjem*, 11. maj 2011.
- RTVSLO (2018): Katalonski predsednik v Sloveniji: Povezuje nas želja po ohranitvi jezika in kulture. *RTVSLO*, 6. december. Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/slovenija/katalonski-predsednik-v-sloveniji-povezuje-nas-zelja-po-ohranitvi-jezika-in-kulture/474023> (15. december 2018).
- SARASA, SEBASTIÀ, SERGIO PORCEL IN LARA NAVARRO VARAS (2013): L'impacte social de la crisi a l'àrea metropolitana de Barcelona i a Catalunya. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona* 56: 10–87.
- SAMARY, CATHERINE (1995): *Yugoslavia Dismembered*. New York: Monthly Review Press.
- SEGOVIA, CARLOS (2018): Las empresas fugadas de Cataluña superan las 4.000. *El Mundo*, 28. maj. Dostopno na: <https://www.elmundo.es/economia/2018/05/28/5b0a93b0e5fdeab2528b4583.html> (15. december 2018).
- STANOJEVIĆ, MIROSLAV (2000): Slovenian Trade Unions – The Birth of Labor Organizations in Post-Communism. *Družboslovne razprave* 16: 39–52.
- STANOJEVIĆ, MIROSLAV (2003): Workers' Power in Transition Economies: The Cases of Serbia and Slovenia. *European Journal of Social Relations* 9(3): 283–301.
- STARMAN, ALENKA IN VESNA GOTOVINA (2010): *20. obletnica plebiscita: Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo*. Katalog k razstavi ob 20. obletnici plebiscita za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo. Ljubljana: Publikacije Arhiva Republike Slovenije.
- SUAU, JAUME (2016): El presente en clave histórica. *Tiempo Devorado* 3(1): 152–166.
- ŠURC, MATEJ IN BLAŽ ZGAGA (2011): *V imenu države: Preprodaja*. Ljubljana: Sanje.
- TORRA, QUIM (2016): La gran desobediència. *NacióDigital*, 4. oktober. Dostopno na: <https://www.naciodigital.cat/opinio/13863/gran/desobediencia> (12. april 2019).
- VEIGA, FRANCISCO (2011): *La fábrica de las fronteras: Guerras de secesión yugoslavas, 1991–2001*. Madrid: Alianza.

- VILA SANTI (2018): *De héroes y traidores*. Barcelona: Península.
- VÓZPOPULI (2017): Fepime: Las empresas que se han ido de Cataluña difícilmente volverán. *Vozpopuli*, 14. oktober. Dostopno na: https://www.vozpopuli.com/economia-y-finanzas/empresas/Fepime-empresas-Cataluna-dificilmente-volveran_0_1072093167.html (15. december 2018).
- WALLERSTEIN, IMMANUEL (2005): *Análisis de sistemas-mundo: Una introducción*. México, DF: Siglo XXI.
- WOODWARD, SUSAN (1995): *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- ZGAGA, BLAŽ IN ANTONY BARNETT (2000): British Deal Fuelled Balkan War. *The Observer*, 28. maj. Dostopno na: <http://www.guardian.co.uk/world/2000/may/28/balkans> (12. april 2019).
- ZIMMERMAN, WILLIAM (1977): The Tito Legacy and Yugoslavia's Future. *Problems of Communism* 26(3): 19–36.
- ZORN, JELKA (2004): Ethnic Citizenship in the Slovenian State. *Citizenship Studies* 9(2): 135–152.

Katalonski *proces* in evropska politika

Abstract

The Catalan Process and European Politics

The text deals with the recent situation in Catalonia and Spain and is structured in two parts. In the first part, the author analyses the post-referendum situation in Catalonia and Spain. The second part is a translation of the third chapter of the author's book *Clase, pueblo y nación en la crisis del Estado español. Nacionalismos, populismos y nuevos bloques históricos antisistémicos en la coyuntura actual*. The chapter discusses the topics of sovereignty, form of state, territory, and nation in the context of the present crisis in Spain and Catalan separatist tendencies. The discussion is informed by radical political innovations of the post-Fordist class on both the local and EU levels.

Keywords: sovereignty, form of state, territory, peoples, nation, post-fordism, Spain, Catalonia, European Union

Carlos Prieto del Campo holds a PhD in Philosophy. He is an independent editor and an activist in European social movements. Prieto del Campo has also held different management positions in Spain's public sector and was an adviser to the government of Ecuador. Prieto del Campo has been serving as the editor of the Spanish version of New Left Review since 2000 and is the Director of the Study Centre at Museo Reina Sofía. He is also a member of the editorial board of L'Internationale Online. (carlosprietodelcampo@gmail.com)

Povzetek

Besedilo obravnava aktualne razmere v Kataloniji in Španiji. Sestavljeno je iz dveh delov: v prvem avtor analizira poreferendumske razmere v Kataloniji in Španiji; drugi del besedila pa je prevod tretjega poglavja avtorjeve knjige *Clase, pueblo y nación en la crisis del Estado español. Nacionalismos, populismos y nuevos bloques históricos antisistémicos en la coyuntura actual*. Gre za razpravo o vprašanih suverenosti, obliki države, teritorija, ljudstva in nacije v kontekstu sedanje krize španskega modela države in katalonskih separatističnih teženj, ki je pisana iz perspektive radikalnih inovacij v politiko na lokalni ravni in na ravni Evropske unije s strani postfordističnega razreda.

Ključne besede: suverenost, oblika države, ljudstvo, nacija, postfordizem, Španija, Katalonija, Evropska unija

Carlos Prieto del Campo je doktor filozofije, neodvisni založnik, aktivist v evropskih družbenih gibanjih in na področju kulture, od leta 2000 tudi urednik španske izdaje New Left Review. Opravljal je več vodilnih funkcij v španski javni upravi in bil svetovalec ekvadorske vlade. Je direktor Raziskovalnega centra pri Museo Reina Sofía in član uredništva L'Internationale Online. (carlosprietodelcampo@gmail.com)

Kaj v današnjem času pomeni oblikovanje nacionalnega ustroja v Evropski uniji in kakšen pomen ima z antisistemskega vidika, ter kako se v to vprašanje umeščajo dogodki, ki so se odvijali v Kataloniji vse od poletja 2017 do današnjega dne? Kaj lahko povemo o učinkih in političnih posledicah enostranskih političnih zahtev za neodvisnost Katalonije od španske države v obeh *polities* v zadnjih osemnajstih mesecih? Mar je ta unilateralnost sprožila do takrat nepričakovane politične procese, zaradi katerih so v enem ali pa v obeh političnih prostorih vzniknile nove aktivnosti, ali pa vsaj nova matrica in koordinate, ki so povzročile, da so se dogodki odvijali tako naglo? Kaj je tisto, kar je v pravnem, sodnem in institucionalnem pogledu povzročilo krizo septembra in oktobra leta 2017, ki se je iztekla v še danes trajajočo politično stagnacijo, intervencijo centralistične vlade v katalonsko avtonomijo, institucionalno rošado in jurizacijo katalonskega konflikta? Vsemu temu so sledile na novo razpisane volitve v Kataloniji, izglasovana je bila nezaupnica osrednji vladi pod vodstvom PP (Ljudske stranke), zaradi česar je po mojstrsko izvedeni operaciji stranke Podemos na oblast prišla PSOE (Španska socialistična delavska stranka). Podemosu je uspelo prepričati tako socialiste kot neodvisni katalonski stranki PDeCAT (Katalonska evropska demokratska stranka) in ERC (Republikanska levica Katalonije), da podpreta PSOE, tako da je lahko socialistični vodja Pedro Sánchez z večinsko podporo sestavil vlado. Zakaj kljub temu po nekaj več kot osmih mesecih vladanja katalonske nacionalistične stranke niso podprle državnega proračuna, ki je pod vplivom stranke Podemos postal eden najbolj socialnih v zgodovini španske demokracije? In zakaj so podprle predlog, da Pedro Sánchez 4. marca 2019 razpusti španski parlament in za 28. april razpiše volitve?

Naj na kratko navedemo glavne točke, ki nam bodo razjasnile poglobljena dejstva o novih razmerjih v politični areni, s pomočjo katerih lahko odgovorimo na zastavljena vprašanja.

Prvič

Referendum o enostranski samoodločbi z zavezujočim izidom je bil izveden 1. oktobra 2017. Pripravila in izvedla ga je katalonska vlada, sam referendum pa je bil kulminacija strategije prekinitve, ki sta jo vse od leta 2014 snovali najprej CiU (koalicija Konvergenca in unija) in pozneje ERC. Prizadevanja za neodvisnost so napovedovala trk s špansko ustavno ureditvijo zaradi njenega domnevno nezadostnega priznavanja specifičnosti

katalonskega nacionalnega vprašanja. Skladno z deklaracijami oziroma psevdodeklaracijami neodvisnosti nove katalonske države katalonska vlada svojo legitimnost utemeljuje na izidu referendumu, ki je sledil posvetu suverenih 9. novembra 2014 in je bil organiziran v skladu s pravno podlago in institucionalno vključitvijo veliko šibkejših katalonskih oblasti, a je hkrati povzročil tudi vrsto legalnih in postopkovnih pobud in nasprotnih pobud, ki sta jih podali katalonska in španska vlada. Za referendum 1. oktobra 2017 so osamosvojitvi naklonjene katalonska vlada in katalonske stranke mobilizirale vsa politična in institucionalna sredstva, vendar pa referendum ni bil legalen, torej v skladu z veljavno zakonodajo; po španski ustavi iz leta 1978 referendum ni bil zakonit, prav tako ga niso in ga ne priznavajo politične sile, nenaklonjene osamosvojitvi, ki sestavljajo španski in katalonski parlament (PSOE, PP, Podemos, Ciudadanos, PNV, Catalunya en Comú-Podem). Zato je španska vlada preprečila razglasitev rezultatov in posegla po nesorazmernih policijskih ukrepih, ki so preprečili običajen razplet dogodkov. Plebiscita se je udeležilo več kot dva milijona volivcev. Samo izvedbo referendumu zaznamujejo številne zakonske nepravilnosti, policijsko nasilje in protesti. Vseeno je bila volilna udeležba na referendumu 1. oktobra 2017 (na katerem se je vprašanje glasilo: »Ali želite, da Katalonija postane neodvisna država in republika?«) po statističnih podatkih katalonske vlade 43-odstotna, za neodvisnost je bilo oddanih 90,2 odstotka veljavnih glasov.

To nadvse pomembno gibanje za neodvisnost je bilo aktivno v razmerah neenotnosti, ki so neobičajne za plebiscit, vendar pa mu je uspelo nagovoriti tudi tiste prebivalce, ki se pred tem niso čutili pozvane k udeležbi, ker so menili, da glede na razsežnost odločitve in zaradi brezobzirne strankarske uporabe institucij katalonske vlade niso izpolnjeni osnovni pravni in politični pogoji za udeležbo na plebiscitu. Katalonska vlada se je zaradi ambicioznega načrta zavedala, da mora mobilizirati vse razpoložljive institucionalne vire, pa naj bo to po legalni ali pa po manj legalni poti, če naj prekine prevladujočo inercijo do institucionalne odcepitve od španske države. Za odcepitev je bilo premalo tehtnih razlogov, ki bi se nanašali na transformacijo produkcijskih odnosov ter distribucijskih smernic, ter preveč strategij preživetja elit in političnih sil, ki jim ni uspelo doseči hegemonije na zgodovinsko inovativen način. Omenjena državljanska mobilizacija je v dneh okoli 1. oktobra 2017 pomenila vrhunec gibanja za katalonsko neodvisnost, ki se je intenzivno razvijalo v okvirih nove identitetne politike med letoma 2010 in 2012. Takrat so se pokazale prve razpoke v hegemoniji konservativnega katalonskega nacionalizma, ki sta ga vodila Jordi Pujol in CiU in je bil po sprejetju ustave leta 1978 ter na vrhuncu politične tranzicije po smrti generala Franca leta 1975 odlično integriran v dominantni španski blok.

Drugič

Unilateralna deklaracija o neodvisnosti (DUI) katalonske vlade in katalonskega parlamenta bi morala biti logična in nujna posledica referendumu 1. oktobra 2017. Če bi bil plebiscit veljaven in zavezujoč, bi mu moral slediti pravni prevod tega izraza ljudske volje in bi moral udejanjiti deklaracijo o neodvisnosti, ki bi bila prvi korak v nastajanju nove države in zagonska točka njene konstrukcije. Več razlogov je, da razglasitev neodvisnosti še naprej neizogibno ostaja na enaki improvizacijski ravni politične in pravne neprofesionalnosti ter da nima strateškega načrta: 1. šibki ustavnopravni temelji referendumu; 2. šibko priznavanje in mobilizacija polovice katalonske družbe, ki ni odločala o tem, ali bi proces osamosvojitve podprla ali ne, temveč o minimalnih pogojih odločanja o neodvisnosti; 3. nenaklonjene geopolitične razmere, ki so onemogočale, da bi razglasitev neodvisnosti začela veljati; 4. odsotnost legitimnosti namena katalonske vlade in pravnih ter materialnih možnosti referendumu med ljudstvom.

Deklaracija o neodvisnosti je tako obenem močno obtežena in ima visoko politično legitimnost. Kot rečeno, referendum je organizirala katalonska vlada, da bi odcepitveni izziv – ki sta ga že leta 2012 lansirali PDeCAT in ERC ter z veliko manjšo parlamentarno udeležbo tudi CUP, ki pa je v določenih odločilnih trenutkih vseeno delovala kot neodvisna spremenljivka za popravljanje napak CiU/PDeCAT –, premaknila z mrtve točke. Katalonski regionalni parlament pa je na podlagi rezultatov referendumu 27. oktobra potrdil resolucijo, ki predvideva ustanovitev neodvisne Katalonije. Sprejeto in najprej veljavno Deklaracijo o neodvisnosti je Carles Puigdemont že 10. oktobra preklical, da bi se lahko po izvedbi referendumu začela pogajanja s špansko državo. Ta je namreč zagrozila katalonski vladi, da bo, če bo uradno razglasila neodvisnost, aktivirala 155. člen ustave iz leta 1978, ki določa, da lahko v primeru hudih pravnih kršitev osrednja španska vlada razpusti avtonomno vlado v Kataloniji. Zaradi omahovanja, zamud in umanjkanja konkretnih odgovorov katalonske vlade je osrednja vlada, ki jo je vodila PP, dejansko sprožila proces za začetek izvajanja 155. člena, kar je 27. oktobra dokončno potrdil tudi španski senat, potem ko je katalonski parlament sprejel zgoraj omenjeno resolucijo in jo nato še isti dan tudi razveljavil.

V tej točki so bile razmere popolnoma kaotične. Zmeda in pravna neprofesionalnost v celotnem procesu ustanavljanja nove katalonske države sta bili tako zelo očitni, da se je polovica katalonskega prebivalstva dokončno oddaljila od procesa, dobršni del španske družbe pa je bil nad dogajanjem začuden in presenečen. Poleg tega domnevne nove politične enote, ki se želi vključiti v mednarodno skupnost in posledično tudi v OZN, ni priznala

tako rekoč nobena država, niti EU, kar kaže na neprehodne meje in omejitve šestletnega procesa katalonske odcepitve.

Tretjič

Ko sta obe strani ugotovili, da politični dialog ni mogoč, ker so pogledi na reševanje konflikta povsem divergentni, je vlada Mariana Rajoya sprejela ukrepe po 155. členu ustave in s tem prekinila proces unilateralne razglasitve neodvisne Katalonije: španska vlada, ki jo pri tem podpirata PSOE in Ciudadanos, je razglasila, da je regionalna katalonska vlada prekoračila dopustno mejo vmešavanja v institucije in institucionalne poti uporabila na način, ki jih veljavni pravni sistem ne dopušča. Katalonska vlada je tedaj spoznala, da se španska vlada z njo ne bo pogajala kot z enakovrednim sogovornikom, tj. tako, kot se pogajajo suverene države. Katalonske oblasti so se namreč odločile, da bodo še radikalizirale unilateralnost revidikacije referendumu in s tem ustvarile konflikt pred mednarodno javnostjo, še zlasti v EU in ZDA, od katerih so v izjemno zmotnem prepričanju pričakovale, da bodo zahtevale od španske vlade, naj prizna neodtujljive pravice katalonskega ljudstva. To se ni zgodilo, je pa povzročilo, da je celotna odcepitvena strategija obvisela v zraku in je s tem postala bolj ali manj obsojena na poraz. Kot je pokazal že Hans Kelsen, temeljna norma države in skupek njene pravne dinamike nista zasnovana zgolj na ustanavljanju državne oblike in na ustavnopravni podlagi, ampak tudi na priznavanju državnosti in potencialnem začetku vzpostavljanja pravnega reda s pomočjo mednarodnega sistema držav (bolje rečeno, hegemonskih sil), in sicer tako, da pride v času institucionalizacije do funkcionalne reprodukcije, kar zagotavlja legalnost in *geopolitično ekonomijo* pravnega sistema.

Osamosvojitvena prizadevanja brez mednarodnega priznanja, ki ga španska država zlahka blokira tako v Bruslju kot tudi v Washingtonu, in zmedena razglasitev neodvisnosti, h kateri so katalonski voditelji pozivali kljub mobilizaciji dela katalonske družbe, niso zmogla spodbuditi nastanka večjega množičnega gibanja, temveč so se lahko samo vrtela okoli Deklaracije o neodvisnosti, ki je poleg tega še preprečevala, da bi se pravno-politična entiteta utrdila v običajnih pogojih delovanja. Ker predsednik Puigdemont in osamosvojitveno vodstvo nista bili zmožna pridobiti niti najmanjšega mednarodnega priznanja in nista mogla računati na zadostno večinsko podporo na ulicah, s pomočjo katere bi lahko ustavili intervencijo španske države v Kataloniji, nista pridobila legitimnosti ne v španski ne v katalonski družbi.

Ta je bila glede vprašanja samostojnosti Katalonije razcepljena in je ob razglasitvi neodvisnosti zaradi spremembe načrtane poti, do katere je prišlo zaradi umanjkanja osnovnega sekundarnega načrta in načrtov o prihodnosti, nanjo gledala z nezaupanjem. Zato voditeljem ni preostalo drugega kot spopad z edino zakonodajo, ki velja v *polity*, katere integralni del je Katalonija – torej z zakonodajo španske države, ki je na predvidljiv način uporabila 155. člen ustave ter s tem zapečatila situacijo, ki se je zaradi političnih sil, projektov sprtih strank in vlad vrtela okoli svoje osi brez vsakršne možnosti, da bi izstopila iz svoje orbite. Tako nesposobnost katalonske vlade, da bi zasnovala koherentno notranjo strategijo, in tudi večplastno nezaupanje, ki ga je povzročil državni udar zagovornikov neodvisnosti, zarisujeta med različnimi španskimi in katalonskimi političnimi silami (Podemos, Izquierda Unida in PSOE) obzorje, na katerem bi se ena od dveh pravnih namer ali, bolje rečeno, katalonska namera proti pravnemu sistemu španske države prej ali slej morala tako ali drugače razrešiti zaradi uveljavitve 155. člena. Izvajanje člena je odredila vlada PP, ki je pričakovala jasno podporo PSOE in nasprotno držo Unidos Podemos, ki je še naprej verjel, da se bo našla pot do dialoga s katalonsko vlado, s čimer bi se izognili izvajanju 155. člena ter uničenju avtonomnega modela, ki temelji na ustavi iz leta 1978, in posledično tudi hipotetični krizi španskega ozemelskega in političnega reda.

Vlada PP je začela 155. člen izvajati 27. oktobra 2017 in je v skladu z njim ravnala vse do 2. junija 2018. Upoštevajoč ta člen je tedanji predsednik španske vlade Mariano Rajoy za 21. december 2017 razpisal ponovne volitve v Kataloniji, tako da je bil 14. maja 2018 za predsednika *generalitata* imenovan Quim Torra (PDeCAT – Katalonska evropska demokratska stranka). Intervencija španske vlade je igro med strateškima poloma podaljšala za nekaj več kot sedem mesecev: takoj so razpisali volitve za novega katalonskega voditelja in zavrnilo unilateralno pot do neodvisnosti na podlagi modela, ki mu je od oktobra 2016 sledila katalonska vlada s Carlesom Puigdemontom na čelu in je dosegla vrhunec 1. oktobra 2017.

Odločilni politični dejstvi tega obdobja, v katerem se je izvajal 155. člen, sta bili:

1. Razkol katalonske družbe in globoko nezaupanje v preostalih delih španske družbe do nastanka nove katalonske države, še zlasti v sedanjem kontekstu globalnega kapitalizma. To je bil položaj, ki ga ni bilo mogoče rešiti ne z unilateralnostjo katalonske vlade Puigdemonta ne z avtoritaro zahtevo po teritorialni celovitosti španske države, saj je vladalo prepričanje, da fizično uničenje ni mogoče zaradi številnih družbenih odnosov, ki združujejo špansko in katalonsko prebivalstvo. V tej nezmožnosti razrešitve položaja sta se s povsem različnimi izhodišči srečala najbolj avtoritaren in

najzatohlejši španski nacionalizem in širok kontingent ljudi z leve in družbenih gibanj, vključno s Podemosom in Barcelona en Comu (obe skupini sta polni notranjih idejnih sporov), ki so želeli konflikt denacionalizirati in najti druge možnosti za politično razrešitev, brez intervencije in jurizacije konflikta. Nobena od obeh omenjenih političnih sil pa si kljub vsemu ni drznila pošteno priznati, da so konflikt povzročile parazitske španske in katalonske politične elite degradiranega strankarskega sistema, ki ga je zdesetkala korupcija (CiU, PP), grozila jim je čedalje večja delegitimizacija (PSOE) ali pa so želele za vsako ceno prevzeti oblast in vladati z neoliberalnim in neavtoritarnim političnim projektom (Ciudadanos in zdaj VOX). Konflikt ni veljal za nelegitimni trk dveh nedotakljivih suverenosti, ki med seboj tekmujeta za nadzor nad določenim, v svojem bistvu strogo strankarskim političnim področjem, temveč je prej veljal za prizadevanje katalonskega nacionalizma za končanje tiste nacionalne suverenosti, ki sicer pritiče španskemu ljudstvu, in to brez kakršnihkoli ustavnih, socioloških ali političnih posledic ali razmišljanj, ali pa kot izbruh tisočletne katalonske suverenosti, ki je končno našla svojo pot do državne osvoboditve.

2. Šibka politična iniciativa gibanja za osamosvojitve, del katerega so bili katalonska vlada, civilne organizacije in z njimi povezana družbena gibanja. Gibanje ni bilo zmožno sprožiti pravega procesa odcepitve od španske države, ki bi bil zasnovan na jasni legitimaciji projekta s strani dela katalonske družbe; gibanje bi hipotetično lahko mobiliziralo odmevno večino, ki bi se v nevzdržnem položaju izkoriščanja, nacionalnega podjarmljenja ter politične represije lahko zavzemala za politično rešitev in javno pozvala k spremembi političnega, ustavnega in državnega modela.

Ti dve okoliščini sta zameglili in onemogočili možnost takojšnjega razpisa referendumu o samoodločbi, na katerem bi se odločilo o politični prihodnosti Katalonije. Če bi se v zadnjih dveh letih stvari razvile drugače, bi se o tej možnosti lahko pogajali, a je kljub temu treba razmišljati o podpori strategiji permanentnega odprtega dialoga in o proučitvi možnosti, da se plebiscit izvede pozneje, v popolnoma drugačnih okoliščinah, kot so trenutne.

Četrtrič

Zavezujoči referendum o neodvisnosti Katalonije, ki ga je katalonska vlada izvedla 1. oktobra 2017, in kaotično razglašanje neodvisnosti, ki ga je katalonsko vodstvo izvajalo med 10. in 27. oktobrom 2017, sta izzvala sodni odgovor španske vlade in odprla novo poglavje jurizacije teh dogodkov.

Španska država je v zadnjem trimesečju leta 2017 sprožila več sodnih postopkov na različnih sodiščih – Vrhovnem sodišču, Višjem katalonskem sodišču in na Narodnem sodišču, odvisno od pristojnosti, narave dejanj in veljavnega statuta. Posamezniki so bili med drugim obtoženi kaznivega dejanja upora (472. člen in z njim povezani člani Kazenskega zakonika), nezakonite porabe javnih sredstev (432. člen in z njim povezani člani Kazenskega zakonika) in nepokorščine (410. člen in z njim povezani člani Kazenskega zakonika). Obtožnice so podali (v kronološkem zaporedju): Državno tožilstvo Katalonije (8. septembra 2017), Tožilstvo Narodnega sodišča (27. septembra 2017) in generalni državni tožilec (30. oktobra 2017). Preiskave so se začele septembra oziroma oktobra 2017, trajale so do junija 2018; ustna zaslivanja so se začela februarja 2019, njihov potek pa je mogoče v celoti spremljati na spletu. Kot obtoženi kaznivih dejanj, za katera so predvidene kazni od štiri do 25 let zapora, so se v priporu znašli skupina članov katalonske vlade, predsednica katalonskega parlamenta, poveljnik Mossos d'Esquadra (avtonomne katalonske policije) in drugi javni uslužbenci, udeleženi v organizaciji referendumu in v izvedbi unilateralnih deklaracij o neodvisnosti, pa tudi predsedniki civilnih organizacij Nacionalna katalonska skupščina in Omnium Cultural (prva je nastala leta 2011 v vročici na novo zbujejene poti k osamosvojitvi, druga leta 1961 kot proizvod katalonske nacionalistične buržoazije in je znova oživila v zadnjih letih nacionalistične gorečnosti).

Ta jurizacija krepi politične napetosti. Zaradi nefleksibilnosti obeh strani, ki se nočeta odreči svojemu ultrasuverenizmu, se ta konflikt in njegovo razreševanje odvijata v kaotičnem okolju, kjer ju politika jurizira, pravo pa politizira. Ta perverzna medsebojna prepletenost onemogoča bistvene razprave, vezane na vlogo razreda in na vse drugo, kar naj bi se razrešilo v tem starodavnem konfliktu suverenosti, ki ga vodijo in podpihujejo politične stranke. Udejanjajo se politike nacionalističnih identitet, odzivi države so pretirani; upravlja jih strankarski sistem, ki ni sposoben zaščititi svojih državljanov pred neoliberalnimi ukrepi, še manj pa demokratizirati družbeno-ekonomske in politične odnose v lastnih formacijah ter oblikovati nove organizacijske – transnacionalne in postnacionalne – modele, ki bi temeljili na resnično egalitarnem, pravičnem in trajnostnem načrtu. Bolj *suverena* in *nacionalistična* postaja politika, teže se je pogovarjati o produkcijskih odnosih, ki so onstran trenutne družbene krize in nenehnih procesov *nacionalnega izgrajevanja*; ti procesi, na katere se je reduciralo politično delovanje, podaljšujejo življenje političnim subjektom, katerih historični potencial transformacije se je s časom izčrpal.

Jurizacija politike in politizacija prava sta degradiran odgovor političnega sistema, ki se ni zmožen transformirati, da bi razumel kompleksnost

aktualnih procesov socialnega prestrukturiranja, ki sta jih povzročili sistem-ska kriza kapitalizma in nezmožnost antisistemske politike, da bi zrušila trenutne sisteme degradiranih strank, vedno bolj oropanih demokratičnega bistva in ki imajo poleg vsega še velike težave pri vzpostavljanju konstitutivnih procesov vsaj na tej ravni, da bi bila nova politična konstitucija odprta za generiranje pristne konstelacije, v katero bi bile vključene postnacionalne sile, ki so zmožne razumeti številne procese, ki korenito spreminjajo materialno zgradbo katalonske, španske in evropske družbe. Kajti brez teh postnacionalnih sil se vzroki in posledice v 99 odstotkih spremenijo v sam cilj nove politike.

Petič

Kot rečeno, zadnja faza tako imenovanega *procesa* katalonske neodvisnosti torej poteka od leta 2017 do danes in spada v del španske politike med letoma 2011 in 2019, ko pride do nepričakovane spremembe. Govorimo o gibanju 15M (*Indignados*), ki se je prepričljivo politično organiziralo v stranko Podemos in bilo leta 2014 uspešno na volitvah v Evropski parlament. Ta nova politična formacija je v začetku leta 2015 s svojim odločilnim vplivom tako na nacionalno in lokalno kot na avtonomno politiko v Španiji odpravila dvostrankarski politični sistem.

Po drugi strani ne smemo spregledati, da je ta *proces* potekal v času vladavine španske PP in katalonske CiU; gre za desničarski neoavtoritarni in neoliberalni stranki, ki sta vladali usklajeno s politikami dominantnega bloka v Evropski uniji, ki v zadnjih desetletjih določa usodo te naddržavne politične formacije. S takšnim delovanjem soglaša oz. nanj pristaja tudi PSOE, socioneoliberalna stranka, ki ima enak pogled kot vodilne sile na neoliberalni projekt maastrichtske Evropske unije in njeno slabo upravljanje ter politiko do evra v času pred sistemsko krizo leta 2008. Skratka, katalonske politične elite so *proces* začele deloma zaradi nastanka novega političnega subjekta, ki izhaja iz gibanja 15M, deloma pa zaradi razpada CiU, politične formacije, ki je v okviru španskega političnega sistema vodila katalonsko politiko vse do leta 2008, ko je zaradi korupcijskih afer izgubila oblast v Kataloniji. Zelo podobno bi lahko razumeli tudi delovanje kaotične stranke Esquerra Republicana de Catalunya. Katalonsko-španski konflikt in njegovo upravljanje ter delovanje teh strank sta pripeljala do degradacije strankarskega sistema. Omenjene stranke so politični subjekti, 1. ki med t. i. katalonskim konfliktom niso problematizirali delovanja domnevnih velikih

ljudskih in nacionalnih suverenosti, 2. katerih teoretično-politična izhodišča v zvezi z narodom in državo ne problematizirajo njune geneze in materialnega pomena v sedanjih okoliščinah razrednega boja, 3. ki nikoli niso razpravljali o sistemskih karakteristikah obstoječega mednarodnega sistema držav, 4. ki niso zmožni misliti in teoretizirati o spremembah v kapitalizmu in 5. katerih politični imaginarij in strategija mobilizacije temeljita na večno zrcalnem konfliktu z *nasprotnim* vladajočim.

Te matrice ravnanja so določile možnosti političnih subjektov v konfliktu; generirale so proces, ki se je negativno končal za možnost transformacije, ki so jo po letu 2014 odpirale nove politične sile, tj. stranka Podemos in drugi eksperimenti, ki so izšli iz gibanja 15M. Za te nove sile je bilo katalonsko vprašanje, ujeta v obstoječih maticah, sestavljanka, ki je ozkogledni, konvencionalni španski politiki povzročala težave ter vsaj kratkoročno negativno vplivala na njen potencial.

Podemos je imel težave z organizacijo in svojim predimenzioniranim izvirnim antisistemskim projektom zaradi obstoječega političnega reda. Ta po eni strani temelji na ozemeljski organizaciji španske države, kot jo določa ustava iz leta 1978 (vzpostavitev t. i. avtonomnih skupnosti), po drugi pa na strukturni fragmentaciji ozemlja in politike, ki je posledica neoliberalne vladnosti in novega načina delovanja svetovnega trga. K temu je treba prišteti še oživitve številnih nacionalnih in subnacionalnih vprašanj in nov model avtoritarnega kopičenja kapitala, ki nagovarja številne kulturne, zgodovinske in etnične sloje, konstruira spomin ter izumlja tradicijo, kar je zadnjih štirideset let stalnica, ki spremlja šibke ali antitetične procese antisistemskih in anti-kapitalističnih političnih idej in pobud. V teh strukturno zapletenih razmerah politizacije, h katerim so svoje dodali kriza, degradacija strankarskega sistema iz fordističnih časov in vsiljevanje socialnega sporazuma, ki je imel že od leta 1970 avtoritarne težnje tako v Španiji kot tudi v drugih evropskih državah, so Podemos, katalonska in španska levica katalonsko vprašanje obravnavali kot *zgolj* vprašanje demokratičnih pravic, ne pa kot kompleksno posledico krize materialnega izoblikovanja španske družbe. Zato so večji pomen kot kemiji razrednega boja in konstitutivnemu antagonizmu delovne sile proti vsemu, kar lahko sproži agregacijo in prvinsko politično organiziranje onkraj suverenosti, povezane z nacionalno identiteto, pripisali fiziki suverenosti. Pri tem ne smemo pozabiti, da so dejansko vse evropske države izkusile nekaj tako rekoč enakega; nekaj, kar so zaustavili s pomočjo ustreznih *nacionalnih* posebnosti, oprto pa je bilo na krizo westfalske suverenosti in njenih protokolov delovanja znotraj meja zgodovinske nacionalne države.

V Španiji sta ignoriranje katalonskega konflikta in nedotakljivost elit in subjektov, ki so promovirali in organizirali *proces* odcepitve od španske

države, med ljudmi povzročila množično nesoglasje. To je ob notranji šibkosti Podemosa in njegovih projektov ter še drugih dejavnikov, ki jih ne moremo analizirati v tem besedilu, v zadnjih dveh letih povzročilo nazadovanje španske politike v skrajno nevarne oblike ekstremne desnice, ki se niso zgolj zbrale v stranki, ki ima svojo volilno bazo (VOX), ampak so vplivale tudi na že tako ali tako reakcionaren politični prostor desnice, v katerem je bila zgodovinsko umeščena PP in v katerem je oportunistično, kot je to značilno za nove neoliberalne in konservativne formacije, uspevala Ciudadanos (prostor za nastanek tovrstnih novih strank pa je odprla tudi ustanovitev Podemosa).

Fenomenološko se je spor glede katalonskega vprašanja močno zaostрил zaradi strategije stare garde PSOE, ki je skušala politično izničiti Podemos. Ta si je med splošnimi volitvami decembra 2015 in na ponovitvi junija 2016 prizadeval za možnost naravnega dogovora med obema političnima silama. V teh poskusih dogovarjanja se je PSOE izkazala za precej konservativno glede teritorialnega modela države, ki ga je Katalonija odprla v novih okoliščinah. V Podemosu so položaj razumeli bolj odprto; podpirali so potencialni konstitutivni dialog s proodcepitvenimi katalonskimi strankami, katerih politično vodstvo (predvsem PDaCAT in ERC) si je do izvajanja 155. člena in celo še po volilni zmagi odcepitvenega bloka na katalonskih volitvah 21. decembra 2017 prizadevalo za permanentno destabilizacijo španskega političnega življenja. To so počele v pričakovanju zase ugodnega razpleta: upale so, da bo naraščajoča nestabilnost institucij pred vsem svetom razkrila nezmožnost razrešitve položaja in da bo uspela *internacionalizacija konflikta*.

Ta nestabilnost je omogočila Podemosu, da je osamosvojitvene katalonske stranke in baskovske nacionaliste pridobil za vložitev nezaupnice vladi PP junija 2018. Tako je PP po skoraj osmih letih izgubila oblast. A ravno ta večina je čez osem mesecev razpadla, ker vanjo vključene katalonske stranke niso podprle proračuna, katerega močno socialno naravnano so žrtvovale na oltarju katalonske in španske nacionalne suverenosti. Podemos si je prizadeval sprožiti potencialno konstitutiven proces v državi, da bi ublažil prekinitev dogovarjanja tako o prihodnjih socialnih politikah kot o usodi politike ozemeljske celovitosti, in s tem pokazal še več spoštovanja do nacionalistične strategije osamosvojitvenih katalonskih strank, ki so na več razrednih ravneh vpletene v igro katalonskih nacionalističnih konservativnih elit, ki združujejo svoje moči z enako mislečimi v Španiji. Gre za postnacionalno igro. Posledica teh dejstev je jurizacija celotnega španskega in katalonskega političnega spektra, vstop skrajne desnice v vlado avtonomne skupnosti Andaluzije, več zaporednih volilnih porazov Podemosa na

katalonskih in andaluzijskih volitvah in mešana pričakovanja glede prihodnjih volitev, ki bodo 28. aprila; to bo trenutek, ko se bodo vse omenjene težnje nedvomno manifestirale, kar bo slabo. Posledica bo, po mojem mnenju, druga faza političnega cikla gibanja 15M ter nujna odločitev Podemosa o tem, kakšno stališče bo zavzel. To bo odločilno za njegovo politično prihodnost in posledično tudi za graditev novega zgodovinskega postnacionalnega in evropskega bloka, ki vznikne v družbeni formaciji, ki jo zgoj zaradi lagodnosti imenujemo španska.

Madrid, 11. aprila 2019

Prevod: Urša Červ

Oblika države, politični projekt, razredna sestava občega intelekta in protisistemska konstitutivna moč postfordistične delovne sile¹

Novi politični subjekti, ki so nastali po gibanju 15M – ali pa še bodo vzniknili v bližnji prihodnosti –, si morajo zaradi lastne konsolidacije na podlagi teoretičnih hipotez, postavljenih v tem besedilu, zastaviti naslednje vprašanje: Kaj za današnjo sestavo postfordističnega razreda pomenijo (ali pa bi lahko pomenili) *suverenost, oblika države, ozemlje, ljudstvo* ali *narod*. Nato je treba oceniti, ali je mogoče kritiko iz te razprave uporabiti za graditev bloka ali socialnih blokov, katerih vsebine, oblike in fiziologija se artikulirajo in konstruirajo v skladu z novimi fenomenologijami interneta in novimi kibernetičnimi modeli kolektivne inteligence. Omenjeni socialni bloki morajo biti sposobni opraviti dekonstrukcijo, transformacijo in načeloma tudi destrukcijo *oblik* organizacije aktualne politike, da bi konstitutivno in politično organizirali potrebe trenutne razredne sestave v skladu s strategijo, s katero je mogoče dezorganizirati elite in strankarski sistem, ki v surovih in trdih razrednih razmerah nadzira in upravlja današnjo avtoritarno in reakcionarsko vladnost neoliberalizma.

Najprej bom navedel prvi siloviti plaz vprašanj, ki so, sicer v sofisticirani razredni terminologiji, primerna za začetek razmišljanja in organizacije antisistemske politike postfordistične delovne sile. Razmislek se križa s perspektivami, ki jih v tem trenutku zastavlja kriza oblikovanja španske družbe, ki so – kot se rado zgodi pri teoretičnih vprašanjih, ki si jih politični subjekti zastavljajo v želji po antisistemski transformaciji razmer – epistemološko in teoretično veljavna le, če poleg teoretičnega sklepa za vsako vprašanje ponudijo tudi ustrezno indikacijo dejanja v praksi.

Torej, kako gleda danes na pojma suverenosti in konstitucije postfordističen, prekaren, multinacionalen, neofeudalističen in izjemno kognitiven razred; ali sta oba pojma ustrezna za sestavljanje novih listin o temeljnih pravicah, ki bi se lahko zoperstavile obliki države, njenemu strankarskemu sistemu in Evropski uniji? Kako lahko procesi političnega konstituiranja novega razrednega sloja vplivajo na generiranje političnih konceptov moderne dobe, še zlasti pa na oblike in strategije političnega delovanja v fordističnem obdobju? Kolikšna razdalja ločuje endogeno dinamiko sodobnih

¹ Besedilo je prevod tretjega poglavja dela *Clase, pueblo y nación en la crisis del Estado español. Nacionalismos, populismos y nuevos bloques históricos antisistémicos en la coyuntura actual*, ki je leta 2017 izšlo pri založbi Brumaria. Avtorju se tovariško zahvaljujemo, da je dovolil prevod in objavo.

oblik politične formacije od mogoče politične domišljije aktualne razredne sestave, ki bi dejansko posredovala v sedanjo teritorialno krizo španske države, in vsiljeno vladnost Evropske unije nad njo? Katero obliko države potrebuje ta razredna sestava, ta produkcijska masa, kakšno vrsto javne uprave mora oblikovati, da bi si na novo zamislila javne konstitutivne politike, ki sestavljajo kolektivno, če se želi izogniti še večji podrejenosti in izkoriščanju od teh, ki jih še danes uveljavlja neoliberalni model organizacije produkcijskega cikla? Kaj za omenjeno razredno sestavo pomeni suverenost kot temeljni pojem političnega, kakšna naj bo v tej luči njena jasno artikulirana definicija državne oblike in reprezentativnih oblik, ki so odprte za izzivanje novih dinamik legitimnosti in so popolnoma drugačne od modelov, prisotnih v odnosih moči aktualnih držav? In kakšne odnose je mogoče zasnovati in vzpostaviti med omenjenimi novimi modeli legitimnosti (ki so že po sami definiciji konstitutivni) in proizvodno zmogljivostjo popolnoma *nove* dialektike med javnimi politikami, ki bi jih lahko ustvarila nova Uprava, in graditvijo novih zgodovinskih blokov, ki so se zmožni zoperstaviti strukturi moči regionalnega in globalnega kapitalizma z nevtralizacijo sedanjih političnih elit španske in/ali katalonske države in njunih strankarskih sistemov? Kako dosledne, vplivne in vsestranske bi morale biti nove javne politike te konstitutivne razredne sestave, da bi si lahko zamislila ter hkrati organizirala svojo strukturo in družbeno zgradbo kot politični subjekt in svojo vektoralnost, da bi lahko z novo politično prakso vzela moč državni obliki pri strukturnem vključevanju socialnega področja v strategije neoliberalnega upravljanja in preprečila odtekanje demokracije, kar se dogaja v španski državi, pa tudi na ravni Evropske unije? In kakšen bi lahko bil vpliv te konstitutivne sile postfordistične razredne sestave na področju politične ureditve, ki jo trapez suverenosti, ljudstva, države in naroda definira kot zaprto polje v sodobnosti, namenjeno razmišljanju in konstituciji politike dominantnih razredov? Ali imata kakršenkoli pomen vključevanje in podreditev tega paralelograma sil v strukturah moči historičnega kapitalizma konstitutivnim projektom novih političnih subjektov današnje razredne sestave? Je mogoče obravnavati razred s temi koncepti in z institucionalno, politično in reprezentativno mrežo? Ali je mogoče tako odpreti dinamike politične sestave z namenom, da bi opustili moderne oblike prevlade in etnonacionalistične spore, iz katerih rastejo zarote in intrige moderne suverenosti ter njene fordistične inklinacije? Ali je mogoče s konceptom *ljudstva* ali pa *naroda* razmišljati o konstitutivni sili postfordistične razredne sestave? Ali ta dva koncepta lahko generirata nastanek subjekta ali političnih subjektov, ki so zares antisistemski in konstitutivni do novih *politiques* 21. stoletja v trenutnih okoliščinah systemske krize historičnega kapitalizma in intenzifikacije najbolj avtoritarnih

vidikov, ki so prisotni v strukturnem delovanju konstitutivnih oblik, tj. suverenosti in državi? Po mojem mnenju ima tudi vse to daljnosežne posledice za razumevanje krize Evropske unije in trenutne teritorialne oblike španske države. Kajti razredna sestava sedanje delovne sile se odmika in podreja neusmiljeni in dokončni kritiki tega skupka konceptov, ki sestavljajo slovnico današnje politične prevlade. Razredna sestava današnje delovne sile se izmika tudi mogočim oblikam organizacije, ki lahko izhajajo iz njihove *sodobne* ekstrapolacije v okviru razrednega boja in opredeljujejo neoliberalni projekt v zgodovinskem okolju. Epistemična in politična opustitev slovnice in logik moderne dobe s strani te razredne sestave je pogoj *sine qua non* za razmišljanje o konstitutivni politiki, ki lahko radikalno spremeni delovanje trenutnega strankarskega sistema. Takšna opustitev je tudi nujen pogoj za drastičen ponovni razmislek o delovanju države kot nosilke načrtov neoliberalnega projekta reprodukcije historičnega kapitalizma. Kakšen bi bil vpliv te konstitutivne razredne sile, ki je hkrati postsuverena, postnacionalna in postljudska, na sedanjo obliko države? Ta je danes središče političnega delovanja in je zasnovana kot začasna arena, v kateri se meri organizacija političnega delovanja, saj država intervenira v odnose sil, instrumentov in mehanizmov, ki ga oblikujejo in spreminjajo v mogočen instrument dominacije in snovanja sedanje materialne neoliberalne konstitucije. Kako se radikalno *ločevanje* omenjenih modernih političnih kategorij združuje s tem krutim izpostavljanjem kritiki in politični praksi postfordističnega razreda ter z različnimi načrti za rešitev krize, ki jih doživlja tako španska oblika države kot tudi Evropska unija? To ločevanje modernih političnih kategorij in fordističnega modela se v času snovanja reševanja trenutne teritorialne krize države zelo očitno tudi prekriva z mogočimi političnimi strategijami novih političnih razrednih subjektov (Podemos, BeC/CeC, zaveznice itd.). V tem pogledu si lahko zamislimo več različnih scenarijev delovanja, začnši z do zdaj podano skico kritike. Če se v razmišljanju o procesih snovanja novih konstitutivnih političnih subjektov koncept suverenosti ne izkaže za operativnega, kako se potem lahko artikulira zahteva po vzpostavitvi države z dejanskim delovanjem že obstoječih državnih oblik, kot se dogaja v primeru teritorialne krize španske države? Ali z drugimi besedami in iz druge perspektive: kako naj novi politični subjekti v skladu s procesi konstitutivne sile njihovih razrednih sestav prevprašujejo suverenost svojih držav, da bi lahko denacionalizirali mogoče procese prestrukturiranja *španske* ali *katalonske* države ali *a fortiori* same Evropske unije, ki se reproducirajo v *nacionalnih* in identitetnih okoljih, v katerih produkcijski pogoji ne ustrezajo hipotetični suvereni vsebini njihovih *demokracij*, *narodov* ali *ljudev*? Če upoštevamo katalonski primer in na splošno primer španske države, lahko

postavimo več hipotetičnih vprašanj: 1. ali je mogoče, da bi na mesto pravkar orisane kritike krize konceptov suverenosti in naroda postavili prvotne procese graditve države, v katerih bi bile med osnovnimi cilji razredne politike, ki bi bile v svojem bistvu postnacionalne in ki ne bi odpirale procesov nadaljevanja ali ustvarjanja državnosti, značilnih za sodobnost, ampak bi, ravno nasprotno, vodile do procesov subverzije sedanjega španskega in katalonskega strankarskega sistema in vzpostavitve novih antisistemskih političnih subjektov, ki bi bili inovativni pri politični konstituciji in intervenciji v dinamike Evropske unije; 2. ali pa bi, ravno nasprotno, preprosto zgolj obdržali zastarel model španske suverenosti, ki bi se mu prilagodile ene ali druge ambicije, ki izhajajo iz ta trenutek mogočih državnih suverenih reinvidikacij, ali pa bi uvajali zastarel model katalonske suverenosti, da bi iznašli neko novo obliko države s klasičnim dvorom, ki bi še dolga leta pečatil in steriliziral različna usklajevanja v scenarijih razredne graditve, ki bi bila resnično postdržavna in postnacionalistična na ravni družbene formacije – španske, katalonske in evropske? Strukturne dinamične politike neizogibno proizvajajo konceptualne kategorije in suverene, etnonacionalne in identitetne politične vsebnike. Kakšen bi torej lahko bil v tem kontekstu scenarij za *špansko* ali *katalonsko* državno obliko/državni obliki z vidika konstitutivne sile postfordističnega razreda, ki se je ne priznava, niti se je ne more priznati prav zaradi razlogov ekološko-družbeno-ekonomskega preživetja in posledično tudi političnega?

Menim, da tak scenarij lahko izgleda zgolj tako, da se oblikujejo politična področja, v katerih bo organizacija procesov upravljanja javnega izločena iz aktualnih dinamik, ki bi jih vpeljal strankarski sistem in ki danes dejansko obstajajo v španski in *katalonski* socialni formaciji. Strankarske elite so te dinamike oslabile na ravni intervencijskih zmožnosti javnih politik, ki so jih zasegle in korumpirale. Poleg tega so strankarske elite konsubstancialno nezmožne usmeriti težišče svojega političnega udejstvovanja v eksistenčne materialne razmere današnjega postfordističnega razreda in na perspektive, ki so nujno potrebne, če se želimo izogniti padanju v revščino, politični degradaciji in odpravi politične ekonomije. Vse to vpliva na omenjeno in se reproducira v državnih oblikah, pa naj bodo to španska, katalonska ali pa katera od drugih mogočih kombinacij obeh, ali pa v okviru Evropske unije. Suverenostim, ki so jih zasnovali in vodili tovrstni politični akterji, manjkata resnična reprezentativnost in samostojnost, da bi lahko zgradile ne samo nove dinamike s konstitutivno razredno silo, ampak tudi nove minimalne demokratične dogovore, ki bi stabilizirali razmere in ponudili izhod iz

trenutne krize socialne španske formacije v vseh njenih vidikih. To pomanjkanje konstitutivnega in demokratičnega ustvarjalnega duha se je jasno pokazalo pri upravljanju krize leta 2008 in trenutne teritorialne krize. Ugotoviti moramo, da so stranke – in država, ki jo vodijo – ob obeh krizah izkazale popolno politično neinovativnost, zaradi katere iz te konfliktne situacije nismo prišli z opravljeno redefinicijo tako produkcijskega modela in politične ekonomije in tudi ne z novimi listinami temeljnih pravic, ki bi lahko omogočile oblikovanje novih konstitucionalnih sporazumov in novih projektov politične konstitucije na ravni španske države ali celo same Evropske unije – če ne omenjamo novih ureditev akumulacije in njim prilagojene gospodarske dejavnosti, ki bi lahko bile zasnovane na radikalno pravičnem družbenoekološko trajnostnem temelju, ki bi moral te sporazume in projekte podpirati. Z vidika novega postfordističnega razreda živega dela lahko zgolj reinvidikacija suverenosti in njene uporabe kot ene od matric organiziranja političnih strategij ali konstrukcije novih političnih akterjev zagotavlja (re)nacionalizacijo političnega življenja in ohranjanje strankarskih sistemov, ki so usmerjeni k zagotavljanju *statusa quo*, preprečevanju nastanka novih političnih subjektov – ter novih konstitutivnih praks družbenih gibanj – ter blokiranju različnih procesov inovativne in antisistemske družbene konstitucije, ki v zadnjih letih na tak ali drugačen način težijo k nastanku. Suverenost, pa naj bo španska, nemška, katalonska, andaluzijska, baskovska ali francoska, je matrica *ljudstva* kot nedoločenega skupka individualnih subjektov. Njen prevladujoči individualizem je osnovni element graditve *polities*. Njihova demokratična reprezentacija mora vedno delovati glede na strukturo moči obstoječega razreda, ki je liberalna demokracija ne zmore ne *videti* ne prepričevati niti preseči, njen strankarski sistem pa je zasnovan za vodenje in upravljanje, ki sta nedvomno avtoritarna in reakcionarna, sta kot neprostor političnega delovanja in kot nenehno prazen označevalec diskurzivne in politične konstitucije.

Prav nasprotno pa je z vidika razredne sestave suverenost tista matrica, ki jo je treba razvozlati, da lahko državna oblika postane pravi predmet analize in subverzije. Država je skupek mehanizmov za preprečevanje konfliktov in političnega antagonizma kot niz konstitutivnih procesov politike. Ta je zmožna konstrukcije projektov in političnih subjektov, ki postavljajo strukturo družbenoekonomskih in produkcijskih sil, ki jo organizira historični kapitalizem, v središče politične razprave in prakse političnih subjektov, ki jih obstoječi strankarski sistemi niso homologizirali. Nov postfordistični razred, ki je v širšem smislu multinacionalen, izjemno kognitiven, globoko neofeodaliziran in nepovratno multietičen, se zaveda, da je njegova beda povezana z vsemi oblikami ponovnega objavljanja, ponovnega

ustvarjanja in ponovnega kombiniranja politične slovnice sodobnosti. Kajti systemska logika, politika tega paralelograma konceptov in skupek praks, ki se je nujno nabral v tem času – še zlasti v fordističnem ciklu –, po definiciji reproducirajo politični prostor, v katerem se legitimacijski procesi odvijajo na podlagi izpuščanja razredne strukture. To pa omogoča procese eksploatacije, ki so bistveni za reprodukcijo obstoječe materialne konstitucije, ki je več kot očitno snobovska, rasistična, izključujoča, neenakopravna, korenito nepravilna in ekološko netrajnostna, kar se je na zelo krut način izkazalo leta 2008, tako v državi kot tudi v Kataloniji in na ravni Evropske unije. S tega vidika bi se morali s teritorialno krizo španske države spopasti tako, da bi najprej opravili kritiko politične ekonomije razreda španske družbene formacije in *por ende* tudi katalonske, z njeno konceptualizacijo onkraj političnih področij nadvlade, ljudstva, naroda in države, na njihovo mesto pa vpeljali koncepte razredne sestave, socialnega bloka, historičnega bloka in konstitutivne moči, pa čeprav je na prvi pogled ta del teoretične konceptualizacije morda videti *kontraintuitiven*.

Očitno ni treba posebej omenjati, da je uporaba teoretično *korektnih* konceptov politično performativna, ko podajamo sklep analize, snujemo politike, konstruiramo organizacije in določamo strategije kolektivnih ukrepov, pa naj bodo ti prosistemski ali antisistemski. Trenutna teritorialna kriza španske države se konceptualizira, analizira; o njej govorijo predstavniki španskega strankarskega sistema, ki se prepirajo o omenjenih konceptih moderne politike. Posledično se debata neizogibno razvija v reifikacijo najbolj neučinkovitih vidikov teoretičnih okvirov, epistemskih skupnosti in obzorij kolektivnega delovanja, s katerimi se težko dojame igra systemske moči, ki se zgrinja nad prebivalstvom in prodira v dele razredov, ki se reproducirajo v notranjosti teh *polities*. To pa že po definiciji blokira konstitutivno politično imaginacijo družbenih subjektov brez glasu in reprezentacije onstran označevalcev in vsebnikov, ki generirajo vedenje in diskurze, ki pa dolgoročno ne zmorejo zadržati degradacijskih teženj ter poslabšanja tako produkcijske in redistributivne zmogljivosti kot tudi demokratične kakovosti naših družb.

Kakšen pomen ima torej suverena španska ali katalonska država, ki ne zmore zasnovati takšnih političnih in socialnih blokov, ki bi se bili zmožni zoperstaviti obema težnjama multiplikacije avtoritarnih in reakcionarnih obzorij družbene konstitucije in so popolnoma neuporabni za soočenje s kriznimi makrotežnjami, ki jih generirajo asimptotične težave pri reprodukciji historičnega kapitalizma? Kako v tej situaciji razmišljati o političnih oblikah – *državnih in suverenih* – brez politične reakcionarne sodobnosti, ki so v zadnjih letih monotono prenasičile razpravo o mogočih oblikah španske

in *katalonske* države. Torej, kakšen premislek potrebujemo, da bi prišli do originalnih rešitev, ki bi zadovoljile potrebe po drastičnem spreminjanju oblik političnosti obeh *polities* in po ustvarjanju novih originalnih državnih oblik, ki bi kratkoročno in na radikalno pragmatičen način lahko delovale kot politična področja, ki so zmožna odvzeti procese odločanja in politične konstitucije trenutnim strankarskim sistemom, ki nevarno nihajo med popolno zastarelostjo in popolno skorumpiranostjo?

Na podlagi omenjenih izbir, ki jih artikulira razredna moč, bi se lahko odprle nove možnosti za snovanje novih oblik prekrivanja postsuverenih modelov odnosa med obema ambicijama glede španske in katalonske suverenosti – ali pa *de facto* katerihkoli drugih subnacionalnih državnih entitet. Očitno bi vključevale ponovno vzpostavitev celostnega političnega sporazuma, ki ureja državno obliko in je doslej delovala kot vsebnik španske politike. Če bi bil scenarij vzpostavitev dveh *neodvisnih* državnih oblik, kar je in bo ostal minimalni zahtevek katalonske vlade, bi bilo treba med državama vzpostaviti takojšnje in samodejne oblike prekrivanja in odnosov, ki bi jih srednjeročno določili s pomočjo novih političnih subjektov, ki so se pojavili v Španiji in Kataloniji. Ti novi politični subjekti delujejo v okviru postsuverene logike konstituiranja političnih področij in konstitutivnih ter konstitucijskih logik graditve novih antisistemskih historičnih blokov. To pa v veliki meri spominja na proces(e) konstitutivne sile (konstitutivnih sil), ki ima(jo) močno protisistemsko vsebino.

Ta model *polity* bi lahko začel delovati v Evropski uniji in bi na tej ravni deloval kot možnost inovacij do te mere, da bi kot konstitutivni politični poskus pripomogel k inovacijam zapletenega in stagnacijskega procesa evropskega povezovanja. To se prav tako sooča z blokado konstitutivne dinamike, ki je zasnovana kot zaprte državne suverenosti in neproporcionalni nacionalni projekti, ki reproducirajo nacionalne politične elite – ter tudi vladajoče razrede, ki jih te elite predstavljajo – in njihove projekcije v evropskem prostoru v smeri resnično transnacionalnega in postnacionalnega projekta. Ta je zasnovan v skladu s konstitutivno silo in s potrebami ter listinami temeljnih pravic postfordističnega razreda, kar je imelo, kot smo že poudarili, katastrofalne posledice pri upravljanju krize, še zlasti pri vzpostavljanju procesov politične konstitucije, ki bi lahko koristili tej novi razredni sestavi.

V tem smislu bi regresijski scenariji trenutne krize ozemeljskega modela španske države pomenili bodisi zaprtje sedanjega teritorialnega in ustavnega modela z zamrznitvijo, ki jo ponujajo prej omenjene poti za pospešitev

ali ohranitev *statusa quo*; ali pa katalonsko secesijo, zasnovano in izvedeno v skladu s starim modelom oblikovanja nove *sodobne* države, ki ne bi želela nobenega stika s špansko državo, iz katere izhaja in katere logika je povzela arhaično državno logiko, kot se je to zgodilo v novih državah, ki so nastale po razpadu Sovjetske zveze in nekdanje Jugoslavije. Če bi bila ta pot nove katalonske oblasti, ki bi v izjemno kratkem času izrinila PDeCAT (Katalonsko evropsko demokratično stranko) ali ERC (Republikansko levico Katalonije), zgolj socialno konstitutivna kaprica s CUP (Kandidatura ljudske enotnosti) ali brez njih v vladi, bi bila edini scenarij konsolidacija katalonske države, izpostavljene nepopustljivi logiki avtoritarnega sistema neoliberalnih držav, ki bi se avtomatično uskladila z mednarodnim *establishmentom*, saj ne bi bilo druge možnosti glede na naglico in nujnost, da bi bilo treba novo državo priznati v čisto novi mednarodni skupnosti. Tudi tak potek dogodkov ne prejudicira, da je ta *nacionalna* možnost tista, ki bi bila izbrana ali podprta za ceno pridobitve neodvisnosti od španske države, niti da sama pravica do tega predvideva oceno strukture občutenja katalonske nacionalne identitete. Vendar pa je jasno, da bi oba načina delovanja ohromila in blokirala možnost eksperimentiranja s potencialnimi političnimi prostori. Ti bi se lahko oblikovali s pomočjo konceptualizacije in ustvarjanja nove *polity*, ki bi preseгла nacionalistične želje obeh strani ali pa povzročila oblike še nepoznanih, izvirnih *meddržavnih* medsebojnih povezav, ki so rezultat spopadov in potreb gibanj ter novih političnih subjektov, ki so v španski državi nastajali vse od nastanka gibanja 15M naprej. S tega vidika bi morali oceno podati prav ti novi politični subjekti, ki bi morali biti zmožni vzpostaviti nove odnose med narodom, suverenostjo in oblikami antisistemske politične sestave. Posledično bi morali ustvariti razmere, primerne za preoblikovanje strankarskih sistemov, ne glede na to, ali se to zgodi v reformirani španski državni obliki ali pa pri ustanavljanju nove katalonske države. Če se za reševanje španske teritorialne krize uporabljajo antisistemske najbolj preobrazljivi načini, bi moralo, če bi se ponovno uveljavila španska državna oblika, politično upravljanje obeh novih *polities* predvideti skupna zavezništva, strategije in politike skupine akterjev, če bi nastala nova katalonska država, pa odnos obeh skupin v dveh novih državah. V obeh primerih bi moralo biti cilj radikalno preoblikovanje strankarskih sistemov, v katerih se rešujeta in bi se reševala konflikt in razredni antagonizem, ki opredeljujejo in bi opredeljevali politična obzorja te faze zgodovinske bifurkacije kapitalizma. To pomeni, da je treba te procese prenove in/ali oblikovanja novih državnih oblik zasnovati tako, da je mogoče radikalno uničiti korupcijo in skorumpirane ter iztrošene politične akterje, ki so bili glavni na političnem področju v zadnjih desetletjih tako v Španiji kot v Kataloniji. Ta bistvena mutacija sistema ali sistemov strank, prisotnih v novi španski državni obliki ali v obeh

državah, ki sta izšli iz krize prvi, bi bila prvi dokaz, da konstitutivni procesi, ki jih je sprožila kriza, težijo v pravo smer, in ne proti bolj ali manj termidorski ali neokonservativni obliki. To bi pomenilo, da bi se v obeh scenarijih – v prestrukturirani državi po režimu iz leta 1978 ali v dveh državah, nastalih zaradi krize, ki je ni bilo mogoče rešiti drugače – sprožili konstitutivni procesi, organizirani v duhu *postsuverenosti*, *postnacionalnosti* in *postljudskosti*. S tem bi bila politična hermenevtika sestave postfordističnega razreda postavljena v središče obeh političnih procesov z upanjem, da bi konstitutivne sile ob sprostitvi obeh procesov lahko korenito spremenile vsebino obeh demokracij in v najboljšem primeru na podlagi specifične dinamike novih *polities* tudi evropsko demokracijo.

Kot smo že omenili, v vsakem primeru velja za najbolj konservativen scenarij ta, da se politično področje v obeh *polities* prenasiči zaradi nenehnih pozivov k *suverenosti*, sklicevanja na bistvo in zgodovino *naroda*, *ljudev* in njihovih pravic na eni strani ter na drugi povezave med politiko in reifikacijo obeh držav ter njune politične oblike kot končnega dosega politične konstitucije. Taka koordinatna os se namreč objektivizira, hipostazira, distorzira in že po definiciji ovira graditev novih političnih imaginarnosti, ki so bistvene za dinamično rast novih socialnih blokov, potrebnih za posredovanje v sedanjem političnem položaju. In ne nazadnje, če za trenutek pozabimo na očitne strukturne omejitve, ki ovirajo to hipotezo, bi bilo s pravno-ustavnega vidika srednjeročno precej *vseeno*, ali bi bila formalno ustanovljena ena ali dve novi državi, in ali bi konstitutivna moč začela proces s krepkimi antisistemskimi elementi v španski državni obliki oziroma ali bi se le to radikalno demokratično obzorje pojavilo v obeh novih oblikah države na relativno sinhron način in z jasno namero, da se procesi boja in prenova politike prekrivajo na skupnem obzorju radikalne preobrazbe materialne sestave obeh političnih vsebnikov in bi takšna konvergenca konstitutivnih procesov pokazala, da bi njihovo preoblikovanje imelo določen vpliv na ureditev Evropske unije – seveda če bi naposled nova katalonska država postala njen del.

Z vidika kontinuitete bojov in učinkovitosti konstitutivnih procesov bi radikalno preoblikovanje španske državne oblike, ki bi enkrat za vselej zbrisalo meje naroda ali narodov, ljudstva ali ljudstev in suverenosti ali suverenosti ter z največjo silo postavilo v središče potrebe novega postfordističnega razreda kot neobjavljene slovnice, s katero bi lahko razmišljali o tej konstitutivni sili, ki korenito preoblikuje državno obliko in obstoječi strankarski sistem, zagotovo omogočilo nastanek resnično inovativnega, antisistemskega in popolnoma originalnega scenarija. V prve vrste bi takšen scenarij postavil celoten cikel družbenih gibanj od sredine devetdesetih let naprej, še zlasti

pa gibanje 15M in njegove politične konsolidacije, to je Podemos, BeC/CeC, En Marea in druge zaveznice. Prednost španske države, ki je ena najintenzivnejših evropskih političnih zgodb 20. stoletja, je, da so se politične inovacijske situacije, ki so nastale od gibanja 15M naprej, v času krize, vključno s sedanjo teritorialno in ustavno krizo, odprle levici. Opozorile so na razburljiv niz težav, s katerimi se v zadnjih letih sooča evropska levica, in v resnici tudi Evropska unija, tako glede iznajdbe potencialno novih političnih subjektov, ki bi lahko bili dejavni v različnih nacionalnih strankarskih sistemih, kot glede vsega, kar se nanaša na kritiko njihovih političnih metabolizmov, ki so predvideni za vse in vsako evropsko državo. Povezane so s težavami, ki jih sproža evropska graditev, in z oblikovanjem organizacijske arhitekture ter institucionalnimi dinamikami Evropske unije.

Politična inovacija, ki se je zgodila v Španiji, simultano povzroča razmah gibanja 15M, katalizirajoč in vznemirljiv pojav Podemosa, katalonsko krizo (ki izhaja iz krize leta 2008) in degradacijo strankarskega sistema, ki izhaja iz režima iz leta 1978, kar v nekaterih evropskih državah, kot smo že omenili, predstavlja *establishment*, ki je nastal po drugi svetovni vojni, medtem ko je v drugih državah še vedno posledica drobljenja Sovjetske zveze, kolapsa ravnovesja hladne vojne in zapletenih procesov vmešavanja v *politie* teh držav s strani zahodnih sil in Nata ter različnih *nacionalnih* prilagoditev, ki so se zgodile po sovjetskem obdobju. Ta pojav je povzročil resno krizo strankarskega sistema, a ne zaradi *nacionalnega vprašanja*, temveč zaradi razpada materialne osnove fordističnega sporazuma in obljube socialne in demokratične pravne države. Omenjena inovacija politike španske družbene formacije, ki se rešuje v zadnjih letih, v trenutni teritorialni krizi najde primeren element za razmišljanje o krizi sedanjega režima v *postnacionalnih*, *postsuverenih* in *postljudskih* razmerah. Ti sestavljajo inovacijski trikotnik, ki ga potrebuje tudi Evropska unija, da bi lahko rešila težave, v katerih se trenutno nahaja, in postala resnično demokratičen projekt na celinski ravni. V tem smislu je vse, kar zadeva katalonsko vprašanje – sklop težav, izraženih zaradi ekspozijske ekonomije –, evropski *problem* 1. delovanja demokracije na obsežnem ozemlju z zelo različnimi družbeno-ekonomskimi stopnjami razvoja; 2. potrebe po sklepanju številnih transakcij kvantitativnih in kvalitativnih virov med ozemlji, med katerimi se odnosi lahko gradijo le na podlagi političnih sporazumov o radikalni preobrazbi sedanje politične ekonomije Evropske unije, kot tudi različnih držav članic; in 3. nujnosti, da se upravljanje skupnih sredstev ne hipernacionalizira zaradi enostranskega izboljšanja konkurenčne prednosti ozemlj ali nacionalnih ali regionalnih gospodarst-

tev glede na globalni trg, na katerem popolnoma prevladuje neoliberalna finančna vladnost vladajočih razredov, tako regionalnih kot tudi globalnih. Katalonska in španska kriza z juga Evrope znova odpira problematiko konstitutivnega procesa, ki denacionalizacijo ozemlja postavlja v središče dvojnega procesa oblikovanja domačega zgodovinskega bloka, ki je sposoben destabilizirati obstoječe ravnotežje moči v španski državi kot produktu diktature in propadlega strankarskega sistema, hkrati pa mu na evropski ravni uspe poudariti potrebo po razmišljanju o intervenciji v politiko Evropske unije, začevši z njeno dvojno krizo demokracije in ozemeljske sestave političnih ravnotežij. Zares zanimivo vprašanje glede trenutne španske krize je, kako jo je mogoče rešiti, da bi se izognili etnonacionalizmu in državni segmentaciji vseh z njo povezanih težav. Pri tem vprašanju je treba izhajati iz radikalnega razmisleka o možnostih, ki jih odpira sestava *medozemeljskih* odnosov in, ne nazadnje, tudi *meddržavnih* odnosov, in sicer z vidika nastanka antagonističnih subjektov, ki so se kot posledica krize pojavili v Španiji in Kataloniji ter po vplivu krize iz 2007/2008 preprečili nagibanje strankarskega sistema na desno. Enako se je zgodilo na Portugalskem, v Grčiji in deloma tudi v Italiji ter Franciji, kjer imajo zdaj odlične razmere za branje in upravljanje krize španskega teritorialnega modela, zaradi česar lahko podajo predloge o mogočih odnosih med ozemlji in državami v Evropski uniji. V njenem metabolizmu so težnje po ponovni nacionalizaciji politike čedalje močnejše, ko gre za opredelitev politične dinamike Evropske unije, ki je izvedljiva in uspešna. Če bi se španska kriza končala s ponovno ureditvijo nacionalističnih rešitev na obeh straneh konflikta, ali pa bi jo brali le kot stvar suverenih pravic ene ali druge dimenzije ali kakovosti, ali pa *zgolj* demokratičnih pravic posameznikov ali skupin, da se odločijo ali pa ne, bi zamudili čudovito priložnost, da razumemo in poglobimo razumevanje krize z vidika, ki ga je prvič uvedlo gibanje 15M in ki ga je obogatil nastanek Podemos, BeC-a in podobnih političnih izkušenj. Teritorialna kriza španske države ni kriza kolektivnih pravic in spornih nacionalnih identitet, ali vsaj ne bi smela biti za nove konstitutivne subjekte, ki so v španski družbeni obliki prodrli na jug evropske celine. Veliko prej je veličastna priložnost za razmišljanje o politiki v postnacionalnem in postsuverenem pogledu – ne glede na uporabo referendumu, dogovorjenega med špansko in katalonsko vlado –, da bi premagali ali ublažili krizo, kar, kot se je večkrat zgodilo v teh tednih, pomeni najbolj smiselno rešitev za preusmeritev zelo napetega položaja, v katerem ni prišlo do razumnih rešitev zaradi neumnosti, nazadnjaštva in pomanjkanja političnega obzorja obeh strani.

Sedanja kriza v španski državi je zatorej posledično tudi kriza konstrukcijskega modela Evropske unije in njegove metodologije medteritorialnih

odnosov med medsebojno različnimi *polities* in gospodarstvi, katerih težnjo k fragmentiranosti je še bolj okrepilo pomanjkanje strukturne solidarnosti med državami članicami (kar so zaznali tudi njih državljani) pri načrtovanju in izvajanju politik kriznega upravljanja. Model kriznega upravljanja omenjenih napetosti je postal eden od temeljev novih arhitektur ali nove arhitekture, ki jih upravlja Evropska unija, da bi razrešila vsiljevanje neoliberalne materialne ureditve in ki na obzorju sistemske krize kapitalizma za Bruselj veljajo za najbolj zaželen izid za Evropsko unijo, njihovo izvajanje pa opredelujeta njeno strukturno delovanje in okvir odločanja v prihodnjih desetih letih.

Če se sedanji konflikt po tem, kar se je zgodilo na 1-0² – in ne glede na omenjeno prednost in kljub vsemu, kar se je zgodilo do danes, ter kljub uporabi dogovorjenega referenduma za morebitna pogajanja o obstoječih napetostih –, umešča zgolj v področje spora in soočanja v španski državi ter pravice do odločanja, potem se njegova rešitev najverjetneje nagiba k odcepitvi brez razmisleka o Kataloniji s strani španske države, ali pa k ponovno centralizirani avtoritativni državni obliki v rokah PP. To sta dve nedvomno in absolutno nezadovoljivi rešitvi brez političnih izumov in inovacij, ki so jih uvedli Podemos, BeC in drugi izvorni politični poskusi po 15M na področju političnega življenja države in bosta za prihodnost zagotovo pustili odprto vprašanje o enakih in monotonih vprašanih identitete, etnonacionalizma in suverenosti, ki so vse do danes zaznamovala dosedanji politični *software* vseh glavnih akterjev.

Če bi se to zgodilo, bi ti glavni protagonisti vedno znova uporabljali isto dokumentacijo in isti okvir spora z eno državo v krizi ali drugo, ki bi se ravno začela graditi. Vse to bi počeli samo zaradi lastne ambicije ne le glede konflikta, temveč tudi glede razjasnitve le-tega. To bi jim omogočalo, da ohranijo svoje ugodnosti in privilegije, ki jih imajo zaradi položaja v posameznih strankarskih sistemih in v igrah moči. Konflikt suverenosti bi moral biti v rokah Podemosa in BeC/CeC-a ter njihovih zaveznic, saj je ključni element za preoblikovanje vprašanja, ki se nanaša predvsem na teritorialni organizacijski model države v celotni strategiji demokratične radikalizacije vsebine in njegove dinamike ter destabilizacije in preoblikovanja strankarskih sistemov. Prav ti so namreč omogočili, da lahko vsebino političnega dialoga določajo vprašanja identitete in etnonacionalnosti in da se je tako oslabil sposobnost odziva družbenih agregatov, ki se popolnoma razlikujejo od tistih, ki jih lahko uporabijo vpletene stranke.

2 1-0 je okrajšava za referendum o neodvisnosti Katalonije, ki je bil izveden 1. oktobra (1 – 0) 2017 (op. prev.).

Inovacije 15M in Podemosa ter drugih sorodnih akterjev je treba sočasno usmeriti k denacionalizaciji španske in katalonske politike ter k oblikovanju rešitev in predlogov, ki temeljijo na kritiki položaja Evropske unije kot nesposobnega konglomerata držav-narodov, ki blokira vse konstitutivne projekte na evropski ravni, s pomočjo katerih bi lahko konceptualizirali krizo in organizirali odgovore vsaj za najbolj prizadete države, in to ne glede na specifične okoliščine posamezne države. Nastanek tega novega zgodovinskega bloka na ravni države ali držav, na katerega obzorju bi bilo treba drastično uskladiti oblike politične sestave v španski in katalonski družbeni formaciji in uvesti parametre politične sestave, bi lahko imel zelo nalezljive učinke v sredozemskih državah in lahko bi sprožil proces ali niz resnično transnacionalnih procesov z močnim vplivom na celinski ravni. Toda parametri politične sestave bi morali biti sposobni postaviti ozemeljske odnose v dvojni kontekst popolnoma izvirnega projekta na ravni države (ali držav) z jasno konstitutivno namero, da bi bila širitev novega bloka v evropski prostor mogoča ravno zaradi radikalne narave predlogov.

Če Evropa v tem trenutku kaj potrebuje, je to dokaz in ugotovitev, da je mogoče uspešno graditi nacionalno in transnacionalno politiko, ki destabilizira kanonične oblike neoliberalnih politik in z lastno rešitvijo resničnih konfliktov držav na novo izumlja njihov propad, ki je produkt skupka trenutnih kriz. Te krize so: sistemska kriza kapitalizma, kriza Evropske unije, posamezne krize na nacionalni ravni, ki vplivajo na več različnih držav, in v našem primeru španska/katalonska kriza. V tem smislu bi velika zmaga nad nadvse *sodobno* krizo, ki preveva špansko državo, pomenila razrešitev ali pa začetek razrešitve na podlagi novega razumevanja položaja in uskladitve sil, ki bi zapleteni položaj, ki ga je povzročil sedanji ozemeljski konflikt, umestila na novo področje politične intenzivnosti postfordističnega razreda v španski družbeni formaciji. Tak začetek razreševanja bi postavil pod vprašaj položaj evropske delovne sile in njenih mehanizmov politične sestave, kar bi se lahko izkazalo za zelo koristno pri premiku španske ter drugih bolj ali manj obetavnih, a nacionalno omejenih situacij, ki se na zmeden in zapleten način oblikujejo v državah južne Evrope.

To inovacijo lahko v španski državi izvajajo le Podemos, BeC/CeC ter nje-ne zaveznice – in drugi politični subjekti, ki se bodo v bližnji prihodnosti zagotovo začeli vzpostavljati – v okviru zelo trdne in močne širitve projekta, ki se zdi glede spora o obliki države in teritorialnosti paradigmatičen za ponovno aktiviranje. V tem razširjenem projektu se namreč zgoščajo tako trendi, ki so vpisani v *longue durée* španske družbene formacije, izčrpanje

njenega strankarskega sistema, ustava iz leta 1978 in teritorialni državni model, kot tudi odnos novih razrednih in družbenih subjektov do upravljanja krize in avtoritarnega modela Evropske unije in do organizacijskih oblik načrtov družbeno-ekonomskih, političnih in ustavnih reprodukcij, ki so prisotne v vseh evropskih državah, katerih demokracije niso hotele ne preprečiti njihovih entropijskih teženj k degradaciji zadevnih sistemov sodelovanja ne ustvarjati demokratičnih institucij in procesov, ki bi lahko obvladovali sistemske težnje, ki so sprožile krizo, prav tako pa seveda niso dopustile odzivanja na najbolj katastrofalne posledice krize na avtohtono prebivalstvo ter, *a fortiori*, tuja. Po mojem mnenju odstirajo značilnosti trenutne španske krize in morebitna izvirna antisistemska intervencija Podemosa in BeC-ja neskončno področje potencialne politične domišljije za skupek sil, ki na različne načine odpirajo nove prostore politične sestave v državah južne Evrope, kot sta bila v zmanjšanem obsegu gibanje 15M in pojav političnih subjektov v konstrukcijskih procesih, ki so destabilizirali špansko in katalonsko politično panoramo – in, kdo ve, morda tudi na ravni Evropske unije. Ta je očitno izkoreninila uporabo evropskega placeba kot slabega načela reševanja španskega ozemeljskega konflikta ali kot neposrednega vzvoda politične konstitucije in povezala njegovo denacionalizacijo z novimi odkritji, s soočenjem z uganko in monotonim ponavljanjem težav in rešitev ter z načini še nejasnega ukrepanja.

S trdno in domiselno politično rešitvijo, ki bi nadvse učinkovito, ali pa vsaj do velike mere, porušila ravnotežje v posameznih sistemih katalonskih in španskih strank zaradi izvirnosti in radikalnosti predloga ter odprtja konstitutivnega političnega prostora in ki ne bi ponudila rešitev omenjenih konfliktov zgolj v smislu suverenosti, bi stranki Podemos in njene zaveznice ter BeC/CeC dobili nov napadalni položaj, tako za okrepitev in obogatitev svojega procesa sestave *novih* političnih sil, kot tudi za ustvarjanje koristnih namigov, ki nam bodo omogočili razmišljanje o tem, kje bi v evropski politiki v prihodnjih letih lahko nastopile inovacije.

Prevod: Urša Červ

Vstaje na Bližnjem vzhodu leta 2011: »Prebujenje levice«

Abstract

The 2011 Uprisings in the Middle East: a “Left-wing Awakening”

The article tries to narrow the gap between Social Movement Theories (SMT) and the actual events during the 2011 uprisings in the Middle East. The 2011 uprisings did not only open the Pandora's box of Political Islam in the Middle East, but also facilitated many other oppositional movements, from the Tunisian General Labour Union (UGTT) to the Egyptian workers' movements, from the People's Democratic Party (HDP) in Turkey to the democratic autonomy, theorised by Abdullah Öcalan and put in practice in Syrian Kurdistan.

Keywords: uprising, Middle East, oppositional movements

Giuseppe Acconcia is a Teaching Assistant and researcher at Bocconi University in Milan. He is focused on youth and social movements, transformations in the Middle East, and Kurdish studies. (giuseppe.acconcia@unipv.it)

Povzetek

Članek skuša zožiti vrzel med teorijami družbenih gibanj in dejanskim tokom dogodkov med vstajami na Bližnjem vzhodu leta 2011. Vstaje leta 2011 niso odprle samo Pandorine skrinjice političnega islama na Bližnjem vzhodu, temveč so spodbudile nastanek številnih drugih opozicijskih gibanj: od Tunizijskega generalnega sindikata dela (UGTT) do egiptovskih delavskih gibanj, od Ljudske demokratične stranke (HDP) v Turčiji do demokratične avtonomije, ki jo je teoretsko zasnoval Abdullah Öcalan in jo udejanjajo v sirske Kurdistanu.

Ključne besede: vstaja, Bližnji vzhod, opozicijska gibanja

Giuseppe Acconcia je učitelj na Univerzi Bocconi (Milano), kot raziskovalec se osredinja na mladinska in družbena gibanja, Bližnji vzhod in kurdske študije. (giuseppe.acconcia@unipv.it)

Strmoglavljenje avtoritarnih režimov v Tuniziji in Egiptu je najpomembnejši dosežek arabskih vstaj leta 2011. Sprva so mediji in akademske raziskave proteste predstavljali kot revolucijo, ki se odvija v omejenem prostoru – na (glavnem) trgu – in ki traja nekaj tednov. Pozneje so nekatera akademska dela (Achcar, 2013; Alexander in Bassiouny, 2014; della Porta, 2014) poudarila, da je bilo gibanje posledica dolgo trajajočih družbenih bojov in da so bili glavni sprožilec protestov preprosti ljudje.

Članek se skuša približati temu vidiku in zožiti vrzel med teorijami družbenih gibanj in dejanskim tokom dogodkov med vstajami na Bližnjem vzhodu leta 2011. Kot bomo trdili v tem članku, upori leta 2011 niso odprli samo Pandorine skrinjice političnega islama na Bližnjem vzhodu, temveč so spodbudili nastanek številnih drugih opozicijskih gibanj: od Tunizijskega generalnega sindikata dela (UGTT) do egiptovskih delavskih gibanj, od Ljudske demokratične stranke (HDP) v Turčiji do demokratične avtonomije, ki jo je teoretsko zasnoval Abdullah Öcalan in jo udejanjajo v sirskega Kurdistanu.

»Prebujenje levice«

Levičarski aktivisti iz regije MENA (Bližnji vzhod in severna Afrika) so po zaslugi vstaj leta 2011 ustanovili ali pa ponovno oživili štiri pomembna delavska gibanja, sindikate ali politične stranke: Zvezo neodvisnih sindikatov Egipta (EFITU) v Egiptu, Tunizijski generalni sindikat dela (UGTT) v Tuniziji, Ljudsko demokratično stranko (HDP) v Turčiji in Stranko demokratične unije (PYD) v Siriji.

Vse te organizacije so bile ustanovljene zaradi vzrokov, ki so leta 2011 sprožili vstaje na Bližnjem vzhodu, kjer je etabrirana politika zelo dolgo izključevala prikrajšane skupine in delavski razred. Leta 2011 so ti razredi v Egiptu, Tuniziji, Siriji in Turčiji postali bolj strukturirani in organizirani. Kljub priljubljenosti pa pogosto niso bili dobro integrirani v tradicionalno parlamentarno politiko (Turčija in Tunizija) oziroma v že obstoječe zemetke gibanj v mestih (Egipt in Sirija).

To je še zlasti pomembno, če mobilizacijo, ki je leta 2011 potekala na Bližnjem vzhodu in v severni Afriki, primerjamo z nemiri v polpreteklem času po vsem svetu. Kot navaja della Porta (2014) v svoji primerjavi med demokratično tranzicijo na Češkoslovaškem in v Nemški demokratični republiki (NDR) leta 1989 ter egiptovskimi in tunizijskimi vstajami 2011, so bila družbena delavska gibanja v državah regije MENA bolj razvita kot v takratni Vzhodni Evropi. Prav tako je bila organiziranost delavstva kljub večji državni

represiji nad politično opozicijo na Bližnjem vzhodu in v severni Afriki trdnejša kot v Vzhodni Evropi.

Vendar pa so bila delavska gibanja v Egiptu preveč fragmentirana, niso imela vodstva in jasno izoblikovane ideologije. V primerjavi s časom pred vstajami je Zveza neodvisnih sindikatov Egipta (EFITU) zahteve po pravicah delavcev reševala bolj neodvisno od državne gospodarske politike, vendar pa egiptovske oblasti niso nikdar nedvoumno legalizirale sindikatov niti v okviru Egiptovske zveze neodvisnih sindikatov niti v okviru drugih krovnih mrež. Državne varnostne agencije so jih pogosto uporabljale za nadzor mobiliziranih delavcev.

V Tuniziji so delavska gibanja doživela uspeh. To se je zgodilo predvsem zaradi prožnejše politične države Tunizijskega generalnega sindikata dela (UGTT, Union Général Tunisienne du Travail). Vloga UGTT je bila morda eden najpomembnejših dejavnikov, da je v Tuniziji nastala bolj vključujoča koalicija kot v drugih državah. Tako je bil UGTT »srce usklajevanja med raznolikimi akterji v protestih« (Bozonnet, 2014) in je v nasprotju z vladnimi sindikati v Egiptu dosegel neodvisnost od tunizijske države. Še zlasti na obrobni območjih je imel UGTT ključno vlogo pri mobilizaciji v zametke gibanj in oblikovanju enotnejše koalicije, katere poglobitni cilj je bil celovita demokratična tranzicija. Toda čeprav se je UGTT učinkovito vključil v tunizijsko tranzicijo k bolj demokratičnemu političnemu sistemu, pa jim do časa pisanja tega članka še vedno ni uspelo zagotoviti učinkovitega zastopanja pravic delavcev.

Politično delovanje Ljudske demokratske stranke (HDP) v turški strankarski politiki in parlamentu je še en dober primer nedavnega levičarskega družbenega gibanja v regiji, ki se je okrepilo po ljudskih uporih (protesti v parku Gezi 2013). Gibanje je kot enega najpomembnejših rezultatov množične mobilizacije v Turčiji doseglo, da se je okrepila prokurdska leva komunalistična stranka (HDP). Kljub državni represiji je imela množična mobilizacija, ki je potekala »od spodaj«, dovolj časa, da se je organizirala in strukturirala protest proti tradicionalnemu političnemu sistemu ter usmerila nezadovoljstvo množic k učinkoviti politični stranki z močno volilno bazo, a z omejenim političnim vplivom.

Enako se je zgodilo v severni Siriji, kjer je levičarska Stranka demokratične unije (PYD) postala najpomembnejša politična skupina, ki s podporo kurdskih milic YPG in YPJ vodi tranzicijski proces v tej regiji. Te bojne enote se razvijajo v kompleksnejše oblike paravojaških skupin, ki spoštujejo etnične manjšine in enakost spolov (SDF, Sirske demokratične sile). »Borimo se in umiramo za svobodo te dežele. Še naprej se bomo upirali.« To so zadnje besede Viyane Qamishlo, mlade borke YPJ, ki je bila v spopadih med sirskimi

Kurdi in Islamsko državo septembra 2016 v Manbidžu ubita. Vendar pa v času pisanja tega članka sanje revolucionarjev o avtonomni Rožavi in severni Siriji znova močno ogroža napredovanje turške vojske na ozemlju Rožave, ki je okupirala Afrin, kar je prekinilo ozemeljsko povezanost te regije.

Vstaje na Bližnjem vzhodu in v severni Afriki leta 2011 so pokazale popolno nezdržljivost političnega islama in levice. To se je zgodilo v vsaj v treh primerih te študije: v Egiptu med Muslimansko bratovščino in levico; v Turčiji in severni Siriji pa z represijo nad HDP, PKK in PYD, ki jo predvsem po neuspešnem vojaškem prevratu leta 2016 izvaja turška vlada pod vodstvom Recepta Tayyipa Erdoğan in njegove stranke AKP.

Egipt

Protesti na javnih prostorih v tej državi niso bili veliko presenečenje, ker so bili del dolgoletnih in že normaliziranih bojev proti državni represiji, ki jo je desetletja izvajal tamkajšnji avtoritarni režim. Zlasti alternativne oblike uporniških praks, iz katerih so zrasla številna krhka in raznolika družbena gibanja, so lahko mobilizirale čedalje večje število aktivistov in navadnih državljanov.

Po Bayatu (2013: 14), ki je raziskoval predvsem iransko revolucijo (leta 1979), se pojem negibanj nanaša na »kolektivna dejanja nepovezanih akterjev«. Te mreže nastajajo v javnem prostoru, kjer subalterni urbani razredi izražajo svoje kolektivno nezadovoljstvo in skušajo obraniti svoje nizke dohodke.

Kot trdi Abdelrahman (2015: 30), so se »prodemokratska gibanja v Egiptu razvila v mrežo vseh mrež«. Vendar pa vse te nove mreže aktivistov subalternih razredov niso imele veliko skupnega z demokracijo. Glavni cilj aktivistov in državljanov je bil ustaviti nasilno ravnanje lokalne policije. V Egiptu so bile namreč prav policijske postaje izhodiščne točke agresivnega ravnanja varnostnega aparata, bile so »orodje za kaznovanje in zastraševanje« (ibid.: 48).

Med vstajami leta 2011 so številni nasprotniki političnega sistema protestirali za boljše življenjske razmere in večjo pravičnost na delovnih mestih. Le zelo omejeno število mladih si je postavilo za cilj zahtevo po demokratični tranziciji. Toda tudi med njimi je vladala velika zmeda glede tega, kaj ta zahteva pomeni in katere parametre naj vsebuje, tako da so, paradoksalno, najbolj demokratično med nedemokrati delovali vodje Muslimanske bratovščine.

Pred koncem zasedbe tahrirskega trga so protestniki z »egiptovske ulice« zgradili nove oblike organizacije zunaj formalnih političnih strank. Nasprotovanje Mubarakovemu režimu je že začrtalo določene ravni medpolitičnega in medrazrednega sodelovanja. Tako je 25. januarja 2011 eden največjih protestov v zgodovini države jasno pokazal, da imajo aktivisti dobro priložnost, da zgradijo bolj konkretno platformo uporniške politike.

V Egiptu je med začetno množično mobilizacijo in tudi pozneje srečanje med bolj organiziranimi političnimi skupinami (Muslimanska bratovščina) in manj strukturiranimi aktivisti (marginalizirani državljani, delavci in protipolijski protestniki na javnem prostoru) tako v mestih kot na obrobni območjih razbilo delovanje in zahteve družbenih akterjev na ulicah.

Soglasje o oblikovanju vključujočih, trajnih in učinkovitih koalicij, ki je ponekod obstajalo v času Mubarakovega vladanja, se v trenutku, ko so se obetale večje politične svoboščine, ni zdelo pomembno. Kot je razložil Abdelrahman (2015: 93), »zaradi narave koalicij, ki so bile zasnovane v času Mubarakovega režima [...], te niso imele velikega pomena za oblikovanje trajnejše revolucionarne koalicije po vstajah«.

Nadideološko povezovanje med socialisti in islamisti v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ki je bilo uspešno predvsem v študentskih gibanjih in velikokrat zasnovano v zaporih, ni bilo več v navadi. Zdelo se je, da je bilo to sodelovanje taktično, kratkoročno in mogoče le zaradi šibkosti vseh posameznih aktivističnih skupin, ki »se neodvisno druga od druge ne bi mogle upirati represiji režima« (ibid.: 98). Nekdanji predsednik Anwar Sadat je od sedemdesetih let dvajsetega stoletja naprej manipuliral z levico, zato je ta postala marginalizirana, na desnici pa se je podobno zgodilo z Muslimansko bratovščino. Kot trdijo številni člani skupine *Kifaya*, je levica še pred vstajami izgubljala volilno telo. Povedano drugače, levica ni bila prisotna na »egiptovski ulici«.

Na drugi strani pa se zdi, da je bila »srednja generacija« Muslimanske bratovščine bolj pragmatična. Kljub zakoreninjenim predsodkom številnih levičarjev do islamistov so številni novi voditelji gibanja želeli biti videti kot pristni demokrati, ki dajejo prednost demokraciji, ne šeriatu (Naguib v Abdelrahman, 2015: 103), ob tem pa so bili pripravljene še zlasti z levico vstopati v nova zaveznitva (Abdelrahman, 2015: 95).

A iskanje osnove za organizirano sodelovanje se je izkazalo za zelo problematično. Kot trdi Abdelrahman, je bilo »organiziranje sodelovanja pri skupnih akcijah za aktiviste časovno in vzdržljivostno zelo naporna naloga« (ibid.: 107). Medtem ko so se bili na eni strani delavci, protipolijski aktivisti, levičarji in marginalizirani državljani pripravljene angažirati v bolj konfrontacijski politiki do režima, pa se zdi, da se je na drugi strani Muslimanska

bratovščina z vojaško hunto nenehno dogovarjala o svoji prisotnosti na »egiptovski ulici«, sodelovanju na volitvah in obsegu svojih akcij. Tako po vstajah leta 2011 veliko levičarjev ni videlo prednosti v sodelovanju z zmernimi islamisti (ibid.: 110).

Bolj posplošeno lahko trdimo, da se nadideološko gibanje v Egiptu ni razvilo zaradi skoraj stoletja trajajočih konfliktov med islamisti, nacionalisti in sekularnimi skupinami. Kljub množičnemu gibanju delavcev, ki je začelo kljubovati jedrni strukturi egiptovske države, bi tudi potencialno bolj strukturirano in enotno nadrazredno gibanje doseglo podobno omejene rezultate kot med nedavnimi nemiri.

Med februarjem 2011 in junijem 2013 je vojaška hunta sodelovala z Muslimansko bratovščino kot svojim »civilnim partnerjem«, da bi se s tem izognila notranji in zunanji kritiki, ki bi jo utegnili sprožiti odkrit in takojšen politični prevzem oblasti (ibid.: 113).

Na drugi strani pa je Muslimanska bratovščina »napačno ocenila« (ibid.) razmere, ko je sprejela zaveznitvo s salafističnimi skupinami in naredila še eno »strateško napako« (ibid.), ko je močno precenila priljubljenost svoje neoliberalne vizije. S tem je poglobila že tako ali tako obstoječe delitve med različnimi skupinami egiptovske opozicije. Nekatere sekularne opozicijske skupine so se sicer poskušale združiti v Narodno fronto rešitve (NSF), vendar so delovale, kot da ne bi imele »nič skupnega« (ibid.: 115), volitve pa so pokazale, da so nedosledne pri »povezovanju z egiptovskimi množicami« (ibid.: 114).

Zato se ti trije tokovi egiptovske opozicije niso nikdar združili v revolucionarno silo. Z drugimi besedami, marginalizirani državljani, protipolijski protestniki in delavci niso dovolj sodelovali ali pa sploh niso imeli stikov, kar bi omogočilo nastanek bolj celovite protirežimske fronte. »Ena glavnih ovir za nastanek močne revolucionarne sile je nezmožnost združevanja sil, ki nastanejo iz različnih bojov, v širše zasnovane medsektorske fronte.« (ibid.: 117) Številni aktivisti so zlasti delavske proteste in ekonomske zahteve brezpravnih, ki jih dobro povzamejo zahteve po večji »socialni pravičnosti«, dojemali kot popolnoma ločene od širšega političnega boja. V tem pogledu je bilo izjema nekaj kritičnih glasov, na primer nekaterih podpornikov Revolucionarnih socialistov (RS) in Mladinskega gibanja 6. aprila. »Nezmožnost, da bi stavke in civilne proteste za ekonomske interese razumeli kot resnično politične, je velikanska analitična napaka.« (ibid.:119)

Gospodarske in politične zahteve so bile v resnici neločljive. To je bilo očitno jasno tistim generalom, ki so leta 2013 podprli vojaški udar Abdela Fattaha al-Sisija in njegov domnevno neonaseristični politični diskurz, prežet z neoliberalnimi gospodarskimi politikami ter državnim in pajdaškim kapitalizmom.

Če povzamem položaj, so, prvič, družbena gibanja gospodarske in politične zahteve obravnavala kot ločena vprašanja. Kot pojasni Abdelrahman, so »nova družbena gibanja pogosto po naravi srednjeslojna in niso nujno progresivna ali reakcionarna« (ibid.: 122). Drugič, težko je bilo premagati razkorak med podeželjem in mestom, kar je jasno pokazala mobilizacija v tovarnah tekstila v odročnem mestu Mahalla al-Kubra. »Egiptovski protesti, ki so potekali na podeželju, bi prav lahko potekali tudi na drugem planetu.« (ibid.) In tretjič, opozicija ni bila dovolj dobro strukturirana in organizirana. Tako se ni bila zmožna odzvati na naraščajočo državno represijo nad aktivnostmi civilne družbe.

Poleg tega vrhovni svet oboroženih sil (SCAF) med vstajami leta 2011 ni deloval kot revolucionarna sila, ki so jo njegovi »predhodniki uporabili za preoblikovanje režima leta 1952« (Kandil, 2012: 231). Med 18-dnevno zasedbo tahrirskega trga se je sicer za kratek čas postavil na stran protestnikov. Kot razloži Kandil, se je to storil predvsem zato, ker so ministrstvo za notranje zadeve in Mubarakove klike čedalje bolj škodovali interesom vojske. »Grožnja, ki jo danes pomeni ministrstvo za notranje zadeve, je še dodatno okrepilo dejstvo, da so se policisti preveč tesno povezali z javnimi uslužbenci, poslovneži in malimi kriminalci, da bi popustili in da pri tem ne bi povzročili nedopustnega uničenja.« (ibid.: 233)

Vendar pa vojaška hunta po vstajah s sekularno fronto ni vzpostavila nikakršnega smiselnega zavezništva, ki bi omogočilo celovito demokratično tranzicijo. »Ker ni bilo verodostojnega revolucionarnega gibanja, ki bi prevzelo vodenje in bi prepričljivo predstavljalo zahteve vstaj ter bilo sposobno nadzorovati ulico, je bil SCAF v negotovosti, da bo, če se zruši jez avtokracije, morje jeznih ljudi preplavilo državo.« (ibid.)

Zato se je vojska vrnila k tradicionalnemu sodelovanju z ministrstvom za notranje zadeve in tako imenovano »globoko državo«, s čimer je poskušala prenesti nadzor nad varnostnim aparatom na civilno oblast in s tem postala »neprikrit vodja kontrarevolucije« (ibid.: 234). Policija je kljub manjšim čistkam skušala znova pridobiti privilegije, »kar je povzročilo razkol med ljudstvom in vojsko« (ibid.: 237). Kot je pojasnil Kandil, je varnostni aparat z nadzorovanjem politične elite, ki je bila od njega odvisna, spodbudil vojsko k obračunu z revolucionarnim taborom s še strožjimi metodami, kot so jih uporabljali v Mubarakovem času.

Tunizija

V nasprotju z Egiptom so tunizijski sindikati tako v času režima Ben Alija kot tudi po vstajah leta 2011 vedno razpolagali z avtonomnim prostorom za mobilizacijo. Končni uspeh Tunizijske četverice za dialog¹ ter sporazum med sindikalisti in islamisti sta bila najpomembnejša dosežka tunizijskih vstaj, ki sta po padcu Ben Alijevega režima obema skupinama pustila dovolj maneverskega prostora.

Leta 1925 so francoski organi po stavkah in delavski mobilizaciji razpusili CGTT, Generalno konfederacijo tunizijskih delavcev (*al-Jami'a al-'amma al-tunisiyya lil-shughl*) (Beinin, 2016: 13). Vendar pa je nacionalistična Nova liberalna ustavna stranka (*Neo-Destour*) skušala obnoviti nacionalno delavsko zvezo. Leta 1944 je bila ustanovljena »največja civilna organizacija« UGTT, Tunizijski generalni sindikat dela (Union Général Tunisienne du Travail, *al-Ittihad al-amm al-tunisi lil-shughl*) s člansko bazo po vsej državi, ki je mobilizirala na tisoče delavcev (ibid.: 14). Ta prenovljeni sindikalizem je bil zgrajen na južni osi med mestoma Gafsa in Sfax in vse do otoka Kerkena. Prve mobilizacije delavcev so torej izhajale iz zgodovinskih neenakosti med južnimi območji v notranjosti Tunizije in obalnimi regijami.

Znani socialist Ahmed Ben Saleh, ki ga je podpiral poznejši prvi tunizijski predsednik Habib Burgiba, je bil na čelu UGTT do tunizijske osamosvojitve. Ben Saleh je leta 1961 postal novi minister za plan in finance in je v reformah, ki jih je mogoče primerjati s tistimi, ki jih je v Egiptu izvedel Gamal Abdel Naser, sprejel »periferni keynesijanizem« (ibid.: 20). Beinin trdi, da se je UGTT takrat upiral varčevanju na področju plač in ohranjal »določeno stopnjo neodvisnosti od države in vladajoče stranke ter verodostojnost med svojo bazo« (ibid.: 24). UGTT je bil vedno »šibki člen« (Ayari, Geisser in Krefa, 2011: 361) tunizijskega režima. Ta neodvisnost od državnih institucij je okreplila dejavnost UGTT v času večjih stavk v sedemdesetih.²

Ko je Tunizija opustila socialistični eksperiment, je Burgiba še naprej podpiral močno navzočnost države v javnem sektorju, UGTT pa je dobil pravico do pogajanj z nacionalnim združenjem delodajalcev in vlado. UGTT je zastopal »interese delavskega razreda pravzaprav kot sestavni del združene nacionalistične fronte« (Beinin, 2016: 32).

Potem ko je Zine El Albine Ben Ali leta 1987 Burgibo razglasil za zdravstveno nesposobnega, je postal predsednik. Prvi cilj njegove gospodarske politike je bila uvedba politike liberalizacije, podobno kot se je dogajalo v

1 Četverico sestavljajo Tunizijski generalni sindikat dela (UGTT), Tunizijska konfederacija sindikatov industrije, trgovine in obrti (UTICA), Tunizijska liga človekovih pravic (LTDH) in Tunizijska odvetniška zbornica.

2 Med najpomembnejšimi je bila mobilizacija v tekstilni tovarni Sogitex v Kasr Hellalu (1977–1978).

Egiptu z gospodarsko reformo in programom prestrukturiranja (Economic Reform and Structural Adjustment Program – ERSAP, op. prev.), ter zmanjševanje javnih izdatkov v skladu z določili washingtonskega konsenza, da bi bila Tunizija upravičena do posojil Mednarodnega denarnega sklada.

V tistem času so v tunizijskih sindikatih začeli delovati islamisti. Zato je režim začel na UGTT gledati kot na zanesljivega partnerja, pri čemer je računal predvsem na nadzor lokalnih islamistov (Ennahda) na eni strani, na drugi pa nad širjenjem stavk (Beinin, 2016: 52). Kljub temu pa je sindikat ostal tradicionalno neodvisen od države. Kot trdi Beinin (2016: 54), »čeprav je vodstvo UGTT kazalo, 'odgovornost do države', mu ni povsem uspelo odpraviti politike in kulture razrednega boja«.

Tako je UGTT upočasnil Ben Alijevo privatizacijo javnega sektorja, vseeno pa je v Tuniziji pred mobilizacijo leta 2011 vladala visoka stopnja revščine in brezposelnosti. V prejšnjih desetletjih je vlada Ben Alija pogosto prikrojevala stopnjo brezposelnosti med mladimi (ibid.: 57) ter umetno zniževala ugotovljeno stopnjo revščine, s čimer je javnosti prikrivala celoten obseg problema.

V prvem desetletju 21. stoletja je naraščalo število raznolikih družbenih gibanj, ki so nasprotovala predsedovanju Ben Alija. Levica je bila dobro zastopana v sindikatih osnovnih in srednješolskih učiteljev, zdravstva, pošte in telekomunikacij, delavcev v zračnem in železniškem prometu ter rudarjev v rudnikih fosfata.

Leta 2004 so območni sindikati iz mest Sfaxa, Kairouna, Mahdie in Jenduba zavrnil Ben Alijevo kandidaturo za četrti mandat, vendar nacionalni voditelji UGTT niso želeli konfrontacije z Ben Alijevim režimom. Po drugi strani pa se je število stavk in delavskih nemirov med letoma 1996 in 2007 povečalo, kar še zlasti velja za proizvodni sektor.

Yousfi trdi, da je bil UGTT med upori v Tuniziji leta 2011 »srce usklajevanja med različnimi akterji protestov: odvetniki, opozicijami in mladimi« (Bozonnet, 2014).

Vladajoča elita je dopuščala prostor za »razprave, nesoglasja in aktivistične akcije« (Beinin, 2016: 73) v UGTT. To je tudi največja razlika med tunizijskimi sindikati in Zvezo sindikatov Egipta (ETUF). V času Mubarakovega predsedovanja so bili državni sindikati v Egiptu pod popolnim nadzorom vlade, medtem ko je število neodvisnih sindikatov na obrobjih države naraščalo. V nasprotju z Egiptom pa je bila UGTT prisotna tudi v zasebnem sektorju (ibid.: 74). Zato lahko UGTT opredelimo kot »kompleksno organizacijo«, kot krovno strukturo »sektorske mobilizacije« (ibid.).

Osiromašenje regij v notranjosti in na jugu Tunizije je povzročilo nov val delavskih protestov. Eden najpomembnejših je bil »upor« v bazenu fosfatnih rudnikov Gafse leta 2008: vrsto nemirov so povzročili najstniki in mladi

moški, ki so se uprli »revščini in brezposelnosti, ki ju je stopnjevalo uva-
janje neoliberalnih strukturnih prilagoditev v industriji fosfatov na lokalni
ravni, [...] in upor proti lokalnim obrazom avtokracije in korupcije« (ibid.:
83). Delavce iz Gafse so podprle tudi lokalne politične stranke in neodvisni
levičarski aktivisti.

Najpomembnejša dejavnika, ki sta povzročila tunizijske vstaje leta 2011,
sta bili torej povečana brezposelnost in neuspeh strateških načrtov in pri-
vatizacije. Razmere so se tako zaostrele zato, ker je v prvem desetletju 21.
stoletja tudi UGTT večinoma sprejel vladne politike fleksibilnosti dela in pri-
vatizacije (Hamzaoui, 2002: 372).

V preteklosti je sindikalno zvezo UGTT vedno slabilo nasprotje med pri-
čakovani večje participacije delavskega razreda in hkratnim sprejemanjem
vladnih politik dela. Medtem ko so se interesi proizvodnega sistema v Tuni-
ziji čedalje bolj prekrivali z interesi državnih institucij (ibid.: 377), so številni
člani UGTT bolj kot ne zaman zahtevali več demokratične razprave v sindi-
kalni zvezi.

Po samosežigu Muhammeda Bouazizija, uličnega prodajalca, ki je 5. janu-
arja 2011 umrl v bolnišnici, so decembra 2010 v mestu Sidi Buzid vsak dan
potekale demonstracije. Med slogani demonstrantov so odmevali: »Ne tr-
pljenju, ne brezposelnosti!« in »Delo, svoboda, družbena pravičnost!« (ibid.:
101). Takrat je policija v Tunisu nasilno razgnala tudi več sedečih stavek od-
vetnikov. Prav tako kot v Egiptu je bila ključna zahteva protestnikov v Tuni-
ziji prenehanje policijskega nasilja.

Mobilizacija se je širila v čedalje več krajev srednjega zahoda in med od-
vetnike po vsej državi. Podpirale so jo tudi lokalne podružnice UGTT, čeprav
je sindikat v zadnjih letih Ben Alijeve vlade užival manjšo avtonomijo (ibid.:
103). Kot trdi Hamzaoui (2002: 370), država in sindikati v Tuniziji nikdar
niso bili bolj medsebojno povezani kot v desetletju pred prelomom stoletja in
desetletju po njem.

Vloga nacionalne konfederacije sindikatov v mobilizaciji za ključne de-
monstracije je težko oceniti. Po besedah Hamzaouija (2002: 103) je bila
podpora UGTT v protestih »najpomembnejši dejavnik za uspeh gibanja«,
medtem ko Gobe zagovarja temeljitejšo presojo vloge UGTT: vodstvo UGTT
na nacionalni ravni je nihalo med »pajdaškim kompromisom« z režimom
in med podporo družbenim gibanjem (Ayari, Geisser in Krefa, 2011: 362).

Dejansko je UGTT spodbujal politizacijo uličnih sloganov in širitev druž-
benih gibanj po Tuniziji. Trije člani UGTT so sodelovali v začasni vladi pred-
sednika vlade Mohameda Ghannouchija. Stranke levice, nevladne organiza-
cije in Ennahda so 11. februarja 2011 skupaj s podporo UGTT in odvetniške
zbornice ustanovile Narodni svet za zaščito revolucije (Beinin, 2016: 106).

Po vstajah je UGTT sprožil notranjo reformo (ibid.: 123). Levičarji, ne pa revolucionarji, so postali pomemben del UGTT, čeprav so očitno marginalizirali ženske. Medtem je začasni predsednik postal Moncef Marzouki, ki je bil vodja levosredinske skupine Kongres za republiko.

Kot navaja Beinin (2016: 125), je »polarizacija tunizijske politike med islamiste in sekulariste prisilila radikalno levico o poenotenju«. Vendar pa niti UGTT niti Ennhada drug drugemu nista priznala legitimnosti. Islamisti so tako na primer očitali UGTT sodelovanje z Ben Alijevo vlado v preteklih letih.

Med letoma 2010 in 2012 se je število stavk v Tuniziji povečalo s 420 na 524 na leto (ibid.: 127). UGTT je napovedal splošne stavke v Kasserini, Gafsi, Sidi Bouzidu in Sfaxu, da bi s tem izzval islamiste, ki so dobivali čedalje večji nadzor nad parlamentom in ustavodajno skupščino.

V Tuniziji je imela Ennahda pred očmi naraščajočo represijo v Egiptu, zato se je želela izogniti usodi Muslimanske bratovščine in je, da bi pomagala končati proces pisanja ustave, prosila za pridružitve k Narodni fronti rešitve. V skladu s svojo dolgoletno tradicijo prilagajanja državni oblasti je UGTT s tem kompromisom opustila ulično protestiranje in se odločila za popustljivejšo držo pogajanja z oblastmi.

Katalizatorsko vlogo policijskega nasilja za udejstvovanje leve v tunizijskih vstajah 2011 pooseblja umor političnega aktivista Chokrija Belaida. Seddik trdi, da je bila v njegov umor vpletena policija oziroma kriminalni elementi v policiji. »V varnostnem aparatu je po uporih nastalo več neodvisnih skupin.« (Bozonnet, 2014) Umor Chokrija Belaida je obveljal kot napad na vso tunizijsko levico in do določene mere za metodo, ki levici preprečuje, da bi vladi postavljala radikalnejše zahteve. »Njegov umor je bil simbolični napad na vse levičarje v Tuniziji. To je bila očitna grožnja vsej radikalnejši opoziciji, naj umakne svoje bolj revolucionarne zahteve.« (ibid.) Zaradi teh groženj je tunizijska levica svoje zahteve omilila.

Kljub političnemu nasilju je bila 26. januarja 2014 sprejeta tunizijska ustava, ki zagotavlja enakost med moškimi in ženskami. Poleg tega so bili delavci in levica dobro zastopani v tunizijskem parlamentu. Po navedbah Yousfija je bil UGTT bistvenega pomena za potek nacionalnega dialoga po vstajah (ibid.). Zaradi mediacije UGTT med različnimi družbenimi akterji, ki so sodelovali v uporih, in v četverici za dialog, so tunizijski sindikati v državi dobili močno legitimnost. Nacionalni dialog je namreč omogočil hitrejše preme-govanje notranjih konfliktov med različnimi opozicijskimi stranmi, dokončanje osnutka ustave in določitev postopkov za prihodnje državne volitve.

UGTT je tako postal »simbolično zatočišče političnih in organizacijsko spontanih gibanj« (ibid.). Kljub temu pa v času tranzicije v bolj demokratično politično civilno družbo UGTT ni pripomogel k bolj enakomerni

prerazporeditvi bogastva ali znižanju brezposelnosti v državi (ibid.). Tako je po vstajah UGTT ostal jasno razdeljen na tiste, ki se za boljše delovne razmere želijo pogajati z vlado in Evropsko unijo, in druge, ki se zavzemajo za radikalnejše spremembe trenutno prevladujoče neoliberalne politične usmeritve na tunizijskem trgu dela.

Turčija

Čeprav turške oblasti še naprej izvajajo represijo, je po protestniškem gibanju za park Gezi (2013) Ljudska demokratska stranka (HDP) postala eden najpomembnejših primerov levo usmerjene skupine, ki je sodelovala v ljudskih protestih v regiji MENA. Tako je prvič v zgodovini Turčije dosegla pomembne volilne uspehe in vstopila v parlament (2015), čeprav je avtoritarni preobrat turške vlade resno ogrozil njen preboj. V tem besedilu ne bomo razpravljali o gibanju za park Gezi, vseeno pa bomo razčlenili okoliščine, ki so povzročile preoblikovanje tega zametka družbenega gibanja v politično stranko. Dogodki so potekali drugače kot v Egiptu, ker se zametki gibanj nikoli niso razvili v stabilne politične stranke.

Po vojaškem udaru v Turčiji leta 1980 se je povečala represija nad PKK (Dejavsko stranko Kurdistana). Vodja stranke Abdullah Öcalan je istega leta skupaj s številnimi drugimi zapustil državo in pribežališče dobil v Libanonu in Iraku. Do leta 1998 so mu nato zaščito zagotavljali sirski Kurdi. Tiste borce PKK, ki so ostali v južnih predelih Turčije, so ostro preganjali, saj so poskusi oblikovanja enotne fronte kurdskega odpora sprožili silovit odziv turške vojske.

Prva prizadevanja za začetek nacionalnega dialoga med turškimi oblastmi in PKK segajo v leto 1993, vendar niso dolgo trajala. Napadi na turško vojsko v Bingolu, ki jih je vodil eden od voditeljev stranke, Shamedin Sakik, so zahtevali 33 mrtvih in pokopali mirovni proces. V tej fazi se je znova začel oboroženi boj in turška država se je odzvala z represijo.

Leta 1998 je takratni predsednik Sirije Hafez al-Asad zahteval, da Öcalan zapusti ozemlje Sirije. Leta 1999 so ga turške oblasti ujele v Keniji in ga zaprle. Takrat je Öcalan začel pošiljati sporočila, v katerih poziva k mirovnemu procesu s turškimi oblastmi. Istega leta so turški vojaki ubili petsto borcev PKK, medtem ko so poskušali zapustiti Turčijo, čeprav so imeli dovoljenje za odhod iz države, saj je bilo tako dogovorjeno v političnem dialogu s turškimi oblastmi, katerega cilj je bila vzpostavitev mirovnega procesa.

Kljub političnemu nasilju, ki traja od leta 2003, je podpora prokurdski komunalistični levici (HDP) v Turčiji rasla, saj je pomenila politično alternativo, ki podpira tako zahteve manjšin kot tudi delavskega razreda. Toda napadi turške vojske na sedeže PKK v turških, iranskih in iraških gorah so v letih 2007 in 2008 popolnoma spodkopali verodostojnost mirovnega procesa. Kljub temu pa je Öcalan leta 2013 v pismu za *Newroz* (kurdsko novo leto) ponovno pozival h končanju oboroženega boja. Leta 2015 je poslanec HDP, Sirri Surreya Önder, v carigrajski palači Dolmabahçe predstavil deset pogojev za nadaljevanje mirovnih procesov.

Po sodelovanju v mobilizacijah v mestih leta 2013 je HDP na volitvah junija 2015 prejela 13 odstotkov glasov in s tem možnost za vstop v turški parlament: HDP je prvič v svoji politični zgodovini imela 80 poslancev, v nekaterih provincih, ki jih je obvladovala njena politična sopotnica, Stranka miru in demokracije (BDP), pa je prejela več kot 90 odstotkov glasov. Toda pred volitvami sta se turški predsednik Recep Tayyip Erdoğan in turška vlada odločila, da bosta zaradi čedalje večje zastopanosti HDP v parlamentu ustavila mirovni proces. Vodstvo HDP se je želelo odmakniti od PKK, da Erdoğan ne bi imel izgovora, da prepove stranko.

Poslanec HDP Ziya Pir je položaj pojasnil takole:

HDP ni bil organsko povezan s PKK, vendar pa imata stranki iste volivce, kar politiki [Erdoğanove, op. ur.] AKP dobro vedo. Tako so v mesecih pred volitvami na sedežih HDP organizirali več provokacij. Vendar se zaradi jasnega razloga nismo nikdar odzvali: če se PKK bori, HDP izgubi volilne glasove. Zato smo se odločili, da se na provokacije ne bomo odzivali. (Intervju z avtorjem)

Čeprav je bil na ponovljenih parlamentarnih volitvah 1. novembra 2015 vstop HDP v turški parlament potrjen, je na teh volitvah AKP prejela 40 odstotkov glasov, kar je islamistom omogočilo oblikovanje močnejše vlade in začetek ustavnih reform, ki bi predsedniku dodelile več pooblastil. Vzporedno s tem se je v kraju Suruç (na meji s sirskim Kurdistanom), Ankari in Carigradu zgodilo več večjih terorističnih napadov, v zadnjem času pa je turška vojska, da bi preprečila teritorialne in osebne stike s sirsko kurdsko gverilo, začela z dnevnimi napadi na sedež PKK in južna mesta pod nadzorom prokurdskih levih komunalistov.

Kot je v intervjuju za ta članek povedal Zubaida, »so turški organi napadli PKK, da bi turške nacionaliste spodbudili k podpori AKP« (v intervjuju z avtorjem). Po neuspešnem vojaškem udaru 15. julija 2016 so poslancem

HDP odvzeli imuniteto, medtem ko so voditelja stranke Salahettina Demirtaşa in Figena Yuksekdağa aretirali skupaj z župani številnih južnih občin, v katerih ima večinsko podporo HDP.

Po mnenju političnih voditeljev HDP se turške oblasti borijo proti pravicam Kurdiv, enakopravnosti žensk in demokratičnim svoboščinam. Kot je povedala sopredsednica stranke HDP Figen Yüksekdağ v intervjuju za ta članek, so

z odvzemom imunitete našim poslancem hoteli preprečiti politično udeležbo žensk. Toda vsi poskusi, da bi HDP podredili državnemu nadzoru, bodo dolgoročno neuspešni. Še naprej se bomo enako vztrajno borili kot borke v Rožavi, ki se borijo proti Isisu. Odpraviti hočemo neenakost spolov v Turčiji. V tem boju se borimo proti vsakršnemu političnemu barbarstvu. Tega nam AKP in Erdoğan ne bosta nikdar odpustila. (Intervju z avtorjem)

Naj za konec poudarimo, da je HDP v Turčiji zaradi volilnih zmag dober primer levo usmerjene politične stranke, katere podpora je zrasla po nedavnih mobilizacijah. Vendar ima zaradi hude in nepretrgane politične represije, ki jo izvajajo turške oblasti, še vedno zelo omejen politični vpliv na sprejemanje turške zakonodaje in na oblikovanje javnih politik.

Sirski Kurdistan

Kot pojasnjuje Salwa Ismail (2013: 865–894), so imeli subalterni v Egiptu in Siriji glede na njihov odnos do države drugačen razvoj. V primerjavi z Egiptom je sirski režim s taktikami nadzora nad množično mobilizacijo (s taktiko *deli in vladaj*) manipuliral s subalternimi silami. Ta proces je pripomogel k razdrobitvi skupin in jih obrnil drugo proti drugi.

Na začetku demonstracij in nemirov v letih 2011 in 2012 v severni Siriji so začeli nastajati novi načini ljudske mobilizacije, ki je sprožila množično sodelovanje v alternativnih mrežah, ki so želele aktivirati državljane pri zagotavljanju socialnih storitev, varnosti in družbene samoobrambe. Pozneje med vojno na severu Sirije od 2013. do 2016. leta in z nastankom zelo raznolikih džihadističnih skupin, vključno z Isis, so člani narodnih odborov čutili potrebo po sodelovanju v neposrednih akcijah, vključno z oboroženim bojem, da bi tako zaščitili svoje soseske in opravili nalogo namesto nenehno odsotnih varnostnih sil ter branili svojo imetje pred napadi široke palete opozicijskih skupin in podpornikov režima.

V Siriji so se družbena gibanja prelevila v paravojaške organizacije, kar se zelo razlikuje od razvoja gibanj v Egiptu, ki so zaradi pojenjevanja mobilizacije postajala bolj podobna zasebnim prostovoljnim organizacijam kot pa revolucionarnim skupinam. V tej fazi so bili odbori v severni Siriji ključni za ustanovitev oboroženih enot, kot so Ljudske zaščitne enote in Ženske zaščitne enote (YPG/YPJ) (Yekîneyên parastina gel/Yekîneyên parastina žin), ki so začele uvajati sisteme straž ter s tem zagotavljati lokalno in zunanjo varnost in začetek graditve avtonomnega vodenja.

Ta proces je sprožil večjo stopnjo hierarhične organizacije in še vedno trajajočo institucionalizacijo dnevnih praks na vojaški in civilni ravni, v katerih imajo vidno vlogo ženske, ki sodelujejo tako v skupinah za samozaščito kot tudi v odporiških enotah. Medtem ko so se v začetni fazi lokalni aktivisti, vključeni v to raziskavo, najprej pridružili lokalnim odborom zato, da bi zaščitili svoje domove, so pozneje postali zelo motivirani za vstop v oboroženi boj, kar se je še stopnjevalo po napadih borcev Isis na Rožavo in neuspelem poskusu zasedbe mesta Kobane.

Proučevanje ljudskih odborov kot dolgotrajnega in politiziranega fenomena na lokalni ravni v severni Siriji nam omogoča, da bolje razumemo proces vodenja množičnih uporov, ki so odziv na državno zatrtje mirnih protestov, omogoča pa nam tudi boljše razumevanje druge faze, v kateri so nastale hierarhične strukture, ki so bile odziv na izbruh totalne vojne v Siriji.

Sklep

Osem let po vstajah na Bližnjem vzhodu leta 2011 se je zaradi okrepljenih vojaških režimov in trajajočih državljanskih vojn prostor za družbene in politične spremembe skrčil. Volilna zmaga predsednika Donalda Trumpa v Združenih državah Amerike je znova oživila populističen in ksenofoben diskurz, ki reproducira enako vrsto strahu in nezaupanja, utemeljenega s protiteroristično retorično politiko, kot smo ji priča tudi v Rusiji in državah regije MENA. V tem geopolitičnem kontekstu sta v Egiptu in Siriji Abdel Fatah al-Sisi in Bašar al-Asad utrdila svojo oblast, v Turčiji pa je Recep Tayyip Erdoğan omejil prostor za politično nestrinjanje.

Muslimanska bratovščina je monopolizirala zametke družbenih gibanj, ki so nastala leta 2011 na »egiptovskih ulicah«. Levo usmerjene stranke bi se lahko bolje odzivale na te dogodke, kar velja zlasti za postkomunistične stranke. Pred vstajami, med in po njih so se izkazale za šibke, razdrobljene, zmedene in brez pravih voditeljev. Edina učinkovita levo usmerjena organizacija po množičnih demonstracijah (protesti v parku Gezi 2013) na

Bližnjem vzhodu je kurdsko uporniško gibanje – še zlasti Ljudska demokratična stranka (HDP) v Turčiji ter borci in borke enot YPG/YPJ v severni Siriji.

Vendar pa se je marginalizacija levice zgodila tudi v številnih drugih gibanjih v regiji. Iransko revolucijo leta 1979 so očitno monopolizirali šiitski duhovniki, vendar je bila v tem primeru iransko-iraška vojna tista, ki je povzročila demobilizacijo vseh vodilnih akterjev upora proti šahovemu režimu, še zlasti levo usmerjenih strank (komunisti, islamistično-socialistična organizacija Mujaheddin, marksistična aktivistična skupina Fedayn, kurdska gibanja itd.). To se je leta 2011 zgodilo tudi po vstajah v Tuniziji. Vendar pa je tunizijska zmerna islamistična stranka (Ennahda) pod vtisom politične represije nad Muslimansko bratovščino v Egiptu podpirala pripravo nove ustave, pri čimer je puščala dovolj prostora tudi za lokalne sindikate in levičarske aktiviste. Podobni vzorci so vplivali na politično opozicijo v Siriji in Libiji. Predvsem v Tripoliju, kjer libijski Splošni narodni kongres (NGC) zdaj nadzorujejo islamisti, kar je posledica vojaškega udara (2014) nekdanjega generala Khalifa Haftarja.

Posebnost uporov v Egiptu 2011 je bil poskus združevanja vsaj treh skupin protestnikov: marginaliziranih državljanov, aktivistov proti policijskemu nasilju in delavcev. Kot je povzel Abdelrahman (2015: 71), »protest ni bil več v rokah 'profesionalnih' aktivistov, temveč v rokah 'navadnih' državljanov, ki samih sebe dejansko niso dojemali kot aktiviste in svojih dejanj niso označevali za politična«. Ti valovi protestov so bili »spontana, razpršena oblika militantnih akcij« (ibid.: 64), ki so izbruhnile, ko so »skupine jeznih državljanov« (ibid.) dosegle točko, na kateri niso mogle več prenašati dnevnih ponižanj.

Kljub večkratnim poskusom formalnega in neformalnega sodelovanja med islamisti in sekularnimi skupinami se protesti niso razvili v množično opozicijsko gibanje, niti v inkluzivno politično koalicijo, ali če se izrazimo kot della Porta in Diani (2006), protogibanje nikdar ni postalo družbeno gibanje, temveč je le zmanjšalo svoj ideološki oziroma »revolucionarni« potencial, kot bi to opisali številni aktivisti, in tako končalo kot družbeno negibanje že v začetni fazi, ko je bilo še prezgodaj za oblikovanje novih političnih strank in nadideoloških koalicij.

»Islamsko prebujenje«, kot so izid vstaj leta 2011 poimenoval iranske oblasti, ni trajalo dolgo. V Egiptu je posredovala vojska, da bi ubranila svoje poslovne interese, obnovila stabilnost, preprečila popuščanje zahtevam delavskih gibanj. Zato je začasno dovolila islamistični vladi brez dejanske oblasti aktivirati radikalnejše politične stranke (kot je na primer Salafi), da bi pozneje lahko diskreditirala Muslimansko bratovščino in jo označila za teroristično. Z drugimi besedami, izključitev sekularnih sil, ki niso prepoznale

političnega sovpadanja svojih zahtev po »družbeni pravičnosti« in konservativne ter neoliberalne politike Muslimanske bratovščine, je preprečila preoblikovanje protodružbenega gibanja v revolucionarno silo. Med letoma 2012 in 2014 je ta politična izključenost omogočila določeno stopnjo usklajevanja med drugimi političnimi skupinami in posameznimi protestniki. Po vojaškem udaru leta 2013 so se tako islamisti kot druge opozicijske skupine soočali s čedalje ostrejšo represijo, ki je demobilizirala vse potencialne družbene in politične akterje in le nekaterim socialističnim strankam prepustila zelo omejen prostor za disidentske politike, temu pa so sledile zaporne kazni za nepokorne veterane vstaj 2011 ali kooptacija bolj ubogljivih v vojaški režim.

Po letu 2011 so družbene zahteve gibanj demobilizirali z uporabo populizma. To strategijo sta uporabila al-Sisi in Asad, da bi prevladala nad popularnostjo političnega islama, in Erdoğan ter prorožimski sindikalisti v Tuniziji, da bi nevtralizirali revolucionarni potencial levo usmerjenih organizacij, delavskih gibanj in drugih opozicijskih skupin.

Prevod: Maja Predalič

Literatura in drugi viri

- ABDELRAHMAN, MAHA (2015): *Egypt's Long Revolution Protest Movements and Uprisings*. New York: Routledge.
- ACCONCIA, GIUSEPPE (2016): The Shrinking Independence of Egypt's Labor Unions. *Carnegie Endowment for Middle East Peace*, 20. september. Dostopno na: <http://carnegieendowment.org/sada/64634> (28. april 2019).
- ACHCAR, GILBERT (2013): *The People Want. A Radical Exploration of the Arab Uprising*. London: Saqi Books.
- ALEXANDER, ANNE IN MOSTAFA BASSIOUNY (2014): *Bread, Freedom, Social Justice. Workers and the Revolution*. London: Zed Books.
- AYARI, MICHAEL BECHIR, VINCENT GEISSER IN ABIR KREFA (2011): Chronique d'une révolution [presque] annoncée. *L'année du Maghreb* VII: 359–387.
- BAYAT, ASEF (2013): *Life as Politics. How Ordinary People Change the Middle East*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- BEININ, JOEL (2016): *Workers and Thieves. Labor Movements and Popular Uprisings in Tunisia and Egypt*. Stanford: Stanford University Press.

- BOZONNET, CHARLOTTE (2015): Le syndicat UGTT, Nobel de la paix et «pièce maîtresse du dialogue national» en Tunisie. *Le Monde*, 10. december. Dostopno na: http://www.lemonde.fr/afrique/article/2015/12/10/l-ugtt-a-ete-la-piece-maitresse-du-dialogue-national-tunisien_4829048_3212.html (10. december 2016).
- DELLA PORTA, DONNATELLA IN MARIO DIANI (2006): *Social Movements. An Introduction*. Malden, MA, Oxford: Blackwell Publishing.
- DELLA PORTA, DONNATELLA (2014): *Mobilizing for Democracy. Comparing 1989 and 2011*. Oxford: Oxford University Press.
- DE SMET, BRECHT (2016): *Gramsci on Tahrir. Revolution and Counter-revolution in Egypt*. London: Pluto Press.
- GELVIN, JAMES L. (2012): *The Arab Uprisings. What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- GERGES, FAWAZ A. (ur.) (2015): *Contentious Politics in the Middle East Popular Resistance and Marginalized Activism beyond the Arab Uprisings*. New York: Palgrave Macmillan.
- HAMZAOUÏ, SALAH (2002): Champ politique et syndicalisme en Tunisie. *Annuaire de l'Afrique du Nord* XXXVIII: 369–380.
- HANIEH, ADAM (2013): *Lineages of Revolt. Issues of Contemporary Capitalism in the Middle East*. Chicago, Illinois: Haymarket Books.
- HINNENBUSH, RAYMOND A. (1990): *Authoritarian Power and State Formation in Ba'athist Syria. Army, Party, and Peasant*. Boulder: Westview Press.
- ISMAIL, SALWA (2013): Urban Subalterns in the Arab Revolutions: Cairo and Damascus in Comparative Perspective. *Comparative Studies in Society and History* 55(4): 865–894.
- KANDIL, HAZEM (2012): *Soldiers, Spies, and Statesmen. Egypt's Road to Revolt*. London: Verso.
- KETCHELY, NEIL (2017): *Egypt in a Time of Revolution. Contentious Politics and the Arab Spring*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KNAPP, MICHAEL, ANJA FLACH in ERCAN AYBOGA (2016): *Revolution in Rojava. Democratic Autonomy and Women's Liberation in Syrian Kurdistan*. London: Pluto Press.
- TRIPP, CHARLES (2000): *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YOUSFI, HELA (2015): *L'UGTT, une passion tunisienne. Enquête sur les syndicalistes en révolution (2011–2014)*. Paris: Khartala.
- ZOLLNER, BARBARA (2012): The Muslim Brotherhood. V *Routledge Handbook on Political Islam*, S. Akbarzadeh (ur.), 51–60. New York, London: Routledge.

Avtonomije in samouprave po progresizmu

Abstract

Autonomy and Self-government after Progressivism

After decades of progressive governments, social movements have undergone significant changes, especially in regards to practices that are labeled as “autonomous”. The reason for this is the spread of state-sponsored social policies. Even though they have a detrimental effect on autonomy and self-management, they remain a presence in almost all movements, coexisting with institutional connections that are supported by many and not perceived as contradictory.

Keywords: progressive governments, social politics, social movements, autonomy, self-government

Raúl Zibechi is journalist, writer, militant and political theorist. (raulzibechi@gmail.com)

Povzetek

Po desetletjih progresivnih vlad so družbena gibanja doživela pomembne spremembe, še zlasti v tistih praksah, ki jih označujemo kot »avtonomne«, kar je posledica širjenja socialnih politik države. Čeprav slabijo avtonomije in samoupravo, še naprej obstajajo v skoraj vseh gibanjih, vendar soobstajajo z institucionalnimi povezavami, ki jih številni podpirajo in jih nimajo za kontradiktorne.

Ključne besede: progresivne vlade, socialne politike, družbena gibanja, avtonomija, samouprava

Raúl Zibechi je novinar, pisatelj, aktivist in politični teoretik. (raulzibechi@gmail.com)

V 90. letih prejšnjega stoletja so se na številnih območjih Latinske Amerike razvile izkušnje samouprave in avtonomije, ki so bile odgovor družbenih gibanj na ofenzivo neoliberalne privatizacije, navdahnjene z Washingtonskim konsenzom. Zapatistično gibanje je najbolj znano in najbolj množično; z leti mu je uspelo v zvezni državi Chiapas vzpostaviti samoupravo na petih območjih, ki obsegajo 34 avtonomnih občin in več kot tisoč skupnosti.

V teh letih so nastala številna gibanja, od piqueterov¹ v Argentini (Zibechi, 2003; Svampa in Pereira, 2003) do Gibanja kmetov brez zemlje (MST) v Braziliji (Fernandes, 2000). Ta gibanja so najmočnejša v urbanih in kmečkih predelih in potekajo sočasno z boji staroselcev. Obenem so to najrelevantnejša gibanja v Latinski Ameriki. Sam razvoj piqueterov in Gibanja kmetov brez zemlje v zadnjem desetletju pa povzema dogajanja na celotnem območju. Prvi so se porazgubili na treh različnih poteh: kooptirala jih je Kirchnerjeva vlada, organizacije so se razpršile in kar nekaj kolektivov se je prelevilo v socialne in kulturne centre ali pa so nastale različne teritorialne izkušnje, kot je sto samoupravnih ljudskih univerz, kjer študira več kot 10.000 ljudi (Gemsep, 2015).

Gibanje kmetov brez zemlje je doživelo protislovno evolucijo. Po eni strani so se močno približali vladam Delavske stranke (PT), ki ji agrarna reforma ni uspela, četudi je država sprostila sklade za izobraževanje in subvencije gibanja. V zadnjih letih pa so v naselbinah, ki jih okupirajo Gibanja kmetov brez zemlje, ženske in mladi LGBT ustvarili nov tip kolektivov, in sicer feministične, gejevske, lezbične in transseksualne narave, kar je povzročilo burne razprave in pripomoglo k vključitvi mladine, ki bi sicer emigrirala v mesta in zapustila gibanje (MST, 2017).

Po dolgem desetletju progresivnih vlad se zdi, da so se razprave o avtonomiji in njenih praksah spremenile; zapustile so prizorišče in se zatekle v manj vidne pregibe protisistemskih gibanj. Manj je gibanj, ki ohranjajo avtonomistični diskurz, čeprav številna še naprej delujejo v tej smeri in sama upravljajo prostore, ki so si jih priborili ali ki jim jih je odstopila država. Glavna razlika je, da je zdaj treba proučiti in raziskati konkretne prakse in se manj posvečati ideološkemu diskurzu.

Te spremembe je povzročilo več procesov. Po eni strani so progresivne vlade z obsežnimi sredstvi podpirale številne pobude teh gibanj, zaradi česar je prišlo do kooptiranja ali nevtralizacije protikapitalističnih potez teh organizacij. Po drugi strani se je uveljavila zahteva po sodelovanju v »velikih špilih«, kot nekateri poimenujejo volilne tekme, ker menijo, da »otoki avtonomije« ne bodo spremenili sistema.

1 Za več o teh družbenih gibanjih glej 222. številko Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo (2005), tematski blok z naslovom *Latinska Amerika: »Za vse luč, za vsakogar vse, za nas radostni upor!«* (op. ur.)

Tretje vprašanje je povezano z velikimi težavami kolektivov, ki delujejo avtonomno, pri ohranjanju in opiranju na lastne sile, da bi zgradili povezave z drugimi podobnimi skupinami in se tako lotili močnejših in drznejših akcij. Skratka, tisti, ki smo stavili na graditev avtonomnih prostorov, kjer bi se podpiralo oblikovanje novih svetov, ne preživljamo dobrih časov.

Družbena gibanja in socialne politike

Splošen pogled na gibanja na začetku leta 2019 kaže dve realnosti, ki sta si na pogled nasprotujoči: po eni strani močno razširitev feminističnega gibanja, ki ima veliko sposobnost mobilizacije in sprejemanja izzivov,² po drugi pa sočasna slabitev gibanj kot celote, kar jim onemogoča, da bi znova zavzeli osrednjo vlogo na političnem prizorišču; tako se je zmanjšala njihova vloga v primerjavi z devetdesetimi in prvim desetletjem novega stoletja. Spomnimo, da so med venezuelskim uporom (*Caracazom*) leta 1989 in drugo vojno za plin leta 2005 (v Venezueli in Boliviji) ljudski sloji celo desetletje rušili vlade v Latinski Ameriki.³ Nasprotno pa od ponovne vzpostavitve konservativnih sil ta gibanja niso več imela tega zagona in moči, kar se je videlo pri resnem zastoju v državah, kot sta Brazilija in Ekvador.

Vzrokov ni težko najti. Vlade so s svojimi socialnimi politikami za »boj proti revščini« načele družbeno bazo ljudskih organizacij. Ljudski sloji so na to pripoznanje odgovorili s približevanjem, ki se je pokazalo pri volilni in politični podpori, pogosto v zameno za podporo konkretnih posameznikov iz državne administracije. Rezultat je nova oblika vladnosti (*governabilidad*), ki je omogočila, da progresivne administracije računajo na družbeno bazo, ki se prilagaja njenim projektom in načinom delovanja.

Po drugi strani so tesna razmerja med gibanji in vladami po desetih letih in pol povzročila notranje spremembe, ki so posledice dotoka prejetih sredstev. Te spremembe lahko povzamemo z nastankom »hierarhij, samoumevnega rednega priliva sredstev, formacije lastne politike in tehnike, opreme in administrativnega sloja« (Ricci, 2009a). Institucionalizacija gibanj je potekala hkrati s spremembami načinov delovanja in političnih kultur.

2 Od leta 1985 v Argentini organizirajo Nacionalno srečanje žensk, ki poteka vsako leto v drugem kraju. Po načelih samoorganizacije priredijo več sto delavnic in pogovorov, ki se jih v zadnjih letih udeležuje tudi do 70.000 žensk. V zadnjem času je dejaven zlasti kolektiv Niti ena manj. Od leta 2016 je pri mobilizaciji proti umorom žensk in za dekriminizacijo abortusa sodelovalo 100.000 ljudi iz Čila, Argentine in Urugvaja.

3 El Caracazo se imenuje spontana vstaja prebivalcev Caracasa, ki so od 27. februarja do 8. marca 1989 protestirali proti podražitvi bencina. V Boliviji se je oktobra 2003 začela t. i. bencinska vojna z velikimi manifestacijami staroselcev in množic, ki so zasedli večino cest v La Pazu, zaradi česar je padla vlada Gonzala Sáncheza de Lozade.

Favorizirati so začeli odnose z državami, vladami in občinami, prejemanje finančnih transferjev je postalo nekaj normalnega in legitimnega, kar je v središče postavilo vodenje in administracijo teh sredstev; tako je boj za preoblikovanje stvarnosti oslabil. Ekstraktivističen model je še vedno tarča kritike, vendar bolj poudarja okoljske in socialne posledice kot pa nujnost, da se ustavi tovrstna akumulacija.

Po vsej celini smo pričeli, kako slabi moč ljudskih skupščin kot prostora direktne demokracije, saj številni voditelji in aktivisti vložijo več energije v odnose z institucijami kot pa v delo v bazi, kot sta na primer izobraževanje in mobilizacija. V Braziliji izvaja 75 odstotkov občin katero od modalitet družbene participacije, s katero določijo investicijske prioritete, zato zaradi teh izkušenj brazilski sociolog Rudá Ricci trdi, da so »družbena gibanja, ki so prej zahtevala družbeno inkluzijo, vstopila v Državo, kjer jih je požrla logika javne birokracije« (Ricci, 2009b).

Politično prizorišče se je spremenilo s temi intervencijami odzgoraj navzdol. V Braziliji so podrobno proučili vpliv programa *Bolsa Família*⁴ na volitve. Fundacija Getúlio Vargas zagotavlja, da se je na volitvah leta 2010 vsaka odstotna točka kritja Bolse Familie pokazala v povečanju števila volivcev za 0,32 odstotka za Delavsko stranko (PT) (glej R7, 2014).

Množičen prehod glasov k brazilski levici, ki je bila prej močna na jugu in jugovzhodu, zdaj pa se je okrepila na severovzhodu, je jasen kazalec dolgotrajne politične mutacije, ki je zelo vplivala na družbena gibanja. Do leta 2002, ko je Lula zmagal na volitvah, so bili volivci Delavske stranke (PT) večinoma iz São Paula in južne regije, kot je Rio Grande do Sul. To so industrijska območja, kjer sta nastala sindikat (Central Unica dos Trabalhadores, CUT) in Delavska stranka, dolgo pot so prehodile cerkvene skupnosti in tam je vzniknilo tudi Gibanje kmetov brez zemlje.

Na primer: na jugovzhodnem območju je samo sedem odstotkov gospodinjstev prejelo prej omenjeno državno podporo revnim družinam (Bolsa Família). Na severovzhodu se ta odstotek poveča na 30 odstotkov (O Antagonista, 2017). Po mojem mnenju je posledica skoraj očitna: podpora, ki jo dobiva levica na območjih, kjer se izvajajo socialne politike, ni posledica preteklih organiziranosti in politike, temveč prejete materialne podpore. Te podpore pa revni niso pridobili z organiziranim bojem, saj jo prejemajo ljudje na apolitičnih območjih, kjer je tradicija družbenih gibanj šibka. V teh regijah, tako ruralnih kot urbanih, je volilni glas stvar individualne države, ki nadomešča kakršnokoli kolektivno organizacijo.

V tem smislu je glasovati na volitvah podobno potrošnji. Gre za osebno odločitev na podlagi osebnih zadovoljstev, ki jih je mogoče uresničiti.

4 Gre za program državne podpore revnim družinam (op. ur.).

Socialne politike promovirajo integracijo prek potrošnje, kar je z vidika emancipacije velika anomalija z uničujočimi posledicami za avtonomna gibanja (Machado in Zibechi, 2016).

Realno obstoječe avtonomije

Leta 2018 sem obiskal različne prostore argentinskih gibanj v Córdoba – v prestolnici in v Traslasierru –, kot tudi kolektive v provincah Santa Fe in Paraná, kar mi je omogočilo vpogled v drugačne razprave in načine dela.⁵ Eno teh je diverzifikacija pojma avtonomija, saj se imajo za avtonomne tudi skupnosti, ki prejemajo sredstva od zveznih držav. Samoupravo/samovladanje v svojem prostoru ločujejo od finančnih prispevkov, ki jih prejmejo.

Spomnimo se, da so se v devetdesetih latinoameriška gibanja, še zlasti piqueteri, ob vročici vzpona zapatističnega gibanja leta 1994, ki je postavilo avtonomijo kot osrednjo zahtevo, opredelila za avtonomne od države, strank, cerkva in sindikatov. Šlo je za politično avtonomijo, čeprav je v večini primerov to ostalo na deklarativni ravni, saj so teritorialna gibanja brezposelnih od začetka gradila organizacijo na podlagi socialnih načrtov vlad provinc in občin.⁶

Več kot deset let so gradili organizacije na podlagi takšnih politik, a se je utrdilo splošno prepričanje, ki je še vedno govorilo o avtonomiji (seveda v omejenem delu gibanj), medtem ko niso podvomili o prejemanju vladnih sredstev. To očitno protislovje je bilo posledica omenjene ločitve konceptov avtonomije in samouprave/samovladanja. Niso avtonomni, čeprav bi radi bili, lahko pa upravljajo (*gobernar*) svoje prostore po svojih željah in političnih projektih. Lahko rečemo, da se upravljajo sami, čeprav niso avtonomni.

5 Marca 2018 sem prisostvoval letnemu srečanju na univerzi Trashumante v Cosquínu v Córdoba. Istega meseca sem sodeloval na srečanju organizacij, kjer se zberejo teritorialne skupnosti Córdoba. Poleg tega sem obiskal tri dejavnosti v Traslasierru: kulturni center Los Hornillos, ljudsko knjižnico in radio skupnosti La Paza, na katerih je prisostvovalo okoli dvesto aktivistov. Junija sem bil na srečanju kolektivov ljudskega izobraževanja v Limi v Peruju v organizaciji Programa za globalne spremembe in v Celendínu v Cajamarci na šoli Hugo Blanco, kjer prebivalci nasprotujejo rudniku Conga. Oktobra sem bil na srečanju skupnosti v gorovju Tarahumarov v Mehiki, ki ga je organiziral COMUNARR. Še isti mesec sem prisostvoval skupnosti Timbau v faveli La Maré v Riu de Janeiru na srečanju skupin mladih. Decembra sem bil s kolektivi kmečkih in urbanih Mapučev v Temucu in Santiagu v Čilu. Konec leta sem v San Cristóbal de Casasu in Oaxaci sodeloval na srečanjih podpornih mrež gibanjem proti ekstraktivizmu. Večina teh skupin je takrat razpravljala, kaj pomeni biti avtonomen.

6 Gibanje piqueterov (brezposelnih) v Argentini je bilo eno najdejavnejših branilcev tega koncepta avtonomije.

Glavni problem te države, ki se mi zdi iskrena in transparentna, saj nihče ne zanika, da prejema sredstva države, je po mojem mnenju nezadosten razmislek o posledicah za politično kulturo. Ali ima obrat, ki je nastal kmalu po letu 2010 na volilnem področju, ko se je opustila ali oslabila strategija delovanja na terenu, kakšno zvezo s politiko graditve organizacije na podlagi socialnih programov? Kakšne posledice imajo ti programi na organizacijo in politično kulturo v samih gibanjih?

Očitno je, da se je država repozicionirala v družbah s progresivnimi vlada-mi, dobila pa je tudi prostor v razmišljanjih aktivistov in v načinih organiziranja. Bolj kot to, da o tem le dvomimo, se mi zdi potrebno razpravljanje o tem. Mislim, da ni pozitivno, če naturaliziramo vlogo državne podpore, niti volilno tekmo, za kar se porabi veliko truda in nemalo sredstev, ne da bi izmerili dolgoročne posledice takšnih odločitev.

Nedvomno kljub vsemu obstajajo avtonomne prakse – niso izginile, ohranjajo se in živijo v številnih kolektivih ter presegajo ozke definicije vsakega posebej. Imam občutek, da avtonomija kot politična ideja uživa več simpatij kot pa sposobnost za dejansko avtonomijo; da je praktičnih avtonomij veliko več kot pa kolektivov, ki se opirajo le na svoje moči.

Sprašujem se o razlogih za to in najdem jih več.

Prvi je, da je avtonomija deležna družbenih in kulturnih simpatij kot ideja in moč, ki oblikuje emancipatorne napetosti. Nedvomno ima zopazem večji vpliv, kot si predstavljamo. Ta vpliv je posreden in ni nujno »političen« v tradicionalnem pomenu besede. Kolektivi, ki se spreminjajo v protisistemsko referenco v vseh državah regije – kot Mapučiči v Čilu in Argentini, Guarani v Braziliji in Kečui, ki nasprotujejo rudarjenju v Peruju in na območju Andov, prakticirajo in se identificirajo z različnimi stopnjami avtonomije.⁷

Avtonomija ima različna imena in je najprestižnejša politična praksa med ljudstvi, družbenimi skupinami in aktivnimi posamezniki, med črnskimi skupnostmi v Kolumbiji in Braziliji (kilombi in palenki), v urbanih predmestjih velemest, ki jih ogrožajo nepremičninske špekulacije, in seveda med staroselci, ki branijo svoje življenje in zemljo/teritorij.

Feministično gibanje kaže globoko empatijo z avtonomnimi praksami in krepi prizadevanja ljudstev z lastnimi značilnostmi in zmožnostjo ustvarjalne in učinkovite mobilizacije. Najpomembnejše gibanje v času agonije progresistov obnovi avtonomizem in mu podeli pomembno vlogo v prihodnosti, vključno z boji, ki od države zahtevajo pravico do splava.

⁷ Med drugim mislim na Teritorialno zvezo Mapučev v Čilu, na Zvezo skupščin skupnosti UAC v Argentini in na upor proti rudarjenju v Congi v Cajamarci in v Las Bambasu v Apurímacu v Peruju.

Drugi razlog je, da ima heteronomija (odvisnost od vlad, strank in držav) zelo slab sloves. Odnos s patriarhalnimi in kolonialnimi strukturami lahko analiziramo kot nujnost za en del družbenih gibanj, v katerih takšna drža ne zbuja ne navdušenja ne enoznačnih povezav, niti se noče spremeniti v podrejenost.

Poglejmo si preobrat na volitvah v Argentini. Čeprav so bili rezultati porazni, je bila politika v manj kot desetletju nevtralizirana in je na poti delegitimacije, kajti kaže, da so prebivalci v svoji zavesti institucije povezali s korupcijo, osebnimi interesi in reprodukcijo najslabših praks stare politične kulture. Po sojenjih Luli in Cristini Fernández, po represalijah režima Daniela Ortege v Nikaragvi in brezvladju Nicolásu Madura v Venezueli so državne institucije čedalje manj braniki emancipatornih praks. Progresizem še naprej brani zgolj peščica prilagodljivih intelektualcev in aktivistov, ki jih je zaslepila desničarska ofenziva.

Tretji razlog je, da nas sistem v svoji finančno-ekstraktivni fazi, v četrti svetovni vojni, duši, ne pusti nam dihati, zato je avtonomija nujna praksa za preživetje. Kot so pokazali zapatisti, smo v fazi kapitalizma, ki je vojno stanje, ki hoče izseliti prebivalce, da bi skupno dobro spremenil v tržno blago.

Na tej točki vidim poglobljen dialog med feministkami in ljudstvi, ki trpijo zaradi ekstraktivizma. Patriarhat in mačizem kažeta svojo genocidno plat v čedalje večjem številu feminicidov, ki prizadenejo predvsem temnopolte ženske, staroselke in ženske iz nižjih družbenih slojev. Kolonializem in rasizem delujeta na enak način, proti istim ljudstvom. Kapitalizem, patriarhat in kolonializem so povezani, ker imajo skupno potrebo po nadzoru nad ljudstvi barve zemlje, ki so njihova glavna ovira pri akumulaciji bogastva.

Tako kot ženske potrebujejo svoje prostore, da vzpostavijo zaupanje, varne prostore, v katerih se sestrsko povežejo, morajo tudi pripadniki nižjih slojev različnih barv in ljudstev graditi svoje arke, da preživijo viharje razlašanja. Ti prostori, arke, teritoriji, ki se upirajo in ustvarjajo nove svetove, delujejo avtonomno glede na kapital in patriarhat. Stotine organizacij v najbolj oddaljenih kotičkih naše celine dojemam kot takšne prostore preživetja in kreacije, ki prakticirajo vsaj nekaj resnične avtonomije, ki ni avtonomija zgolj v besedah.

Med temi avtonomnimi praksami samoupravljanja, ki jih prepoznamo v vseh latinoameriških deželah, najdemo nekatere skupne značilnosti, ki bi jih rad navedel:

Prva je, da so te skupine zelo različne, ne ukvarjajo se s »politiko« v tem smislu, da bi se borile za oblast v družbi, temveč se ukvarjajo s kulturnimi dejavnostmi, kot so glasba, ples, svobodni radio, založništvo, neodvisne revije; z družbenimi dejavnostmi, kot so ljudsko izobraževanje, pravična

trgovina, zdrava hrana; in s proizvodnjo, kot je peka kruha in pridelava organske hrane, domača obrt in reciklaža. Ukvarjajo se s politiko odspodaj brez pretenzij, da bi se »dvignile« do institucij.

Druga značilnost je, da večina teh skupin podpira okoljske ali ekološke ideje in prakse, ne podlega potrošništvu, vzpostavlja mreže odpora proti rudarjenju in proti uvajanju monokultur, kot je na primer soja, in tudi proti urbanim nepremičninskim špekulacijam.

Niso vse povsem avtonomne v smislu, da bi se opirale na lastne vire, vendar pretresajo participacijo na volitvah in upravljajo svoje prostore in svoj čas po lastnih merilih. Večina je zgradila prostore za samoizobraževanje, kar pripomore k večji moči avtonomnih praks.

Tretja značilnost je, da gre za širok sektor, ki po navadi ni povezan s stabilno organizacijsko strukturo. Kolektivi se po navadi odločijo za opravljanje konkretne dejavnosti ali za časovno omejene kampanje, potem pa vsaka organizacija ubere svojo pot. V stvarnosti obstajajo stabilne povezave med številnimi, niso pa podrejene organskemu aparatu, ki bi jih vodil.

Obstajajo nacionalne, regionalne in področne koordinacije. Toda vsaka skupina, ki se priključi, je avtonomna pri svojih odločitvah in se ji ni treba podrediti koordinaciji, ki ji pripada. Zato mislim, da avtonomija obsega veliko več prostorov kot zgolj tiste, ki se razglašajo kot take.

Avtonomija se je zelo spreminjala od svojih začetkov v 90. letih prejšnjega stoletja; nanjo so vplivali: Zapatizem, fiasko starih levičarskih strank, neoliberalizem, ki je uničil socialne države, in sindikalizem, ki se je prilagajal sistemu. Večini je jasno, da državne socialne politike iščejo načine za nevtralizacijo gibanj, in zdi se, da so se tega tudi naučile.

Na enem od srečanj, ki sem se jih udeležil v zadnjih dveh letih, je ena od delovnih skupin poudarila pomembnost razmisleka o tem, kako bi si bili ljudje drug drugemu v oporo, »kako bi se objeli odspodaj«. Medtem ko se čedalje bolj zavedajo odvisnosti ne le od države, temveč tudi od trga, prav tako čedalje bolj spoznavajo načine povezovanja za širitev odporov in bojev, medtem ko tkejo nove povezave. To pa ni malo v teh težkih časih.

Labirinti kritičnega mišljenja

Še vedno je presojljivo za ovrednotenje, kako je zadnji cikel bojev vplival na kritično latinoameriško mišljenje in tudi kako je progresivistični cikel vplival na latinoameriške intelektualce. Po mojem mnenju so vplivi izjemni. Tako meni tudi eden najvidnejših sodobnih mislecev Boaventura de Sousa

Santos. Pred časom, na Svetovnem socialnem forumu leta 2010, je poudaril, da zdaj obstaja »najnovejše družbeno gibanje, ki je sama Država«. V nasprotju z vsem kritičnim avtonomističnim mišljenjem je dodal, da je sodobna Država »kontradiktorno družbeno razmerje, da pa si jo lahko ljudske množice prisvojijo« (Santos, 2010).

Kritično mišljenje v Latinski Ameriki se v veliki meri nagiba k podpiranju in opravičevanju vladnih politik in kot kaže, ima velike probleme z upoštevanjem novega modela hegemonije, ki temelji na izvozu blaga (soje, mineralov in ogljikovodikov), česar ti intelektualci sploh ne ocenjujejo. Primer Bolivije je izjemen. Množična podpora izobražencev vladi Eva Moralesa in Álvaro García Linera se je sčasoma razbila, dokler se ni decembra 2010 močno okrepil opozicijski tabor ob »gasolinazu«.⁸ Prvi osamljeni primeri dezerterstva so bili med ajmarskimi intelektualci, zadnja leta pa je prišlo do preobrata, ki ga spremljajo kritike obsežnih družbenih sektorjev in različnih družbenih gibanj, ki so se distancirali od vlade.

Eno večjih presenečenj je nesposobnost levičarskih intelektualcev, da bi znova ocenili delovanje glavnih voditeljev, kot so Lula, Rafael Correa in Cristina Fernández, in se nehali pretvarjati, da so obtožbe in sodbe o korupciji zgolj mahinacije desnice in imperializma. Glavni izjemi sta Ekvador in Venezuela, kjer osebnosti, kot sta Alberto Acosta in Edgardo Lander, znajo ohranjati kritičen ton kljub politični in družbeni osamitvi.

Z dolgoročnega stališča je najpomembnejše vprašanje za kritično mišljenje vključevanje novih tem. Zadnje protestno obdobje je odprlo razmišljanja o dveh dimenzijah uporov: gibanja so proizvedla zgodovinska dejstva in sugestivno projekcijo nove družbe, tj. številne produkcijske, izobraževalne in zdravstvene projekte, ki so zrastle med upiranjem sistemu (Solana, 2011).

V zadnjem desetletju so skoraj v vseh deželah regije objavili številna dela o zasedenih tovarnah, sonaravnem in družinskem kmetovanju, alternativnem in tradicionalnem skupnostnem zdravstvu, o ljudskem izobraževanju in univerzah v okviru gibanj, vključno z nekaterimi deli o nedržavnih oblikah oblasti na območjih, ki jih samoupravljajo gibanja. V prejšnjih obdobjih je bilo kritično mišljenje osredinjeno skoraj izključno na razumevanje političnega položaja, razmerij moči na lokalni in globalni ravni, na definiranje gonilnih sil in ciljev protisistemskih bojev.

Del kritičnega mišljenja se je v tem času posvetil značilnostim »novih svetov«, ki so jih ustvarili odpori. Tako je kritično mišljenje spremljalo novosti, ki jih prinaša družbeni boj, kar je bilo vedno ena njegovih temeljnih značilnosti. Pri tem pa ni pozabilo na preostale, že obdelovane napetosti,

⁸ Vlada je ustavila subvencioniranje naftnih derivatov, kar je ob znatnem zvišanju cen pripeljalo do množičnih protestov (op. ur.).

potrebne za razumevanje stvarnosti, kot so nove oblike akumulacije kapitala, imperializem in spremembe na področju dela, če se omejimo na najbolj izpostavljene.

Treba je poudariti, da nove teme večinoma ne izhajajo iz mišljenja ali mislecev, ki bi bili uveljavljeni in institucionalizirani, pač pa od mislecev/aktivistov ali militantnih raziskovalcev, mladih, ki iz različnih prostorov postavljajo agendi nove teme. Ne govorim zgolj o sposobnosti za osvetlitev vsakdanjega življenja v gibanjih, temveč tudi o sposobnosti za vnašanje tem o spolu in generacijah, v njihovih različnih variantah, ki so postale vidnejše kot kdajkoli prej v zgodovini.

Teže najdemo besedila o novih načinih dominacije, te izjemne kombinacije ekstraktivizma in kompenzatornih socialnih politik, značilnih za progresivistične vlade. Delo brazilskega sociologa Francisca de Oliveira in skupine, ki se identificirajo z razmišljanji, ki jih je proizvedel v zadnjih nekaj letih, je eno najboljših v obdobju teoretskega mrka. *Hegemonía as avessas* in *O avesso do avesso* (De Oliveira, 2010), dva kratka in ostra teksta, razgalita nekatere osrednje vidike novega modela in hkrati pokažeta omejitve določenega kritičnega mišljenja.

Pod vplivom Gramscija de Oliveira trdi, da so vladajoči razredi v Braziliji in Južni Afriki pristali, da jih politično vodijo podrejeni (hegemonija) pod pogojem, da ne načenjajo vprašanja o kapitalističnem izkoriščanju (obrnjena hegemonija). Razume, da gre za »epistemološko revolucijo, za katero še vedno nimamo na voljo primerne teoretskega orodja« (De Oliveira, 2010: 27). Zaključí z dvema polemičnima trditvama: marksistična (in gramscijevska) dediščina sta lahko teoretsko izhodišče, vendar ne zadostujeta, da bi razumeli novo, in da lulizem, in na splošno progresizem, pomeni regresijo, saj je politika postala stvar elit, namesto da bi jo podružbili.

Medtem ko se nam zdi prvi del, v katerem poudari omejitve kritičnega mišljenja sedanjega trenutka, domač, pa je drugi del neprijeten. Razmišljanje, da je to, kar živimo v Latinski Ameriki s posredovanjem Delavske stranke in progresizma, regresija, je kot da bi zavrgli celotno obdobje bojev, ki jim je uspelo delegitimirati neoliberalizem, pregnati konservativce in odpreti prostor za nove načine vladanja. Vendar, če natančno proučimo izjave De Oliveire, so zadeve drugačne. V resnici so progresizem in levice, ki so postale del vlad, prevzeli gibanjem glas, nadomestili navadne ljudi, ki so pred 15 leti vzklikali »Vsi naj odidejo«,⁹ da bi monopolizirali diskurz v imenu gibanj.

9 V argentinski krizi, ki kulminira decembra 2001, se je v nekaj tednih zvrstila vrsta predsednikov, na kar so protestniki vzklikali: »¡Que se vayan todos!« (»Vsi naj odidejo!«) (op. ur.).

Venezuela: kratko obdobje izkušenj

s samoupravo

Bolivarska izkušnja v Venezueli je sprožila val navdušenja v Latinski Ameriki, kakršnega nismo videli od sandinistične revolucije leta 1979. Čeprav je šlo za volilni proces z močno ljudsko mobilizacijo, je chavizem za opisovanje dogajanja vedno omenjal besedo »revolucija«. Vzpostavitev »ljudske oblasti«, kot so komune, se je razglašalo za poglobljen argument, da gre za prehod v »socializem 21. stoletja«.

Ne smemo pozabiti, da se je chavizem rodil odspodaj in to veliko prej, preden je postal oblast. Prvič zato, ker je izšel iz ljudske vstaje, znane kot Caracazo, ko so 27. februarja 1989 prišle obubožane množice na ulice, in se odzvale na ukrepe strukturne prilagoditve koruptivne vlade. To je bila prva velika ljudska vstaja v regiji proti Washingtonskemu konsenzu. Drugič zato, ker je bila oborožena vstaja skupine vojakov 4. februarja 1992, med katerimi je bil tudi Hugo Chávez, pospremljena z upanjem in pričakovanji ljudskih množic, ki so se dvignile proti sistemu in doživele strahotne represalije. Med Caracazom je umrlo okoli petsto ljudi, nanje so streljali pripadniki oboroženih sil (Machado in Zibechi, 2016).

Po mojem mnenju oba dogodka označujeta bolivarski proces: ljudski upor odspodaj in vojaška in državljanska vstaja, organizirana v vojašnicah in političnih skupinah. Za ljudske množice je bilo pomembno, da se je uprl del oboroženih sil, saj so tako čutili podporo uniformirancev, kar je okrepilo protisistemsko občutenje in samospoštovanje predvsem v ljudskih četrtih. Kmalu po vstaji, aprila in marca istega leta, so pozvali k protestom (*cacerolazos*)¹⁰ s pozivi k vstaji, na katerih je bilo v ljudskih četrtih prvič mogoče slišati vzklike: »Chávez, Chávez!«.

Nedvomno je šlo za ljudsko konstrukcijo vodje z vsemi potencialnostmi in nasprotji, ki jih vsebuje. Politična kultura revolta vsebuje dva kontradiktorna elementa in neskončno sivih odtenkov: sodelovanje ljudskih baz in vodenje vojske prek MBR 200 (Movimiento Bolivariano Revolucionario 200). V enem gibanju sta združena tako horizontalnost kot hierarhija, kar je značilnost tako imenovanega bolivarskega procesa.

Ko je Chávez zasedel center političnega prizorišča, že leta 1992, je nadomestil ljudstvo, ki se je mobiliziralo na ulicah; treba je razumeti, da je bilo to isto ljudstvo, ki ga je postavilo na ta položaj. S tem dejanjem je obudil staro kulturo *caudilla*, okrepljeno z vojaškimi vstajami, ki so pripomogle tako k strmoglavljenju tradicionalnih elit kot k odstranitvi protagonizma ljudskih množic z ulic.

¹⁰ Značilni latinoameriški protesti, kjer ljudstvo ropota s kuhinjskim posodjem (op. ur.).

V Caracasu in drugih mestih je bilo mogoče v tem času opaziti urbane skupnosti, ki so delovale samoupravno in razpršeno, tako da niso institucionalizirale svojega delovanja, niti se utrdile kot nekakšen aparat. Gre za načine delovanja, ki jih navdihuje občutek za skupnost nasproti šibki državi, ki se ni nikoli brigala za te četrti. Ti načini imajo potencial, se dolgoročno ohranjajo in so odporni, zelo odporni, proti vsiljevanju odzgoraj.

»Revolucija« jim skuša vsiliti formo, institucionalizirati »neformalne« in avtonomne prakse prek »legalizacije« izvršenih dejanj, ki so ustaljen način tistih odspodaj, ko zasedejo prostore, ki jih potrebujejo. To je delikaten trenutek, ker se pojavijo mediatorji še pred institucijami, posredniki med državo in skupnostjo, ki imajo lastne interese, vendar vedno v sozvočju z logiko institucije, ki jim omogoča najboljše pogoje za reproduciranje njihovih majhnih oblasti.

V Venezueli, kot tudi v preostali Latinski Ameriki, so okoli 60 odstotkov bivališč v velikih mestih in pri tej urbanizaciji ljudje zgradili sami, brez državne podpore. Zato je struktura ljudskih četrti kaotična in nepregledna za zunanjega opazovalca (tako za državo kot za kapital), vendar stanovalcem daje zaščito in suverenost. Medtem ko sta bili v drugih državah regije državna »legalizacija« in »regulacija« način za uničenje prostorov samouprave in avtonomije, pa v Venezueli ni bilo tako.

Chavistična država ni mogla institucionalizirati socialne strukture ljudskih četrti, niti jih ni mogla birokratsko označiti, to je storila zgolj deloma, saj »družba obdrži urbanistično, ekonomsko, nasilno netransparentnost«, tako da država tam ni mogla vsiliti svojega monopola nad nasiljem (Boni, 2017: 56).

Meje države so ključne pri razlagi venezuelske krize, ki se izogne politični polarizaciji – vključno s korupcijo – in so osišče za razumevanje. Pred družbeno močjo se chavistična država umika in se pogaja z njo, ker je ne more disciplinirati in ker gre za njeno lastno družbeno bazo. To je najbolj opazna posebnost bolivarskega procesa.

Ustanovitev Združene socialistične stranke Venezuele (Partido Socialista Unido de Venezuela, PSUV) je treba interpretirati v znamenju kulture dobičkov od nafte, ki vključuje stare ideje o »sejanju nafte«, do kulture nedela, da bi nadaljevali in obnovili klientelizem, menjavali dobrine za glasovnice ali vdanost lokalnemu vodji. Patrimonializem in personalizacija političnih povezav sta skoraj naravna v družbi, ki je le šibko organizirana z gibanji in v kateri so politične strukture prepojene s kulturo rentništva in klientelizma (Boni, 2017).

Na tej točki je treba razumeti delovanje občinskih svetov, glavne kreacije chavistične »ljudske oblasti«. Z občinskimi sveti chavizem institucionalizira

različne oblike ljudske participacije, ki so obstajale v državi od 70. let 20. stoletja. Tako se raznolikost podredi državnemu aparatu zaradi obilice sredstev, ki jih dodeljuje. Zgolj v Sucru so v nekaj letih ustvarili okoli 1500 občinskih svetov, pa gre za zvezno državo z manj kot milijon prebivalci, kar govori o razširjenosti ljudske organiziranosti.

Gre za organizacije, namenjene sodelovanju z državnimi institucijami in ljudski participaciji, ki lahko odločijo o usodi projektov, ki jih vodijo, kot tudi za odnos z državno birokracijo in kanaliziranje storitev za skupnost. Treba je poudariti, da občinski sveti niso bili nikoli načrtovani ali delovali kot organizacije oblasti, kot jih predstavljajo tisti intelektualci in aktivisti, ki brezpo- gojno podpirajo chavizem (Machado in Zibechi, 2016; Bono, 2017).

To ne pomeni, da sveti nimajo nikakršne vrednosti ali da niso pomembni. Imajo vrednost, ker so oblike teritorialne skupnostne organizacije, v katerih se sosedje v neki četrti čutijo reprezentirane, njihovi interesi pa so formalno predloženi državi. Vendar niso organi oblasti. So teritorialni državni uradi, ki delujejo kot mediatorji.

Je pa še nekaj, kar nam lahko služi kot povzetek progresističnega obdobja glede na ljudske samouprave in avtonomijo. Sveti rastejo hkrati horizontalno in včasih hierarhično, kar poraja nerazrešljivo napetost. Po eni strani so odvisni od državnega financiranja in delujejo po birokratskem ključu, zaradi česar »je ljudska oblast strukturno šibka glede na institucije, s katerimi se mora soočati« (Boni, 2017: 103).

Oblast, ki ni avtonomna, ni moč (*Un poder que no es autónomo, no es poder*). Podreditev svetov PSUV je očitna med volitvami, ko pripomore k vse večji homogenizaciji in izgubi neodvisnosti. Na koncu tega dolgega procesa občinski sveti postanejo del državne organizacijske strukture. Po svoje lahko rečemo, da je to korak nazaj v primerjavi s heterogenim univerzumom sosedskih skupnosti k hierarhijam in klientelizmu 70. let, če De Oliveirovo analizo prestavimo v venezuelsko dejanskost.

V najboljšem primeru lahko rečemo, da egalitarna in avtonomna logika do neke mere še vedno vztraja v ljudskih četrtih, kjer horizontalnost in odsotnost hierarhij v veliki meri tvorita kulturo onstran strank in ideologij. Prevlada usmeritev kadrov in uradnikov oboroženih sil omejuje in nadzira prostore egalitarnosti, še zlasti pod predsedovanjem Nicolása Madura (2013).

Hkrati je treba povedati, da v vsej Latinski Ameriki še ni premagana starodavna hierarhična kultura patriarhalne narave, progresizmi pa jo reproducirajo prek različnih *caudillov*, kar se, med drugim, prevede v personalizme in paternalizme. Zato feministično gibanje, ki mu je uspelo vplivati na sloje,

ki so bili prej nedostopni, pomeni potenco transformacije onkraj obstoječega.¹¹

Splošen vtis je, da plavamo v globokem povratnem toku, vidnem v nastopu desničarskih vlad, ali celo ultradesnih, kot je to v Braziliji. Toda pod to vidno pojavnostjo se ohranjajo izkušnje samouprave in avtonomije, ki celo rastejo med določenimi sektorji, zlasti med staroselci, kot so perujski Wampis. Oblikovanje Avtonomne teritorialne vlade ljudstva Wampis leta 2015 kaže, da so samouprave odspodaj začele svojo dolgo pot, s katere se bodo težko odvrnile.

Prevod: Irena Levičar

Literatura in drugi viri

BONI, STEFANO (2017): *Il Poder Popular nel Venezuela socialista del ventunesimo secolo*. Florencia: Editpress.

FERNANDES MANÇANO, BERNARDO (2000): *A formação do MST no Brasil*. Petrópolis: Vozes.

GEMSEP – GRUPO DE ESTUDIOS SOBRE MOVIMIENTOS SOCIALES Y EDUCACIÓN POPULAR (2015): *Relevamiento Nacional de Bachilleratos Populares de Jóvenes y Adultos*. Buenos Aires: Gemsep.

MACHADO, DECIO IN RAÚL ZIBECHI (2016): *Cambiar el mundo desde arriba. Los límites del progresismo*. La Paz: CEDLA.

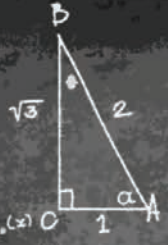
MST (2017): LGBT Sem Terra: uma identidade de luta. *MST*, 4. november. Dostopno na: <http://www.mst.org.br/2017/11/04/lgbt-sem-terra-uma-identidade-de-luta.html> (17. februar 2019).

NACIÓN WAMPIS (2015): *Estatuto del Gobierno Territorial Autónomo de la Nación Wampís*. Dostopno na: <http://nacionwampis.com/autonomia-en-accion/#estatuto> (19. februar 2019).

O ANTAGONISTA (2017): O peso do Bolsa Família no Nordeste. *O Antagonista*, 30. november. Dostopno na: <https://www.oantagonista.com/brasil/o-peso-bolsa-familia-no-nordeste/> (8. julij 2019).

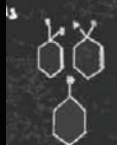
11 V argentinski provinci Rosario policistke niso hotele poseči v manifestacije feministk in sodelujejo z gibanjem Niti ena manj (glej Redaccion Rosario, 2019).

- DE OLIVEIRA, FRANCISCO, RUY BRAGA IN CIBELE SALIBA RIZEK (2010): *Hegemonía as avessas*. São Paulo: Boitempo.
- R7 (2014): Bolsa Família tem maior impacto eleitoral desde sua criação. *R7*, 13. oktober. Dostopno na: <https://noticias.r7.com/eleicoes-2014/bolsa-familia-tem-maior-impacto-eleitoral-desde-sua-criacao-13102014> (17. julij 2019).
- REDACCION ROSARIO (2019): Mujeres policías se niegan a reprimir en marchas contra la violencia de género. *Redaccion Rosario*, 14. februar. Dostopno na: <https://redaccionrosario.com/2019/02/14/mujeres-policias-se-niegan-a-reprimir-en-marchas-contra-la-violencia-de-genero/?fbclid=IwAR1g1jbR00psjVFR5S7rSH-zkmzCDeK1PJMDYm7MLza4jPRY5GRrP0-OTg--> (8. julij 2019).
- RICCI, RUDÁ (2009a): Com o fim da era dos movimentos sociais foi-se a energia moral da osuadía. *Inclusive*, 2. december. Dostopno na: <http://www.inclusive.org.br/arquivos/12835> (10. februar 2019).
- RICCI, RUDÁ (2009b): Fim da era dos movimentos sociais. *Folha de São Paulo*, 20. oktober. Dostopno na: <https://www1.folha.uol.com.br/fsp/opiniaofz2010200908.htm> (10. februar 2019).
- SANTOS, BOAVENTURA DE SOUSA (2010): "O Forum Social Mundial desafiado por novas perspectivas." *Instituto Humanitas Unisinos*, 29. januar. Dostopno na: <http://www.ihu.unisinos.br/entrevistas/29453-o-forum-social-mundial-desafiado-por-novas-perspectivas-entrevista-especial-com-boaventura-de-sousa-santos-> (5. februar 2019).
- SOLANA, PABLO (2011): 2001-2011: La rebelión al calor de la experiencia de los movimientos barriales y de trabajador@s desocupad@s. *Herramienta* 46: 41-51.
- SVAMPA, MARISTELLA IN SEBASTIÁN PEREYRA (2003): *Entre la ruta y el barrio. La experiencia de las organizaciones piqueteras*. Buenos Aires: Biblos.
- ZADNIKAR, DARIJ IN DR. (UR.) (2005): Latinska Amerika: »Za vse luč, za vsakogar vse, za nas radostni upor!«/(Ne)moč oblikovanja. *Časopis za kritiko znanosti* 222.

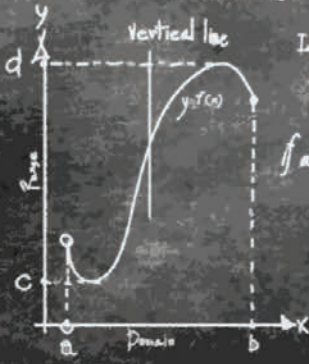
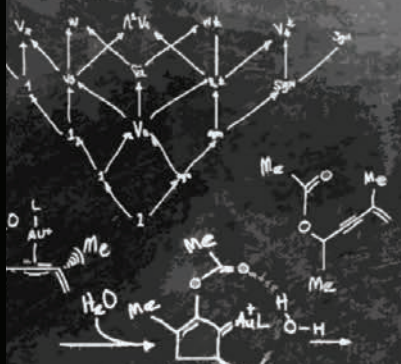
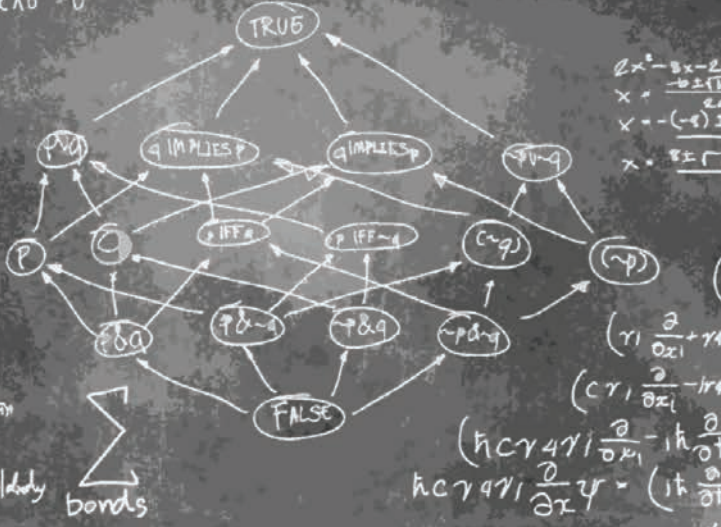
$xv(yvz) = (xv)yvz$
 $x \wedge (y \wedge z) = (x \wedge y) \wedge z$
 $xvy = yvx$
 $x \wedge y = y \wedge x$
 $x \wedge (y \vee z) = (x \wedge y) \vee (x \wedge z)$
 $x \vee 0 = x$
 $x \vee 1 = 1$
 $x \wedge 0 = 0$

$N=1, N=-1, E, \Phi(x) \alpha \in \pm \frac{\pi}{2}, \sin 2\alpha$
 $N=2, E, -3, 2, \sin 5\alpha$
 $N=3, E, -5, \sin 7\alpha, \sin 2\alpha = \cos 2\alpha$
 $E = 7, 5, 2, \sin 45^\circ$
 $\Psi(x) \alpha \in \pm \frac{\pi}{2}, \sin 2\alpha = \cos 2\alpha$
 $N=4, E, -1, -2, \sin 45^\circ, \sin 2\alpha = \cos 2\alpha$
 $\Psi(x) \alpha \in \pm \frac{\pi}{2}, \sin 2\alpha = \cos 2\alpha$
 $\Psi(x) \alpha \in \pm \frac{\pi}{2}, \sin 2\alpha = \cos 2\alpha$

$\langle N_i, v_i, N_j, v_j | C_{ij} | N_i, v_i, N_j, v_j \rangle$

$\int \left(\frac{x^2 - 2x}{x} \right)^4 dx = 4 \left[(v_i + v_j)^2 - (v_i - v_j)^2 (N_i + N_j) \right]$
 $\int_{-1}^1 (x^2 - 2x)^4 dx = 4 \left[\frac{x^3}{3} - 2x^2 \right]_{-1}^1 = 4 \left[\left(\frac{1}{3} - 2 \right) - \left(-\frac{1}{3} - 2 \right) \right] = 4 \left[-\frac{5}{3} + \frac{5}{3} + 4 \right] = 4 \cdot 4 = 16$

$I_n(d)$ is the intersection of $f^{-1}(d)$ and $p^{-1}(d)$
 $\Delta(c_1) = b_1$
 $y_1, y_2 \in C\{c_0\}$ satisfy $\Delta(y_1) = \Delta(y_2)$
 if and only if there are elements $a_1 \in A\{a_0\}, \delta_1 \in D\{d_0\}$ such that
 $y_1 = f(a_1)g_1(\delta_1)$
 $B\{b_0\}$ is the pullback of $A\{a_0\} \xrightarrow{f} C\{c_0\} \xrightarrow{p} D\{d_0\}$

$|\Psi_{\Sigma}(t)| = \left| \sum_{i \in I} e_i f(x) \right| \leq \sum_{i \in C} e_i$

AMP for surfaces' S

Castelnuovo's contraction thm (*)

book for curves $C \subset S^2(K_S)$

find such C' with $g(C') = 0, C' \subset C$

contract it $d^2 = 1 - K_S \cdot C'$

minimal model \rightarrow either $K_S \cdot C' \geq 0$ or

or S is uniruled

$C' = 0$

873

ČLANEK

- $e_i \geq 0$ and
- C' is rational
- $C' \cdot (K_X) \leq \dim X + 1$

Zagrebski študentski protesti – junij 1968

Abstract

Students' Protests in Zagreb – June 1968

The Yugoslav experiment from the beginning of the second half of the twentieth century achieved excellent starting results, mostly due to international circumstances like the strategic relations with both the East and the West. Political and economic decisions such as the focus on consumer goods contributed as well. However, incomplete implementation of the theory in practice resulted in the stagnation of economic progress and the political crisis at the beginning of the 1960s, which prompted the ruling establishment to implement reforms. While strikes and protests were already present before 1968, the year saw Yugoslav students join their colleagues from around the world and organize demonstrations demanding a return to the country's fundamental values. In this text, the author presents a historical overview of the happenings and tries to understand the reasons for the June 1968 student protests in Zagreb with the help of certain theories on collective agency.

Keywords: student demonstrations, June 1968, Zagreb

Marija Viktorija Jagodic holds a university degree in Journalism. (wiki.jagodic@yahoo.com)

Povzetek

Jugoslovanski eksperiment z začetka druge polovice dvajsetega stoletja je zahvaljujoč mednarodnim okoliščinam, npr. odnosom z Zahodom in Vzhodom, ter nekaterim političnim in gospodarskim odločitvam, npr. obrat v potrošništvo, dosegel izvrstne začetne rezultate. Nepopoln prenos teorije v prakso pa je na začetku 60. let privedel do gospodarske stagnacije in posledično do politične krize. Oblast je na nastalo stanje odgovorila z reformami. Stavke in protesti so bili organizirani že pred letom 1968; tega leta, v času študentskih nemirov po svetu, pa so protestirali tudi jugoslovanski študenti, ki so na demonstracijah zahtevali vrnitev k temeljnim vrednotam. V besedilu skušamo skozi zgodovinski pregled dogajanja in s pomočjo nekaterih teorij o kolektivnem delovanju razumeti vzroke za zagrebške študentske demonstracije junija 1968.

Ključne besede: študentske demonstracije, junij 1968, Zagreb

Marija Viktorija Jagodic je univerzitetna diplomirana novinarka. (wiki.jagodic@yahoo.com)

Uvod

Jugoslovanske junijske demonstracije leta 1968 so bile prvi množični izraz nezadovoljstva z družbenimi razmerami po vojni, katerih udeleženci so si drznili pozvati k odgovornosti tudi najvišje državne voditelje. Ta dogajanja niso bila niti protisocialistična, niti organizirana, niti niso hotela spreminjati obstoječe družbenopolitične ureditve in prevzeti oblasti (Klasić, 2012). Kljub temu je zahteve za zamenjavo nekaterih funkcionarjev oblast lahko videla kot grožnjo političnemu monopolu (Popov, 1990). Čeprav niso privedla do političnih zamenjav in prekinitvev ali začetka ključnih ekonomskih in političnih procesov (Klasić, 2012), so pustila sledi. Študenti so postali politično bolj senzibilni, študij pa dostopnejši (prim. Jakovina, 2007). Odprla se je možnost za usmerjanje kritike na oblast (Ponoš, 2007).

V članku se posvečamo predvsem zagrebškimi junijskim protestom in skušamo skozi pregled prvih dvajsetih let jugoslovanske zgodovine, dogajanja v sklopu zagrebških junijskih protestov in izbranih teorij kolektivnega delovanja odgovoriti, zakaj je do demonstracij junija 1968 sploh prišlo.

Prvi dve desetletji druge Jugoslavije¹

Po drugi svetovni vojni je oblast v Jugoslaviji prevzela Komunistična partija Jugoslavije (KPJ), ki je že v prvih povojnih letih z različnimi ukrepi² (npr. sekvestracija, nacionalizacija, »zaseg dobrin«, konfiskacija, agrarna reforma, kolonizacija, obvezen odkup itd.) udarila po različnih slojih prebivalstva in zaostriła odnose z zahodnimi državami. Ob tem ni priznavala večstrankarstva, zasebne lastnine in tradicionalnih vrednot, ukinila prosti trg,³ nadzirala medije, preganjala cerkev⁴ in drugače misleče, ustvarjala nove rituale, vztrajala najprej na samoidentifikaciji z vojnimi pridobitvami, pozneje pa s

1 Jugoslovansko obdobje lahko okvirno razdelimo na dva dela: na Kraljevino SHS oziroma Kraljevino Jugoslavijo in Demokratično federativno Jugoslavijo oziroma Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo, tj. Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Značilnosti druge Jugoslavije so bile prepletanje razrednega in nacionalnega ter federativnost, ki je temeljila na načelu enakosti narodov in republik, katerih omejena državnost se je s spremembami ustave povečevala. Federalne enote so bile gospodarsko različno razvite in so imele različne poglede na razvojne prioritete ter skupno gospodarsko politiko (Čepič, 2015a; 2015b).

2 Ker so ti ukrepi dobro predstavljeni v številni literaturi, jih tu le naštevamo.

3 Namesto tega je bila nekaj časa uvedena racionalna delitev življenjskih potrebščin. Potrošniki so s prejetimi boni lahko kupovali določeno mesečno količino potrebščin (Matković, 1998).

4 Leta 1954 pa so bile z zakonom zajamčene verske svoboščine vsem verskim skupnostim (Goldstein, 2003).

samoupravljanjem, preizpraševala in ponovno ovrednotila preteklost itd. (Bilandžić, 1985; 1999; Goldstein, 2003; Matković, 1998; Radelić, 2006). S takšno politiko je KP že v nekaj letih v novo državo uvedla enostrankarsko ureditev, državno lastnino in administrativno načrtovanje ter skoraj v celoti uničila zasebni sektor. Sočasno je lahko posameznik zaradi drugačnih političnih prepričanj pristal na ulici, brez dovoljenja in sredstev za bivanje in življenje ter z odmerjenim davkom, ki ga je moral poravnati v najkrajšem roku. Strogost ureditve so blažili nedoslednost in nedelovanje izvršiteljev odločitev, poznanstva, sorodstvene in prijateljske vezi (Radelić, 2006).

Takoj po vojni je prebivalstvo pestila lakota, zato je država podpisala sporazum z UNRRA (United Nation Relief and Rehabilitation Administration). Jugoslavija je tako od Organizacije združenih narodov prejela več pomoči kot druge evropske države, njeni odnosi z Zahodom so bili zaostreni (npr. zaradi spora glede Reke in Trsta). Začela se je obnova. Prvi petletni načrt (1947) je predvideval sovjetski model razvoja gospodarstva (Bilandžić, 1999; Radelić, 2006). Kljub pomanjkanju finančnih sredstev, ki jih je država med drugim pridobila s posojili iz držav Vzhodnega bloka, je bil načrtovan razvoj vseh panog gospodarstva, s poudarkom na težki industriji ter črni in barvni metalurgiji. Ker ni imela premoga in železove rude, je bila Hrvaška v tem modelu nosilka lahke in srednje industrije (Bilandžić, 1999; Matković, 1998). Čeprav je bil izbrani model preobrazbe agrarne države v industrijsko uspešen, strokovnjaki menijo, da je imel tudi številne pomanjkljivosti, kot so pomembna vloga težke industrije, proizvodnja omejenega spektra izdelkov, dvomljivost stroškov in učinkovitosti ter zanemarjanje porabe (Duda, 2005). Kljub pomanjkanju, nezmožnosti odpora zaradi strogega nadzora in policijske kontrole, kljub nezadovoljnim posameznikom, ki so izgubili vse, neenakosti med vladajočimi in prebivalstvom, nizkim delavskim dohodkom in cenam kmetijskih pridelkov, omejitvam uvoza ter pojavom, kot sta ilegalna preprodaja in korupcija, so v državi vladali optimizem, evforična klima in upanje v boljšo prihodnost (Bilandžić, 1999; Goldstein, 2003; Matković, 1998; Radelić, 2006), na katerih je v veliki meri temeljila učinkovitost prostovoljnih delovnih brigad (Radelić, 2006), k ustanavljanju katerih se je pri obnovi države zatekla oblast (Matković, 1998). Te akcije, v katerih so v velikem številu sodelovali zaporniki, so bile neracionalno organizirane in razmeroma drage (Goldstein, 2003). Sodelovanje je bilo prostovoljno ali pod prisilo (npr. v primeru oblastem sumljive mladine), lahko se je spodbujalo tudi z materialnimi ugodnostmi (Radelić, 2006). Eksplozija zaposlovanja je razmahnila migracije iz vasi v mesta (Bilandžić, 1999), kjer se je zahtevala stroga industrijska disciplina. Njen odraz so bile so eni strani pogoste menjave delovnega mesta, bolniške odsotnosti, nedisciplina, medsebojni

spori, nizka produktivnost, nekakovostno delo, zamujanje, pasivnost in padec priljubljenosti nove vlade, po drugi pa hitra obnova dela gospodarstva in gradnja prometnic (Radelić, 2006). Posledica eksplozije zaposlovanja je bila tudi tako imenovana kriza kruha, na katero je vlada odgovorila s pritiskom na kolektivizacijo kmetijske proizvodnje (1949)⁵ (Bilandžić, 1999). Ta ukrep je, tako kot obvezni odkup, naletel na močen odpor kmetstva (npr. drobitev posestev, vaški upori) in protiudar komunistov (npr. pošiljanje v zapor) (Radelić, 2006). Kljub problemom in deformacijam ureditve so bili začetni rezultati obnove zelo dobri (v primerjavi z letom 1939 je bil fizični obseg industrijske proizvodnje leta 1948 kar 150-odstoten). Kljub temu pa so že v letih 1949/1950 in vse do leta 1953 rezultati industrializacije stagnirali (Bilandžić, 1999).

Po sporu Tita in Stalina (1948), pred katerim je država skušala čim bolj slediti ZSSR (npr. s petletnimi načrti), je bila Jugoslavija izključena iz Informbiroja (Kominforma). Vzhodni blok je z njo prekinil vse stike in proti njej uvedel ekonomski embargo (tiste svoje državljane, ki jih je označila kot »informbirojevce«, je Jugoslavija okrutno kaznovala) (Goldstein, 2003; Radelić, 2006; Ramet, 2009). Pritisk je imel negativne posledice na splošne razmere v državi, ki je morala poiskati pomoč na Zahodu. Zahod, ki je bil v hladni vojni z ZSSR, je spremenil svoj odnos do Jugoslavije in ji dodelil iskano pomoč (Matković, 1998). Ena pomembnih posledic spora sta bila zavrnitev sovjetskega modela oblasti in uvajanje delavskega samoupravljanja.⁶ Ključni procesi na »jugoslovanski poti« naj bi bili distanciranje partije od oblasti, »odmiranje« države in preobrazba državne v družbeno lastnino, ki bi jo upravljali neposredni proizvajalci; začela se je decentralizacija, ki je najprej zajela gospodarstvo, nato pa vso družbo (Klasić, 2012). Vendar navdušenje nad uvedbo samoupravljanja ni reševalo številnih problemov, kot so bile globoka ekonomska kriza zaradi embarga Vzhodnega bloka, huda suša v letih 1950 in 1952, padec industrijske proizvodnje, nizek nacionalni dohodek, visoki izdatki za obrambo pred potencialno agresijo, padec osebne porabe itd. Teh realnih problemov fiktivno samoupravljanje ni moglo rešiti: glavno besedo v podjetjih je imela namreč država, delavski sveti niso odločali o ničemer (Klasić, 2012; Radelić, 2006). Večina sredstev delovnih organizacij se je prelivala v federativne, republiške in lokalne sklade, ustvarjajoč »družbeni« kapital za državne investicije (Klasić, 2012). Vseeno pa je, kot meni Duda (2005), gospodarstvo v času od 1957. do 1961. postalo samostojnejše

5 Od zadrug se je začelo odstopati leta 1951 (Goldstein, 2003).

6 Po sporu z ZSSR država ni takoj krenila na alternativno pot, temveč je leta 1949 z že omenjeno kolektivizacijo kmetijske proizvodnje (ustanavljanje vaških zadrug) po sovjetskem vzoru najprej skušala dokazati ideološko doslednost (Goldstein, 2003).

v odnosu do zvezne administracije. Okrepila se je tudi vloga republiške oblasti, večji poudarek pa je bil na blagu za široko porabo (Duda, 2005). Vsi ti dejavniki (odnosi z Zahodom in njegova pomoč, uvedba samoupravljanja in njegove spremembe, obrat k blagu za široko porabo in lahki industriji ter do neke mere komunalna ureditev), kot tudi izboljšanje gospodarskih odnosov z Vzhodnim blokom po Stalinovi smrti (1953), so pripomogli, da je država izšla iz krize in po letu 1953, zlasti pa med letoma 1957 in 1961, dosegla visoko stopnjo kmetijske in industrijske proizvodnje, dvig zaposlenosti, realnega osebnega dohodka, življenjskega standarda državljanov (Klasić, 2012; Matković, 1998), osebne porabe (Bilandžić, 1999) ter zmanjšanje deleža kmetijskega prebivalstva (Mežnarić, 1986). Čeprav so bile revščina in težave pri zadovoljevanju osnovnih človeških potreb pogoste še konec 50. let, pa se na začetku 60. let že pojavijo znaki potrošniške družbe in zasičenost z nekaterimi proizvodi (Bilandžić, 1999).

Že v 50. letih se na Hrvaškem pojavijo novi časopisi, festivali, eksperimentalni televizijski programi, prebivalstvo pa je lahko do nekaterih mest potovalo z letali (Duda, 2005). Na prehodu desetletja nepismenost upada, v gospodinjstva vstopajo bela tehnika in avtomobili (Bilandžić, 1999; Duda, 2005). Vendar je konec 50. let hrvaško komunistično vodstvo sprevidelo, da Hrvaška pri razporejanju zveznega kapitala potegne krajši konec glede na preostale federalne enote; rešitev je videlo v prenosu zveznega kapitala na republike, podjetja in občine (Matković, 1998).

Nerealna pričakovanja hitrega razvoja sta v začetku šestdesetih let omajala kriza stabilnosti sprejetega modela in veliki spor v vrhu Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ)⁷ (Lalović, 2012). Stopnja industrijske rasti se je zmanjšala, uvoz povečal, izvoz je stagniral, plače pa so presegle rast produktivnosti (Horvat v Duda, 2005). Zastoj gospodarskega napredka je šel v prid centralistom (Klasić, 2012), ki so vzrok iskali v preveliki vlogi samoupravljanja. Nastala je politična kriza, ki se je odražala kot konflikt med njimi in federalisti (Čepić, 2015a). V resnici je bila država še naprej najmočnejši ekonomski subjekt (Klasić, 2012). Na nastale probleme je oblast odgovorila z reformami (Ramet, 2007), od katerih je najbolj znana tista iz leta 1965. Za njeno izvedbo je država prejela pomoč Zahoda (Klasić, 2012), njen osnovni cilj pa sta bila boljše vključevanje v svetovno ekonomijo in spoštovanje ekonomskih kategorij (Radelić, 2006). Zaradi tega je država med drugim zvišala cene (Bilandžić, 1999), devalvirala dinar (Klasić, 2012), odpravila investicijske sklade ter kapital prenesla na podjetja in banke⁸ (Radelić, 2006). Uspeh je bil delen

7 Konec leta 1952 se je KP Jugoslavije preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije (ZKJ) (Radelić, 2006).

8 Država je prek t. i. zunajproračunske bilance še naprej sodelovala v investicijskih programih (Klasić, 2012).

(Ramet, 2009). Čeprav sta zahvaljujoč večji učinkovitosti oziroma produktivnosti, razvoju turizma in proizvodnji potrošnih dobrin standard in prihodek na prebivalca narastla, so se družbene in regionalne razlike povečale (Radelić, 2006), gospodarska rast pa se je zmanjšala (z 9,7 odstotkov na leto v letih 1954–1964 na 6 odstotkov na leto v letih 1966–1979) (Ramet, 2009). Življenjski stroški so na začetku narasli za 35 odstotkov, zato je država dva tedna po uvedbi reforme zaustavila nadaljnje naraščanje cen izdelkov in storitev. Negativne učinke je oblast skušala ublažiti s tujimi kapitalskimi investicijami (1967) in kreditnimi aranžmaji z mednarodnimi monetarnimi institucijami ter ameriškimi in zahodnoevropskimi bankami. Za podjetja so novosti pomenile prenehanje državnih investicij in njenih dotacij. Številna na to niso bila pripravljena, zaradi strahu pred neugodnimi pogoji so ustavila zaposlovanje in začela odpuščati delavce (Klasić, 2012), kar je privedlo do zmanjšanja števila zaposlenih (SZS, 1989). Za razumevanje situacije leta 1968 moramo opozoriti, da so začele nastajati velike razlike v plačah (Martić v Antolković in dr., 2016) in elementi razslojevanja, ne le med funkcionarji in državljani, ampak tudi med zaposlenimi v različnih delovnih organizacijah (prim. Puhovski v Antolković in dr., 2016). Z vidika trajnih porabnih dobrin se je Hrvaška, kot navaja Duda (2005), znašla v fazi potrošniške norišnice. A kljub temu je bil znaten del dohodka še naprej namenjen stroškom prehrane (45,4 odstotka) (Duda, 2005).

Število prebivalstva druge Jugoslavije je iz leta v leto raslo (SZS, 1989), kar pomeni, da so naraščali tudi stroški (npr. za zdravstvo) in odprlo se je vprašanje, kako naj skupaj s prebivalstvom narašča tudi državni proračun. Da bi dobila sredstva za zadovoljevanje osnovnih potreb, lahko država obremeni državljane, npr. z rastjo cen (prim. Goldstone, 1997), kar je bilo, kot smo videli, v Jugoslaviji neuspešno. Rast populacije in nezadovoljstvo pomeni tudi več potencialnih posameznikov za proteste, ki jih je sicer mogoče preprečiti z represijo in nadzorom, vendar je to zaradi kontinuirane rasti prebivalstva dolgoročno za državo nevzdržno, zato mora ohranjati zadovoljstvo državljanov (prim. Goldstone, 1997). Odpiranje meja v tistem času lahko tako v primeru Jugoslavije razumemo natanko kot enega od odgovorov na rast populacije in presežek delovne sile.⁹

Za 60. leta so pomembni tudi mednarodni spori. Vse federalne enote Jugoslavije so bile nezadovoljne s sistemom financiranja gospodarskega razvoja – nerazvite s prejetimi sredstvi, razvite pa z razsipavanjem njihovega deleža. Na 8. kongresu ZKJ (1964) v Beogradu je bila sprejeta odločitev o temeljnih organizacijskih spremembah v načinu določanja sredstev za

9 Številni kot enega od razlogov za nezmožnost dosledne izvedbe načrtovane gospodarske reforme navajajo neugodno izobrazbeno in kvalifikacijsko strukturo zaposlenih (Klasić, 2012).

nerazvita območja (Ramet, 2009). Začrtana je bila politika, ki je omogočila padec Aleksandra Rankovića (Ponoš, 2007) na brionskem plenumu (1966), ki ga je Tito obtožil »obračanja stran od partijske politike« (Ramet, 2009: 282). Rankovićevo odhod je dal močno spodbudo reformistom, med katerimi so številni začeli jasno zastopati republiške in nacionalne interese (Radelić, 2006). Kmalu je več prostora v republiških partijah zavzela mlajša generacija, ki se je v nasprotju s starejšimi kolegi bolj kot vojni posvečala gospodarstvu¹⁰ (Ponoš, 2007).

Junjski nemiri

Študentske demonstracije leta 1968 niso bile omejene zgolj na Jugoslavijo. Klasić (2012) meni, da informacije o študentskih demonstracijah po svetu za jugoslovanske študente niso imele samo informativnega pomena, ampak so bile svojevrsten priročnik o vsebini in taktikah delovanja (npr. akcijski odbori). Vendar jih ne moremo definirati izključno kot odziv na svetovna dogajanja. Medtem ko so študenti na Zahodu zahtevali radikalnejše spremembe obstoječega sistema, so jugoslovanski želeli vrnitev k njegovim temeljnim vrednotam. V protestih jugoslovanskih študentov je bilo zelo malo nasilnih epizod (ena teh je bil spopad študentov s policijo pri podvozu v Beogradu), njihove zahteve in parole pa niso bile inkorporirane v zunanje-politična dogajanja (Klasić, 2012).

Junjski študentski nemiri leta 1968, ki so zajeli vso državo,¹¹ so se začeli v Beogradu potem, ko skupini študentov ni bil dovoljen vstop na koncert.¹² Spodbujeni z medijskimi vestmi in s strani nekaj kolegov, ki so v dvomih o medijskem in političnem poročanju odšli v Beograd, da bi videli, kaj se v resnici dogaja, so tudi zagrebški študenti začeli organizirati zborovanja po zagrebških študentskih domovih in v Študentskem centru (*Studentski centar*) (Antolković in dr., 2016). Študentska akcija v Zagrebu je trajala od 3. do 11. junija, a že prvi dan se je na mestnem komiteju Zveze komunistov Hrvatske (ZKH) in Univerzitetnem komiteju partije znašla analiza oz. razprava

¹⁰ V nekaterih situacijah so bili medsebojni nasprotniki liberalci iz različnih republik (Čepić, 2015a).

¹¹ Le ljubljanske demonstracije niso bile motivirane z beograjskimi dogodki, temveč z odločitvijo o pokrivanju primanjkljaja pri poslovanju študentskih domov z oddajanjem študentskih sob za turiste (glej Klasić, 2012).

¹² Koncert na prostem so zaradi vremenskih razmer preselili v dvorano, v katero je bil vstop dovoljen samo brigadirjem, česar preostali obiskovalci niso vedeli. Po burnem večeru in jutru Razglasa študentom in prebivalcem Beograda in sprejetju Resolucije študentskih demonstracij, se je začelo obdobje mirnejših protestov (glej Klasić, 2012; Ponoš, 2007; Popov, 2008).

o nastalem položaju (Ponoš, 2007). Oba komiteja sta hotela obdržati nadzor nad položajem in zamejiti študentske aktivnosti na fakulteti (Klasić, 2012). Zahteve zagrebških študentov so obsegale univerzitetno (reforma in modernizacija pouka) in družbeno problematiko (npr. demokratizacijo družbe, odpravljanje socialnih razlik) (Ponoš, 2007). Drugi dan so študentska zborovanja obiskali predstavniki zbora obeh komitejev in Izvršnega komiteja centralnega komiteja (CK) ZKH. Sočasno so v študentskih domovih nastali akcijski odbori (Klasić, 2012), katerih predstavnike je naslednji dan sprejel sekretar Izvršnega komiteja CK ZKH Miko Tripalo. Kljub dogovoru med študenti in sekretarjem o odpovedi mitinga v Študentskem centru je ta vseeno bil (Ponoš, 2007). Na zahtevo študentov ali po službeni dolžnosti je mitingu prisostvovalo tudi nekaj profesorjev. Tisti, ki so prišli po službeni dolžnosti, so morali sklepe posredovati platformi Zveze komunistov in preprečiti odhod študentov na ulice. Na mitingu so študenti preimenovali univerzo v Socialistično univerzo sedmih sekretarjev SKOJ,¹³ objavili so *Razglas revolucionarnih študentov Socialistične univerze sedmih sekretarjev SKOJ* in oblikovali akcijski odbor, sestavljen iz govorcev (študentov in profesorjev) (Antolković in dr., 2016; Klasić, 2012). Omenjeni razglas, v katerem so zagrebški študenti med drugim podprli beograjske študente in druge družbene sile, ki so težili k uresničevanju družbenih in gospodarskih reform, in zahtevali odpravo privilegijev, svobodo tiska, demokratizacijo politike ter primat delavskega razreda in marksistične inteligence v politiki, je bil kmalu umaknjen (Ponoš, 2007; Popov, 2008). Namesto tega so distribuirali *Razglas Univerzitetnega komiteja ZK* (Razglas ZK) (Ponoš, 2007). Vsebinsko se *Razglas ZK* ni bistveno razlikoval od *Razglasa revolucionarnih študentov*, razen da je močnejše podpiral reformo, ublažil kritiko družbenih problemov (Popov, 2008), zavzel bolj nevtralen odnos do beograjskih študentov in politike postavil v pozitivnejši kontekst. Pomembno je bilo, kateri razglas bodo podprli študenti; zato so forumi ZK organizirali partijske sestanke po fakultetah in študentskih domovih (Klasić, 2012), kar je privedlo do zelenega rezultata, razen na Fakulteti za politične vede in Filozofski fakulteti (Antolković in dr., 2016). Nekaj ur pred drugim mitingom v študentskem centru (6. junija) je partija povabila na sestanek s sekretarjem profesorje, za katere je menila, da so duhovni vodje gibanja. Od njih je zahtevala dvojce: da skušajo preprečiti miting (tega niso sprejeli) in da pomirijo stanje ter preprečijo odhod študentov na ulice (to so sprejeli). Na mitingu so poskusi pozivov profesorjev k prekinitvi protestnih aktivnosti naleteli na burno negodovanje in odhod študentov na ulico, ki je bil tudi »eden od razlogov polarizacije študentskega telesa« (Antolković in dr., 2016: 107), je bil blizu (Klasić, 2012). Do njega ni

¹³ SKOJ = Zveza komunistične mladine Jugoslavije.

prišlo, ker je večina študentov sprevidela, da bi bila to zaradi prisotnosti organov pregona pred Študentskim centrom nepremišljena poteza (Antolković in dr., 2016). Odločili so se, da bodo naslednji dan priredili še en miting. Tega ni bilo, ker je ZK oziroma Univerzitetni komite prevzel nadzor in so se naslednjega dne po fakultetah in po Študentskem centru sprehajali redarji z nalogo vzdrževati red in preprečevati nadaljnje študentske aktivnosti. Osmega junija je bilo objavljeno, da se bo delo na fakultetah nadaljevalo po ustaljenem redu (Klasić, 2012).

Demonstracije so se končale 9. junija s Titovim govorom¹⁴ in skupno sejo predsedstva in izvršnega komiteja centralnega komiteja ZKJ (Antolković in dr., 2016). Titu so zagrebški in beograjski študenti poslali telegram podpore za humanizacijo in revolucionarno preobrazbo jugoslovanske družbe po načelih socialističnega samoupravljanja (Ponoš, 2007),¹⁵ vendar Tito do tega dne o aktualni situaciji ni spregovoril (Klasić, 2012). Na skupni seji so bile sprejete *Smernice o glavnih nalogah Zveze komunistov za razvoj sistema družbeno-ekonomskih in političnih odnosov*, po katerih ZK, ki še naprej čvrsto ostaja na poti družbene in gospodarske reforme, prevzema odgovornost za uresničevanje upravičenih študentskih zahtev (npr. zaposlovanje mladih strokovnjakov)¹⁶ (Antolković in dr., 2016). Da smernice ne bi bile razumljene kot reakcija na študentske zahteve, je v uvodu poudarjeno, da je začel dokument nastajati že pred izbruhom demonstracij. Da javnost junijskih dogajanj ne bi razumela izključno kot progresivne in pozitivne, so *Smernice* opozorile tudi na pojav »protisamoupravnih« teženj. Režim je posameznike prav tako kmalu kaznoval (npr. z izključitvijo iz ZK) in začel poudarjati negativne vidike junijskih dogodkov (npr. prisotnost sistemu sovražnih teženj) (Klasić, 2012).

Kolektivno delovanje

Protest je kolektivno delovanje. Udeleženci se upirajo eni ali več odločitvam, kar pomeni, da imajo enega ali več skupnih ciljev, ki jih sami ne morejo uresničiti, zato izvajajo bolj ali manj organiziran, bolj ali manj zakonit in

14 Iz govora lahko razberemo, da oblast za študentska opozorila ni imela pretiranega posluha. V demonstracije so se infiltrirali posamezniki, ki so hoteli položaj izkoristiti zase (Bašković in dr., 1982).

15 Istega večera so mu telegrame podpore poslali tudi številni državljani in delovni kolektivi, skoraj polovica jih je bilo iz Hrvaške (Antolković in dr., 2016; Klasić, 2012).

16 Devetega junija Tito ni povedal nič novega glede na tisto, kar so v dneh pred tem govorili že drugi politiki. Vendar je entuziazem do takrat splahnel, študenti pa so se začeli zavedati, da si v danih okoliščinah ne morejo izboriti več. Zaradi nedorečenosti sta se na govor začeli sklicevati obe strani (Klasić, 2012).

nasilen ali nenasilen pritisk na tretjo stran. Večja ko je skupna moralna in družbena podpora (tj. bolj ko se čutijo moralno zavezani k delovanju pod določenimi pogoji in bolj ko protest prinaša pripoznanje in druge nagrade pomembnih drugih) (Opp, 2009), večja je verjetnost podpore udeležencev skupnemu delovanju (prim. Gurr, 2002).

Ovire

Po klasičnih teorijah¹⁷ se neposredni vzrok kolektivnega obnašanja nahaja v posameznikih, ki se soočajo z različnimi oblikami nezadovoljstva (prim. Klandermans, 2003). Na ovire se lahko odzovejo na različne načine. Neugoden položaj lahko sprejmejo ali ga skušajo individualno ali skupinsko izboljšati na način, pri katerem se spoštuje ali ne spoštuje vladajočih družbenih norm (Wright in dr., 1990). Ovire lahko povzročita dva procesa. V prvem je motena običajna človeška rutina, zaradi česar ljudje niso zmožni naprej delovati v skladu z obstoječimi družbenimi pravili, normami in zakoni. Posledično začnejo razvijati dispozicije, potrebe in želje, ki ostanejo neizpolnjene, zaradi česar se pojavi občutek oviranosti. V drugem procesu pobudniki (*agitators*) skušajo v interakciji z ljudmi spremeniti njihovo dojetje lastnega življenja. Sčasoma se spremenijo vrednote v družbi. Ljudje izoblikujejo nove »identitete«, »pričakovanja« itd. ter lahko spredvidijo, da razmere zaostajajo za njihovim novim pojmovanjem družbe (prim. Blumer v Edwards, 2014). Iz njihove interakcije s pobudniki lahko nastane interpretacija teh pogojev kot problematičnih (Edwards, 2014). Konstrukcija ovir pripomore k splošnim pogojem »družbenih nemirov«, vendar ni jamstvo za nastanek protestov (Blumer v Edwards, 2014).

Izhajajoč iz Karla Marxa in Friedricha Engelsa (1975), po katerih se revolucije dogajajo po progresivni degradaciji,¹⁸ ter Alexisa de Tocquevillea (1994), po katerem revolucije nastanejo, ko se razmere izboljšajo, je James C. Davies (1962) oblikoval svojo teorijo revolucije oziroma J-krivuljo, ki jo je utemeljil z nekaj primeri zgodovinskih revolucij in državljanskih nemirov (npr. z rusko revolucijo). Po Davisu je revolucija najbolj verjetna po daljšem obdobju objektivnega gospodarskega in socialnega razvoja, ki mu sledi kratko obdobje ostrega preobrata. Politična stabilnost in nestabilnost sta odvisni od stanja duha oziroma od družbenega razpoloženja, ki je po Davisu dejavnik ustvarjanja revolucije. V obdobju razvoja človekovega duha se pojavijo pričakovanja o kontinuirani lastni sposobnosti zadovoljevanja po-

17 Literatura družbenih gibanj jih uvršča pod skupni imenovalec »teorije *break-down*« (Klandermans, 2003).

18 Pri čemer je najmočnejši vzrok nastanka družbenih nemirov seveda neskladje med dvigom oz. rastjo delavskih ekonomskih razmer in kapitalistovega bogastva (Marx, 1947).

treb, ki prav tako naraščajo. Glede na to, da je napredek v obdobju ostrega preobrata zaviran, je manifestirana realnost odtrgana od pričakovane realnosti in ljudje postanejo revolucionarni (ibid.). Čeravno ne moremo podati vpogleda v stanje duha zagrebških študentov leta 1968, lahko na podlagi pregledane literature trdimo, da je prvo obdobje trajalo približno do leta 1961 (zlasti od 1957. do 1961.). Ker je temu sledil gospodarski zastoj,¹⁹ bi lahko pričakovali študentske proteste vsaj nekoliko prej.²⁰ Po Davisu (ibid.) se lahko nezadovoljstvo pred (nasilnim) uporom razprši pod vplivom protipora oziroma družbenih (gospodarskih, političnih) ali naravnih vzrokov (npr. zelo slabi letini sledi zelo dobra letina). Odpiranje meja, kreditne sheme, odpiranje države tujemu kapitalu (Klasić, 2012), rast števila zaposlenih na Hrvaškem med letoma 1959 in 1964 (Radelić, 2006), kontinuirana rast hrvaškega družbenega proizvoda v tem času (SZS, 1989), brionski plenum leta 1966 in prihod mlajše generacije na funkcije republiških partij bi lahko označili kot vzroke za to, da demonstracije niso nastale prej. Bi pa lahko zadnja od naštetih vzrokov delovala tudi kot spodbujevalca protesta: študije namreč kažejo, da lahko do nastanka gibanja privedejo prav dolgotrajne spremembe v virih, organizaciji in možnostih skupine (Jenkins, 2008). Davies (1962) predvideva, da revolucijo redko povzroči huda revščina: soočeni s trajnim pomanjkanjem ljudje svojo mentalno in fizično energijo v celoti usmerjajo v preživetje. Revolucija ravno tako zahteva skupno moč nezadovoljnih ljudi, ki se razlikujejo po objektivno otipljivem premoženju in statusu. V Zagrebu je bila, razen izjemoma, podpora študentom redka. Revolucionarno stanje duha po Daviesu zahteva kontinuirano, dinamično ali celo navajeno pričakovanje možnosti za zadovoljevanje osnovnih potreb, ki jih avtor definira široko, od fizičnih in družbenih, do enakosti in pravičnosti. Ob tem je, kot rečeno, potrebna navzočnost stabilne in vztrajne grožnje zadovoljevanju teh potreb, zaradi česar ljudje verjamejo, da ne bodo sposobni zadovoljiti ene ali več omenjenih potreb. Strah se v njih naseli takrat, ko oblast preprečuje, ali pa so oni prepričani, da preprečuje, doseganje njihovih želja (ibid.).²¹

Nedorečenost sistema samoupravljanja je občutil tudi jugoslovanski visokošolski sistem. Po vojni so komunisti ocenili, da bo imelo visokošolsko

19 Indeks življenjskih stroškov na Hrvaškem je med letoma 1962 in 1965, ko je dosegel mejo, ki ni bila presežena vse do leta 1981, rasel, medtem ko se je med letoma 1965 in 1968 zniževal (SZS, 1989).

20 Sicer je do študentskih protestov, stavk in podobnih akcij prišlo že prej (primer so študentski protesti maja 1959 v Zagrebu, Skopju in na Reki), vendar ti niso tako odmevali.

21 Problem takšnega načina razumevanja vzrokov je po našem mnenju v možnosti, da v daljšem obdobju vedno najdemo dejstva, s katerimi bomo lahko podprli svojo interpretacijo (ali, nasprotno, zavrnilo nasprotnikovo).

izobraževanje pomembno vlogo. Študij je bil v Kraljevini Jugoslaviji privilegij manjšine, nova oblast pa je ocenila, da bo širitev njegove dostopnosti povečala število strokovnjakov, potrebnih za modernizacijo države. Z razvojem gospodarstva je naraščalo tudi število fakultet, visokih šol, profesorjev in študentov. Ker je vse potekalo bolj ali manj nenačrtno, so se porajali problemi (npr. nezadostne zmogljivosti). Nezadovoljni so bili študenti, profesorji (z nizkimi dohodki, delovnimi razmerami itd.) in oblast (z dolžino trajanja študija, vlogo profesorjev itd.). Vsi poskusi države, da bi rešila študentski položaj, so se ustavili pri sprejemanju pravnih aktov, medtem ko so stroški študija postajali vse višji, finančna pomoč študentom pa čedalje manjša. Načrtovalo se je, da bodo pomoč pri pokrivanju stroškov študentom ponujala podjetja, vendar so ta čedalje manj zaposlovala, prav tako pa so lahko bodoče kadre izbirala v množici brezposelnih, visoko izobraženih ljudi. Vzroki za protest so lahko bili tudi nematerialne narave, natančneje, šlo je razumevanje pravic in dolžnosti v okviru samoupravnih odnosov na univerzi. Ustava iz leta 1963 je dopuščala interpretacijo, po kateri študenti s študijem pridobijo pravice članov delovnih organizacij in s tem upravljanja sredstev fakultete (univerze); Zakon o visokem šolstvu (1960) pa jih je opredelil kot »zainteresirane državljanke« in jim tako omejil pravico do odločanja (Klasić, 2012).

V J-krivulji sta poudarjena dva koncepta: primerjava ali komparacija in relativna deprivacija. Teorija primerjave pravi, da ljudje v odsotnosti objektivnih nedružbenih meril svoje mišljenje in sposobnosti ocenjujejo v razmerju do drugih (Festinger, 1954); teorija socialnih identitet je ta koncept primerjave prenesla na medskupinsko področje. Cilj komparacije je tako doseganje ali varovanje pozitivne družbene oziroma skupinske identitete²² in samospoštovanja, za kar ljudje potrebujemo pozitivno diferenciacijo med lastno in relevantno drugo skupino²³ (prim. Tajfel in Turner, 2001). Rezultat primerjave je lahko pozitivna ali negativna družbena identiteta. V primeru negativne je za izboljšanje položaja pomembna percepcija prepustnosti medskupinskih meja, legitimnosti in stabilnosti statusnih medskupinskih odnosov (prim. Mummendey in dr., 1999). Percepcija prepustnosti medskupinskih meja spodbuja posameznike v individualno mobilnost. To pomeni, da izhajajo iz predpostavke, da lahko tisti, ki so nezadovoljni s pogoji skupinskega članstva, s talentom, delom ali srečo brez težav preidejo v skupino, ki jim bolj ustreza (Tajfel in Turner, 2001); povedano drugače, če

22 Tajfel (2010) definira družbeno identiteto kot del posameznikovega koncepta sebstva, ki izhaja iz njegovega vedenja, da pripada družbeni skupini.

23 Relevantnost druge skupine se ocenjuje na podlagi podobnosti, bližine in situacijske vzdržljivosti (Tajfel in Turner, 2001).

obstajajo alternative *statusu quo* ter prepričanje, da so te uresničljive, se člani skupine vključujejo v neposredno tekmovanje s skupino višjega statusa. Neprepustne meje po drugi strani od skupine zahtevajo, da deluje kot celota in prevprašuje legitimnost in trajnost lastnega podrejenega statusa, posamezniki v skupini pa lahko izberejo eno od strategij socialne kreativnosti (prim. Hogg, 1992), kar pomeni, da lahko poiščejo novo dimenzijo primerjave, lahko se začnejo namesto s prejšnjo primerjati z drugo skupino, ali pa pripišejo prej negativno dojetim značilnostim lastne skupine novo, pozitivno vrednost (Tajfel in Turner, 2001).

Udeleženci zagrebških demonstracij so bili študenti, zato lahko predpostavimo, da sta jih že na začetku združevala skupna družbena identiteta (študent) ter interes za blagor te skupine. Obstoj dveh razglasov, kakor tudi to, da v protestih niso sodelovali vsi študenti, kaže, da kolektivna identiteta ni jamstvo za homogenost skupine. Po mnenju nekaterih lahko ljudje oblikujejo družbeno identiteto tudi situacijsko oziroma dogodkovno; ko začnejo pripadati novi skupini, njihove percepcije in emocije, ki izhajajo iz te nove pripadnosti, postanejo sestavni del njihove nove identitete (van Zomeren, Postmes in Spears, 2008). Predvidevamo lahko, da je bila ena od dimenzij nove družbene identitete udeležencev junijskih protestov tudi to, da so se razlikovali od tistih študentov zagrebške univerze, ki se protestov niso udeležili.

Koncept primerjave je vključen tudi v teorijo relativne deprivacije, ki jo je Gurr (1970) opisal kot diskrepanco med posameznikovo stopnjo pričakovanj, tj. življenjskih dobrin in pogojev, za katere ljudje verjamejo, da jim pripadajo, in stopnjo možnosti, tj. dobrin in pogojev, za katere menijo, da jih lahko glede na dostopna jim družbena sredstva dosežejo in ohranijo. Faye Crosby (1976) našteva pogoje, pod katerimi posameznik občuti jezo: 1. ugotoviti mora, da ima nekdo drug X, ki si ga 2. sam želi, in 3. za katerega misli, da mu pripada, ter 4. verjeti, da obstajajo možnosti, da ta X dobi, in 5. da ni osebno odgovoren za to, da ga trenutno nima. Če je v preteklosti posameznik že posedoval X, lahko dolžina trajanja tega posedovanja in elementi, povezani z njim, vplivajo na naštete pogoje, ob katerih se pojavi relativna deprivacija (ibid.); posameznik namreč ne primerja nujno svojega trenutnega položaja s trenutnim položajem drugega; primerja lahko tudi svoj trenutni položaj z lastnim preteklim položajem, ali pa z idealom. V vseh treh primerih je primerjava mogoča tudi na medskupinski ravni, kjer po navadi govorimo o egoistični ali bratski relativni deprivaciji (odvisno od elementa primerjave) (Mummendey in dr., 1999); vsekakor je pomembno poudariti, da za nastanek nezadovoljstva ni nujna dejanska deprivacija, temveč zadostuje, da posameznik misli, da je bodisi on bodisi njegova skupina prikrajšana (Berkowitz v Brown, 1988).

Viri (resursi)

Kot odgovor na tradicionalne teorije se je razvila resursno-mobilizacijska teorija (RMT), po kateri je sodelovanje v družbenem gibanju rezultat posameznikove racionalne odločitve, pri kateri je sam pretehtal koristi in stroške lastnega sodelovanja (Klandermans, 2008). Nekatere od predpostavk te teorije vključujejo (prim. Cohen in Arato v Mesić, 1996): negiranje razlik med neinstitucionalno in institucionalno kolektivno akcijo; da kolektivna akcija vključuje racionalno težnjo skupin za uresničitev njihovih interesov; da kolektivna akcija sproži interese, vgrajene v institucionalizirane odnose moči; da gibanja nastanejo zaradi sprememb v organizaciji, virih in pogojih za kolektivno akcijo in da njihovega nastanka ni mogoče pojasniti s cilji in težavami, ki so stalnica razmerij moči. Za kolektivno akcijo so po tej teoriji potrebni viri (npr. udeleženci), ki so skupinam različno dostopni (Edwards, 2014); razlike v tej dostopnosti pa naj bi pojasnile, zakaj se nekateri posamezniki v kolektivne akcije vključijo, drugi pa ne (prim. Klandermans, 2003).

Neposredno spodbudo za razvoj RMT je dal Mancur Olson (1965) (Mesić, 1996), po katerem racionalni posameznik, ki ni pripadnik majhne skupine, teži k maksimiranju lastne blaginje in se ne bo prostovoljno trudil za realizacijo skupnega cilja, razen če ne obstaja prisila ali druga selektivna spodbuda, ki ga bo v to prepričala. Racionalni pripadnik velike skupine ve, da je učinek njegovega delovanja v uresničevanju kolektivnega cilja neviden (problem trivialnosti učinka posameznega člana velike skupine v kolektivni akciji) in da bo v izborjenem udeležen tudi ko in če ga uresničijo drugi (problem zastonskega potnika) (prim. Macy, 2006; Olson, 1965). Selektivne spodbude v skupini vzpostavljajo razlike v obravnavi tistih članov, ki prispevajo k skupinskemu interesu, in tistih, ki ne (Olson, 1965). Poudariti je treba, da je Olson razmišljal o interesnih, zlasti ekonomskih skupinah, in ne o družbenih gibanjih (Mesić, 1996), zato se njegov model neposredno ne nanaša na ta pojav (Opp, 2009); kljub temu pa nekateri teoretiki menijo, da ga je (ob določenih predelavah) mogoče uporabiti za njihovo razlago. Tako bi, na primer, morali dejanski vpliv posameznika oziroma vpliv, ki ga ta ima z vidika opazovalca, zamenjati s percipiranim vplivom; kolikšen je v resnici vpliv ljudi, ki včasih precenijo lasten vpliv v politični participaciji, je namreč težko oceniti (ibid.). Olsonov argument je bil v rabi predvsem za pojasnitev vzorcev sodelovanja, vendar je njegov problem po mnenju Berta Klandermansa (2003) v tem, da omogoča razlago ne vključevanja, razlaga vključevanja pa je šibka. Druga pogosta kritika modela je, da predpostavlja, da ljudje sprejemajo odločitve izolirano (ibid.).²⁴ Glavna kritika RMT pa

²⁴ Tako naj bi posamezniki pri odločanju o vključitvi v protest ocenili svoje koristi in stroške,

gre predvsem v smeri pretiranega opiranja na Olsonov model (prim. Mesić, 1996). Tisti, ki kritizirajo izvorno paradigmo RMT, so soglasni v »oceni, da je njena rigidna instrumentalna, asocialna in ahistorična perspektiva nezadostna za razumevanje in razlago družbenih gibanj« (Mesić, 1996: 199). Izvor ni model je namreč omejen z instrumentalno ekonomsko perspektivo racionalnega izbora, zanemarjajoč verovanja in ideje ter procese, s pomočjo katerih si ljudje razlagajo situacije in pripisujejo pomen dogodkom; zato je njegova revidirana različica izrinila paradoks zastojnega potnika in vključila osmislitev kolektivnega delovanja ter koncepta kolektivne identitete in skupne usode (Mesić, 1996), prav tako pa upošteva, da udeleženci gibanja »v procesu kulturne konstrukcije pomenov oviram, virom in možnostim pridajajo smisel iz perspektive gibanja« (ibid.: 200).

V jugoslovanskih demonstracijah študenti kljub parolam, ki so pogosto poudarjale vprašanje delavstva, niso dobili delavske podpore, ki bi lahko bila močan vir: domnevamo lahko, da bi zaradi te podpore oblast čutila večji pritisk za izpolnitev zahtev (prim. Opp, 2009). Po nekaterih ocenah je k izostanku delavske podpore najbolj pripomogla ZK s plasiranjem dezinformacij in z izkrivljanjem slike o resničnih študentskih motivih (Antolković in dr., 2016). Študentski poskusi plasiranja lastnih informacij so zgolj pokazali, da so dezinformacije hitrejše. Opozoriti velja, da so podatki o dejanskem odzivu delavcev pomanjkljivi (Popov, 2008). Ne da bi zmanjševali pomembnost dezinformacij, ne smemo pozabiti, da govorimo o dveh generacijah, dveh vrednotnih sistemih in verjetno dveh načinih življenja. Starejša generacija je izkusila vojno, mlajša je bila rojena po vojni. Medtem ko se je za prvo revolucionarna dejavnost končala z vojno, so študenti zahtevali »permanentno nadaljevanje revolucije, ki stalno preizprašuje vse dosežke, kot tudi proklamirana načela samoupravnega socializma« (Antolković in dr., 2016: 112). Ker so bile življenjske razmere med vojno slabe, je starejša generacija mlajšo morda razumela kot nehvaležno (ibid.). Čeprav so poudarjali delavsko vprašanje, so študenti izhajali iz teorije, njihove zahteve pa so v resnici ogrožale del delavskega razreda: na primer zahteva, da se na delovna mesta, ki zahtevajo določeno kvalifikacijo, zaposlijo tisti, ki te pogoje izpolnjujejo, je pomenila problem za delavce z nezadostnimi izobrazbenimi kvalifikacijami. Neskladje med izobrazbo in delovnim mestom je tedanja družba dopuščala (Klasić, 2012). Izostanek delavske podpore je mogoče opazovati tudi

kakor tudi prepreke na tej poti (prim. Klandermans, 1997). Do drugih sodelujočih gojijo določena pričakovanja, na osnovi katerih ocenjujejo verjetnost uspeha akcije in lastnega doprinosa k temu. Če menijo, da njihova participacija ne bo prispevala k realizaciji kolektivnega dobrega, oziroma da se v protest ne bo vključilo dovolj drugih, ali da navkljub velikemu odzivu ne obstajajo možnosti za realizacijo cilja, se za sodelovanje verjetno ne bodo odločili (prim. ibid., 2008).

skozi koncept relativne deprivacije – kot rečeno, za nastanek nezadovoljstva zadostuje, da posamezniki ali skupina ocenijo, da je njihov položaj depriviran. Tako je mogoče, da so študenti svoj trenutni status in status delavcev primerjalno ocenili kot relativno depriviran, medtem ko so delavci (če niso bili izpostavljeni nekaterim pogojem dela, npr. prisili) trenutni status obeh skupin ocenili kot nedepriviran. Poleg medijske manipulacije, percepcije položaja lastne in druge skupine ter medgeneracijskega nerazumevanja sta lahko k pomanjkanju delavske podpore, pa tudi podpore širše javnosti, privedla tudi individualna nezainteresiranost posameznika in njegov osebni položaj (npr. vsakdanji problemi) (Klasić, 2012).

Druga skupina

Kolektivna akcija po navadi vključuje dve skupini (prim. Tilly, 1977). Ena od njih je lahko oblast. Njena nestabilnost lahko spodbudi nemire. Del stroke se strinja, da se množična mobilizacija najpogosteje dogaja v času intenzivnega konflikta znotraj elite (Lachmann, 1997). Po mnenju nekaterih so zagrebške demonstracije pomenile grožnjo hrvaškemu partijskemu vodstvu; kot preostalim partijskim vodstvom, ki so se leta 1968 srečala z njimi, bi študentske demonstracije lahko pomenile tudi grožnjo monopolnemu položaju partije. Vendar je za preprečevanje demonstracij hrvaška oblast imela še en razlog. Od konca leta 1967 je hrvaško vodstvo opozarjalo, da je nujna razbremenitev gospodarstva, in predlagalo razpravo o bilanci federacije, česar niso sprejele zvezna administracija in preostala vodstva. Tik pred demonstracijami, konec maja 1968, je vodstvo na zagrebškem posvetu sekretarjev občinskih komitejev ZKH vso jugoslovansko javnost seznanilo s svojimi stališči in pripombami. Na posvetu so se zvrstile tudi kritike delovanja federacije in zvezne gospodarske politike ter opozorila na nujnost ureditve položaja v partiji. Posvet je bil na Hrvaškem pozitivno sprejet, v drugih republikah pa je bil odziv večinoma drugačen, najostrejši je bil v Srbiji. Hrvaško vodstvo so obtožili izzivanja politične krize, poskusa vsiljevanja lastnega mišljenja in nespoštovanje zveznih odločitev. Ker so bile beograjske študentske demonstracije nekaj dni pozneje, je srbsko vodstvo dobilo dokaz o negativnem vplivu zagrebških sporočil. Pojav demonstracij v Zagrebu je torej lahko bil povod za sum o povezavi med hrvaškim vodstvom in študentskimi nemiri (Klasić, 2012).

Kot vsaka druga skupina lahko oblast zmanjša ali poveča stroške za udeležence akcije (prim. Tilly, 1977). Kot eden od razlogov, zakaj zagrebške demonstracije niso imele večjih razsežnosti (npr. odhod na ulice), se na-

vaja razpršenost študentov na več lokacijah v Zagrebu (proti predvidenemu kampusu se je politika odločila v 50. letih po spopadu med policijo in študenti (Senker v Antolković in dr., 2016)). To razpršenost lahko označimo za oteževalno okoliščino, prav tako pa tudi kadrovske spremembe v zagrebškem vodstvu Zveze študentov na začetku leta 1968, s katerim si je partija povrnila vpliv nad to organizacijo, in izostanek podpore profesorjev in hrvaških intelektualcev ter podpore organizacij ZK politiki ZKH. Od samega začetka so te organizacije na fakultetah in na univerzi svoje delovanje koordinirale z najvišjimi republiškimi in mestnimi političnimi forumi (prim. Klasić, 2012).

Sklep: Zakaj so študenti junija 1968 protestirali?

Jugoslovanski politično-ekonomski eksperiment, podprt z zunanjimi okoliščinami (npr. položaj v hladni vojni) in z energijo njenih državljanov, je v prvih letih prinesel pozitivne rezultate. Veliki apetiti, nerešeni spori glede nadaljnjega razvoja, posledice demografske ekspanzije, pa tudi nepopolno izvajanje teorije samoupravljanja v praksi so privedli do politične krize in zastoja v gospodarstvu. Čeprav so spomini na življenje v vojni in primerjava z življenjem državljanov in državljanek v državah Vzhodnega bloka šli v prid sedanjosti, so večdimenzionalno neugodne razmere v družbi zahtevale odziv političnega vrha. Glede na to, da se samoupravljanje takrat še ni uvedlo, ali pa je bilo na začetku, teren za izvedbo reform ni bil najprimernejši. Na nejasnosti sistema so opozarjali intelektualci. Razlike med ljudmi so se povečevale. Medtem ko je bilo dotlej le slutiti obstoj razlik v partiji, so bile te konec junija 1968 potrjene. Nič bolje ni bilo niti v visokem šolstvu (npr. premajhne zmogljivosti, zniževanje državne podpore študentom). Čeprav ne moremo vedeti, ali je politični vrh pred letom 1968 s svojimi dejanji (npr. z odpiranjem meja) preprečil iskro potencialnega upora študentov ali katerega drugega segmenta populacije, so tega leta nekatere poteze političnega vrha povzročile, da je generacija, ki so jo v šolah učili vladajoče ideologije in je bila naučena, da spoštuje izbrane vrednote, javno izrekla kritiko. Izhajamo iz predvidevanja, da so se zagrebški študenti zavedali ekonomskega položaja v državi, in da so ga – skladno z ekonomskim položajem svoje družine – tudi občutili. Glede na njihove življenjske prioritete sta jih motila stanje in skrb države do univerze in študentske populacije, prav tako pa je bila prisotna bojazen zaradi lastne prihodnosti. Predvidevamo, da so v zagrebški študentski populaciji obstajale razlike v poznavanju politične krize, ki je do-

letela Jugoslavijo, kakor tudi skrbi glede tega; vendar kljub temu menimo, da glede na časovno bližino junijskih demonstracij in posvetov sekretarjev občinskih komitejev SKH neenotnost partije verjetno večini ni bila neznana. Država je državljanom obljubila ne le boljše življenje, temveč tudi enakost (nehvaležno je vprašanje, ali je doslej kateremukoli političnemu sistemu uspelo to v celoti uresničiti): to je bilo v neskladju z elementi materialnega, pa tudi nematerialnega razslojevanja, kar je bila realnost leta 1968 in na kar je pomenljivo pokazal tudi opisan večer 2. junija v Beogradu, ko je bil vstop v dvorano dopuščen le brigadirjem (glej 12. opombo). Čeprav je bil razlog za spremembo lokacije koncerta vreme, je selekcija v neformalnem okolju vzpostavila družbene meje (med študenti in brigadirji oz. oblastjo), o katerih govori Tilly (2005). Kratkotrajne ali ne, vzpostavljene družbene meje puščajo sledi v odnosih tudi potem, ko izgubijo podporo avtoritete (prim. Tilly, 2005). S tem dejanjem je sistem tudi pokazal, da daje eni skupini ljudi večje pravice kot drugim, celo ko gre za zabavo, ki je morda plačljiva. Spor med študenti in brigadirji oziroma policijo je kulminiral v nasilju. Ta nematerialna neenakost in nasilje v tisti beograjski noči sta še bolj poudarila materialno in nematerialno neenakost v jugoslovanski družbi.

Skladnost družbenih vrednot in družbene stvarnosti pripomore k družbenemu ravnovesju – vsak odmik od tega ekvilibrija manjša imunost proti revoluciji.²⁵ Leta 1968 so študenti hoteli, da se sistem vrne k njegovim temeljnim vrednotam; to lahko razumemo bodisi kot grožnjo ravnovesju bodisi kot poziv k dejanski razrešitvi krize iz leta 1948, ki je nastopila po znamenitem konfliktu med Jugoslavijo in ZSSR. Ne želimo soditi o tem, ali je bilo leto revolucije 1948 ali 1968, nas pa zanima, kaj bi se zgodilo, če bi delavci podprli študente. Ali lahko junijske študentske demonstracije označimo kot potencialno revolucijo, ki se nikdar ni začela, ali morda kot konec revolucije? Če pogledamo prva desetletja druge Jugoslavije, lahko sodeč po nekaterih spremembah, kot so visoko centralizirana država, komunistični režim, kolektivizacija, hitra rast industrije in gospodarstva (povezana z navodili centralnega režima), ki jim sledita občutna slabitev in ekonomska stagnacija, revolucijo, ki so jo izvedli jugoslovanski komunisti, po Goldstonu (2014) označimo kot »družbeno revolucijo«. Četudi se Goldstonov opis poteka revolucije morda ne sklada povsem s potekom jugoslovanskega primera, pa je zanimiv tisti del, v katerem avtor govori o dogodku, ki se lahko zgodi deset ali dvajset let pozneje. Upoštevajoč čas nastanka druge Jugoslavije, II. svetovno vojno in obstoj NDH, smemo sklepati, da je leto 1968 bilo blizu prav temu dogodku, o katerem govori Goldstone: deset ali dvajset let po tem, kar označujemo kot revolucijo, lahko starejša ali mlajša generacija

²⁵ Nov ekvilibrij je pogosto drugačen od prejšnjega (prim. Johnson, 1966).

začuti, da novi oziroma revolucionarni ureditvi ne uspeva izpolniti revolucionarnih idealov. Z mobilizacijo elit in drugih družbenih skupin lahko poskušajo doseči nove revolucionarne ukrepe, lahko izzovejo obstoječe ustanove in njihove programe ali zahtevajo radikalne ekonomske in politične spremembe (ibid.). To Goldstone imenuje druga radikalna faza (prva se dogaja nedolgo po revolucionarnem prevzemu oblasti), ki po navadi ne pelje do rušitve oblasti, temveč do njene prenove oziroma oživljanja njenega radikalizma. Ta druga faza je zadnja praska ali trk revolucionarne energije (ibid.).

Prevod: Tatjana Greif

Literatura

- ANTOLKOVIČ, VIKTORIJA, VALENTINA NEDELJKO IN FRANCESCA VUDRAG (2016): Lipanjska gibanja: oralna historija. *Pro tempore: časopis studenata povijesti* 10/11: 92–128. Dostopno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=273114 (20. avgust 2018).
- BAŠKOVIČ, CIRIL, PAVEL GANTAR, MARJAN PUNGARTNIK IN PAVEL ZGAGA (1982): *Študentsko gibanje: 1968–72*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.
- BILANDŽIĆ, DUŠAN (1985): *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918–1985*. Zagreb: Školska knjiga.
- BILANDŽIĆ, DUŠAN (1999): *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- BROWN, RUPERT (1988): *Group Processes: Dynamics within and between Groups*. Oxford in New York: B. Blackwell.
- CROSBY, FAYE (1976): A Model of Egoistical Relative Deprivation. *Psychological Review* 83(2): 85–113. Dostopno na: <https://www.scribd.com/document/153057484/A-Model-of-Egoistical-Relative-Deprivation> (30. avgust 2018).
- ČEPIČ, ZDENKO (2015a): Bilo je nekoč v Jugoslaviji (1945–91). V *Slovenija v Jugoslaviji*, Z. Čepič (ur.), 23–55. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- ČEPIČ, ZDENKO (2015b): Misli in dejstva: izhodišča. V *Slovenija v Jugoslaviji*, Z. Čepič (ur.), 5–19. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- DAVIES, JAMES C. (1962): Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review* 27(1): 5–19. Dostopno na: <https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/computational-social-science-dam/documents/education/Fall2009/simulation/davies62.pdf> (12. december 2017).
- DE TOCQUEVILLE, ALEXIS (1994): *Stari režim i revolucija*. Zagreb: Politička kultura.

- DUDA, IGOR (2005): *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa.
- EDWARDS, GEMMA (2014): *Social Movements and Protest*. New York: Cambridge University Press.
- FESTINGER, LEON (1954): A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations* 7: 117–140. Dostopnina: <http://www2.psych.ubc.ca/~schaller/528Readings/Festinger1954.pdf> (20. april 2017).
- GOLDSTEIN, IVO (2003): *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber.
- GOLDSTONE, JACK A. (1997): Population Growth and Revolutionary Crises. V *Theorizing Revolutions*, J. Foran (ur.), 102–121. London in New York: Routledge.
- GOLDSTONE, JACK A. (2014): *Revolutions: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- GURR, TED ROBERT (1970): *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- GURR, TED ROBERT (2002): *Peoples Versus States. Minorities at Risk in the New Century*. Washington (D.C.): United States Institute of Peace.
- HOGG, MICHAEL A. (1992): *The Social Psychology of Group Cohesiveness: From Attraction to Social Identity*. New York (etc.): Harvester Wheatsheaf.
- JAKOVINA, TVRTKO (2007): Idealističkoj, hrabroj (i ludoj) mladosti. V *Na rubu revolucije – studenti '71*, T. Ponoš (ur.), 5–12. Zagreb: Profil.
- JENKINS, J. CRAIG (2008): Resource Mobilization Theory. V *Social Movements. A Reader*, V. Ruggiero in N. Montagna (ur.), 118–127. London in New York: Routledge.
- JOHNSON, CHALMERS (1966): *Revolutionary Change*. Boston: Little, Brown and Company.
- KLANDERMANS, BERT (1997): *The Social Psychology of Protest*. Oxford in Cambridge, Mass.: Blackwell.
- KLANDERMANS, BERT (2003): Collective Political Action. V *Oxford Handbook of Political Psychology*, D. O. Sears, L. Huddy in R. Jervis (ur.), 670–709. Oxford: Oxford University Press.
- KLANDERMANS, BERT (2008): Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. V *Social Movements. A Reader*, V. Ruggiero in N. Montagna (ur.), 247–254. London in New York: Routledge.
- KLASIĆ, HRVOJE (2012): *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- LACHMANN, RICHARD (1997): Agents of Revolution. Elite Conflicts and Mass Mobilization from Medici to Yeltsin. V *Theorizing Revolutions*, J. Foran (ur.), 73–101. London in New York: Routledge.

- LALOVIĆ, DRAGUTIN (2012): Prijelomno desetljeće (1962–1972) – od krize stabilnosti do stabilizacijske krize. *Politička misao* 49(3): 11–34.
- MACY, MICHAEL W. (2006): Rational Choice. V *Contemporary Social Psychological Theories*, P. J. Burke (ur.), 70–87. Stanford: Stanford Social Sciences.
- MARX, KARL (1947): *Mezdno delo in kapital. Mezda, cena in profit*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL IN FRIEDRICH ENGELS (1975): *Manifest komunistične stranke*. Ljubljana: Komunist.
- MATKOVIĆ, HRVOJE (1998): *Povijest Jugoslavije (1918-1991). Hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- MEŽNARIĆ, SILVA (1986): »Bosanci«. A kuda idu Slovenci nedeljom? Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.
- MESIĆ, MILAN (1996): Resursno mobilizacijska teorija društvenih pokreta. *Revija za sociologiju* XXVII(3–4): 193–204.
- MUMMENDEY, AMÉLIE, THOMAS KESSLER, ANDREAS KLINK IN ROSEMARIE MIELKE (1999): Strategies to Cope with Negative Social Identity: Predictions by Social Identity Theory and Relative Deprivation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology* (76) 2: 229–245.
- OLSON, MANCUR (1965): *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- OPP, KARL-DIETER (2009): *Theories of Political Protest and Social Movements. A Multidisciplinary Introduction, Critique, and Synthesis*. Oxon: Routledge.
- PONOŠ, TIHOMIR (2007): *Na rubu revolucije studenti – '71*. Zagreb: Profil.
- POPOV, NEBOJŠA (1990): *Jugoslavija pod naponom promena. Dvadeset ogleđa (1968–1990)*. Beograd: N. Popov.
- POPOV, NEBOJŠA (2008): *Društveni sukobi – Izazov sociologiji. »Beogradski jun« 1968*. Beograd: Službeni glasnik.
- RADELIĆ, ZDENKO (2006): *Hrvatska u Jugoslaviji 1945–1990. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga d.d.
- RAMET, SABRINA P. (2009): *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918–2005*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU (1989): *Jugoslavija 1918–1988. Statistički godišnjak*. Beograd: Savezni zavod za statistiku. Dostopno na: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1989/pdf/G19892004.pdf> (18. december 2017).
- TAJFEL, HENRI (2010): Social Identity and Intergroup Behaviour. V *Rediscovering Social Identity*, T. Postmes in N. R. Branscombe (ur.), 77–96. New York in Hove: Psychology.

- TAJFEL, HENRI IN JOHN TURNER (2001): An Integrative Theory of Intergroup Conflict. V *Intergroup Relations*, M. A. Hogg in D. Abrams (ur.), 94-109. Philadelphia, Pa in Hove: Psychology Press.
- TILLY, CHARLES (1977): *From Mobilization to Revolution*. Dostopno na: <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/50931/156.pdf> (29. avgust 2018).
- TILLY, CHARLES (2005): *Identities, Boundaries, and Social Ties*. Boulder in London: Paradigm.
- VAN ZOMEREN, MARTIJN, TOM POSTMES IN RUSSELL SPEARS (2008): Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-Psychological Perspectives. *Psychological Bulletin* 134(4): 504-535.
- WRIGHT, STEPHEN C., DONALD M. TAYLOR IN FATHALI M. MOGHADDAM (1990): The Relationship of Perceptions and Emotions to Behavior in the Face of Collective Inequality. *Social Justice Research* 4(3): 229-250.

...the first of the ...

...the second of the ...

...the third of the ...

...the fourth of the ...

...the fifth of the ...

...the sixth of the ...

...the seventh of the ...

...the eighth of the ...

...the ninth of the ...

...the tenth of the ...

...the eleventh of the ...

...the twelfth of the ...

...the thirteenth of the ...

...the fourteenth of the ...

...the fifteenth of the ...

...the sixteenth of the ...

...the seventeenth of the ...

...the eighteenth of the ...

Protikolonialni boji in emancipacijski potencial samoodločbe

GETACHEW, ADOM (2019):
Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-determination. Princeton: Princeton University Press.

V zadnjem desetletju je bila napisana kopica del o dekolonizaciji, transnacionalnem povezovanju na svetovnem jugu in političnih teorijah, ki so napajale te procese. A ti poskusi presejanja hladnovojnih in evrocentričnih zgodovinske perspektiv so se v ponovnem odkrivanju gibanja neuvrščenih, konference v Bandungu in protikolonialne solidarnosti od spodaj kljub novim glediščem in historiografski bogatosti pogosto iztekli v (tragične) mitomanije o velikih voditeljih in precenjevanje moči nekdanjih kolonialnih metropol, kar je zatajilo notranja protislovja protikolonialnih projektov. Adom Getachew v svoji izvrstni prvi monografiji ubere drugačno pot in pri pisanju (koščka) intelektualne zgodovine protikolonialnih bojev sledi napotku Rober-

ta Vitalisa, da naj bodo pri proučevanju dekolonialnega povezovanja in bojev svetovnega juga kot glavni analitični teren prepoznani raznoliki projekti graditve novih nacionalnih držav, vpeti v regionalne državno-sistemske logike (Vitalis, 2013: 271). Adom Getachew prek rekonstrukcije razumevanja načela in pravice do samoodločbe v intelektualnem prostoru »črnega Atlantika« (Gilroy, 1993), to je anglofonske podsaharske Afrike in Karibov, pove zgodbo, ki omogoča boljše razumevanje vzpona in (vsaj delnih) neuspehov protikolonialnih emancipacijskih bojev, ki niso zgolj preprosta posledica apriorne zgrešenosti njihovega etatizma in nacionalizma, kot trdijo nekatere sodobne radikalne in internacionalistične kritike.

Konvencionalna, učbeniška zgodba o dekolonizaciji nastanek novih držav razume kot dovršitev liberalne obljube, ki jo je ob koncu prve svetovne vojne z razglasitvijo načela samoodločbe podal ameriški predsednik Woodrow Wilson, a ta nato v Društvu narodov tragično (»diplomatsko kompromisarstvo«) ni bila izpolnjena. V tem okviru je imperij oziroma kolonializem razumljen kot preprost dvostranski odnos med metropolo in koloniziranim prebivalstvom, dekolonizacija pa kot posledica postopne širitve »zahodnih vrednot«, s posvojitvijo katerih kolonizirana ljudstva oziroma njihove elite postanejo zrela za samovlado in se osamosvojijo v nacionalno dr-

žavo kot predpostavljeno politično obliko samoodločbe. Dekolonizacija tako ne pomeni poraza imperija, saj sta morebitna osamosvojitve še »nedozorelih« ljudstev in s tem njihov vstop v mednarodno skupnost samostojnih držav že vpisana v pokroviteljsko logiko imperija.

Avtorica pokaže, da je prva generacija protikolonialnih mislecev in državnikov (Kwame Nkrumah, Eric Williams in George Padmore) razvila veliko obsežnejšo definicijo imperija in dekolonizacije, kjer ni šlo le za odpravo tuje (bele) nadvlade, temveč za revolucionarni projekt premagovanja vseh oblik odvisnosti in doseganje nedominacije. Kolonije namreč niso bile izključene iz mednarodne skupnosti, ampak so bile v njo neenako integrirane. Neenaka integracija kolonij je bila (in ostaja) utelešena v mednarodnih organizacijah in mednarodnem pravu, ki sovpadajo z in olajšujejo/omogočajo politično in ekonomsko izkoriščanje. Resnična dekolonizacija in samovlada koloniziranih ljudstev tako ni zahtevala le formalne suverenosti, ampak preureditev mednarodnega reda, ki je – sicer institucionalno fleksibilno – reproduciral neenaka in izkoriščevalska razmerja. Šlo je torej za zahtevo po temeljiti spremembi, delanje sveta na novo (od tod »*world-making*« iz naslova), v katerem nacionalizem ni pomenil zastopanja partikularnih ali etnično zamejenih interesov, temveč je bil nujni, a nezadostni korak k resnični neodvi-

snosti. Avtorica tako zapiše (2019: 28), da si je »protikolonialni nacionalizem predstavljal svet, v katerem so demokratične, modernizirajoče in redistributivne nacionalne države del močnih mednarodnih institucij, zasnovanih z avtoriteto uresničevanja načela nedominacije.« Pri tem meje nacionalnih držav niso bile tudi meje solidarnosti, ampak je bil boj za dosego nacionalne neodvisnosti gibalo smelih internacionalističnih vizij.

Da bi pokazala, kako že od samih začetkov rasne hierarhije strukturirajo mednarodne organizacije in mednarodno pravo, Adom Getachew v drugem poglavju analizira Društvo narodov. Samoodločba kot ključno, a v praksi tragično neuresničeno načelo, je danes tako rekoč izenačeno z Wilsonom, čigar posvojitve tega principa je treba razumeti v kontekstu zaježitve in kooptacije revolucionarnih komunističnih idealov. Leninovo razglašanje samoodločbe kot pravice do samostojnih držav in odcepitve namreč Wilson retorično prevzame, a koncept skupaj z južnoafriškim diplomatom in soarhitektom Društva Janom Smutsom napolni z novo vsebino. Samoodločba je tako izenačena s privolitvijo vladanih, kjer pa ta ni izražena skozi demokratične procese – rasno manjvredni prebivalci kolonij temu namreč niso dorasli – temveč zadržujejo trohica spoštovanja do vladanih in občasno posvetovanje z lokalnimi despoti v kolonijah. Načelo samoodločbe je bilo tako prek

institucije mandatnih ozemelj, »ločenega razvoja« (apartheid) in drugih oblik nepolne suverenosti spremenjeno v orodje imperija (glej tudi Pedersen, 2015).

Zato je še posebej zanimiv primer Etiopije in Liberije, ki sta bili edini afriški članici Društva narodov. Avtorica opiše, kako sta bili obe državi zaradi ahistoričnih očitkov o še vedno obstoječem suženjskem delu izpostavljeni neenaki integraciji. Suženjsko delo namreč ni bilo razlog za zavrnitev članstva, ampak je služilo za legitimacijo stalnega mednarodnega nadzora nad formalno suverenima državama. Rasna hierarhija se je v tem primeru odražala in reproducirala prek »bremenjenega članstva« (*burdened membership*), kjer so bile zaveze obeh držav težko izpolnljive, pravice pa zgolj pogojne. Društvo narodov je obstoj suženjstva ob tem razlagalo z odsotnostjo evropske nadvlade, kar je Italiji ob invaziji na Etiopijo leta 1935 omogočilo, da je svoja dejanja predstavila kot logično nadaljevanje abolicističnih prizadevanj Društva in še en dokaz o nezmožnosti črnske politične samovlade po izpolnjevanju mednarodnih kriterijev. Fašistični Italiji je tako svoje imperialne cilje uspelo prikazati kot legitimno izpolnjevanje humanitarne misije, kar je v afriški diaspori na obeh straneh Atlantika dokončno razblinilo upe v Društvo (in povzročilo razočaranje nad tretjo Internacionalo) in oblikovanje novega panafrikanizma kot

posebne oblike internacionalizma. Ta je črpal iz Leninovega razumevanja samoodločbe, a je za glavne agente v boju proti kolonializmu kot dvojni strukturi suženjstva in rasne hierarhije štel kolonizirana ljudstva in ne proletariata v metropolah. Zato Adom Getachew trdi, da se je prava zgodovina samoodločbe začela pisati šele po drugi svetovni vojni.

Avtorica se svoje rekonstrukcije loti v naslednjih treh poglavjih, ki prek obravnave treh epizod protikolonialnega *worldmakinga* tvorijo vsebinsko jedro knjige. Na tem mestu lahko njene detaljne in s pionirskim arhivskim delom podkrepljene argumente ter mestoma kontraintuitivne teze le orišemo. V tretjem poglavju pokaže, kako je bila samoodločba iz zgolj sekundarnega načela, ki je bilo v Ustanovni listini OZN podrejeno širšemu cilju zagotavljanja mirnih in prijateljskih odnosov med (kolonialnimi) državami, redefinirano v človekovo pravico. Z analizo politične misli protikolonialnih nacionalistov Nnamdija Azikiwe, W. E. B. DuBoisa, Kwameja Nkrumaha in Georgea Padmora pokaže, da je redefinicija temeljila na specifičnem razumevanju imperija kot suženjstva. Imperij je namreč temeljil na arbitrarni moči in izkoriščanju, ki je bil v mednarodni sferi analogen sužnjelastniškemu odnosu. Problem imperija je zato zahteval temeljito prenovu mednarodnega sistema (in ne le preprosto vključitev do tedaj izključenih), kate-re prvi korak je bila samoodločba, ki

naj z upoštevanjem suverene enakosti in samostojnosti šele zagotovi formalne pogoje za poznejši razvoj demokratične ljudske samovlade kot dokončnega odpravljanja dominacije in izkoriščanja. Medtem ko je na tej stopnji samoodločba pomenila predvsem krepitev pravic na novo nastalih držav v mednarodnem sistemu, pa sta naslednji dve epizodi – načrtovanje regionalnih federacij in Novega mednarodnega ekonomskega reda (NIEO) – tvorili del protikolonialne vizije, ki je obetala mednarodne institucije za premagovanje ali vsaj omejevanje moči držav.

Danes tako rekoč pozabljeni projekti regionalnih federacij, ki jim je v Afriki načeloval Kwame Nkrumah, v Karibih pa Eric Williams, so bili odgovor na pravno neodvisnost, ki pa jo je spremljala *de facto* odvisnost, predvsem ekonomska. To stanje, zaradi katerega je bila samovlada v novih državah zelo ranljiva za zunanje vmešavanje in vplive, je Nkrumah teoretiziral kot neokolonializem. Ideja regionalnih federacij je temeljila na logiki, ki je bila podobna sočasno nastajajočim evropskim integracijam, in je predvidevala oblikovanje večjih in bolj raznolikih domačih trgov, skupne razvojne načrte, redistribucijo ter kolektivno obrambo. Nove ekonomske in varnostne vezi med pravkar ustanovljenimi državami naj bi tako sčasoma načele razmerja odvisnosti, s katerimi so bile te še vedno priklenjene

na stare metropole. Poleg nestrinjanja o stopnji centralizacije sta koncu razprav o regionalnih federacijah – tako kot koncu progresivne redefinicije samoodločbe – botrovali predvsem kriza v Kongu in vojna v Biafri. Protikolonialni *worldmaking* se je namreč z vztrajanjem pri pravici do samoodločbe za ljudstva pod tujo nadvlado in hkratnim sprejetjem podedovanih imperialnih meja ter vztrajanjem pri ozemeljski celovitosti zapletel v kar nekaj protislovij. Nkrumah je tako ob krizi, ki je v Kongu izbruhnila zelo kmalu po osamosvojitvi leta 1960, trdno vztrajal pri nevmešavanju in ozemeljski celovitosti, kar je bilo v hladnovojnem kontekstu blokovskega spodbujanja odcepitvenih gibanj smiselno. A je bilo protislovno v primeru Biafre, katere prizadevanja za odcepitev od Nigerije zagovorniki samoodločbe niso odobraval v isti meri kot na primer gibanja na jugu Afrike, ki je bila še vedno pod tujo nadvlado. Dogodki v Biafri so bili tudi povod za začetek »novega humanitarizma«, ki ga označuje do držav nezaupljivo poudarjanje kršenja individualnih človekovih pravic, na katere naj opozarjajo domnevno nevtralne nevladne organizacije. Te so zdaj v imenu pravic posameznikov, ki so bili žrtve državnega nasilja, posvojile retoriko, ki je bila prisotna že med (prokolonialnimi) nasprotniki redefinicije in razširitve pravice do samoodločbe. Nove organizacije, kot je bila Amnesty International, so

trdile, da se je dekolonizacija zgodila prehitro, kar dokazuje dejstvo, da nove države kljub pravni enakosti svojim državljanom niso sposobne zagotavljati pravic. Odgovor na to se je skrival v novih oblikah omejevanja suverenosti, mednarodnem nadzoru in v skrajni sili v humanitarnih intervencijah.

NIEO je bil tako zadnji in najbolj ambiciozen poskus protikolonialnega predruženja sveta, ki ga je po puču proti Nkrumahu leta 1966 vodila nova generacija na čelu z Michaelom Manleyjem in Juliusom Nyererejem. V zgodnjih 70. letih je padec cen surovin še enkrat več razkril ranljivost in ekonomsko odvisnost njihovih izvoznic – držav svetovnega juga. Ker je bil to obenem tudi kazalec omejitev modernizacijske teorije, na katero je vsaj v osnovnih potezah prisegala prejšnja generacija protikolonialnih državnikov, je nova generacija s pomočjo dependistične teorije in teorije svetovnih sistemov reartikularala politično ekonomijo samoodločbe in znova pokazala na neenako integracijo v mednarodno gospodarstvo. Nyerere in Manley sta potegnili vzporednico med razredno delitvijo dela doma in delitvijo dela na mednarodni ravni ter kot rešitev predlagala socialistično urejeno domače gospodarstvo ter NIEO kot komplementarno ureditev v mednarodni sferi. Vzporednica z razredno delitvijo je tudi pomenila, da je solidarnost med ljudmi in državami Tretjega sveta pomeni-

la mednarodno obliko razrednega boja, ki naj se poenoti za zahtevo po mednarodni redistribuciji bogastva od tistih, ki so si ga prisvojili, k Jugu, ki ga je proizvedel. Tako bi NIEO kot socialna država na svetovni ravni povečal pogajalsko moč postkolonialnih držav, demokratiziral odločanje in dosegel svetovno redistribucijo. In prav zadnje je najbolj radikalen element NIEO. Ne le zaradi zahteve same, temveč s stališča politične teorije je še bolj zanimivo, da je zahteva temeljila na razumevanju suverene enakosti kot podlage za pravično delitev svetovnega bogastva. Ekonomski del mednarodne nedominate je bil tako že vsebovan v načelu suverene enakosti, ki je imela v novi definiciji tudi ekonomske implikacije in je s tem pomenila velik odmik od celotne povojne svetovne ureditve. Nyerere je o NIEO govoril kot o ekonomski revoluciji, ki je edina alternativa nasilni revoluciji. In grožnje so se zavedali tudi njeni nasprotniki, zato je bil projekt – ob, spet, številnih notranjih protislovjih – hitro poražen, na njegovih (in drugih) ruševinah pa je nastala in zacvetela neoliberalna kontrarevolucija (glej tudi Slobodian, 2018).

Če je šlo torej pri protikolonialnih bojih vseskozi tudi za poskuse progresivne redefinicije koncepta samoodločbe, kaj samoodločba pomeni danes? Adom Getachew trdi, da je tri desetletja po koncu hladne vojne zaznamovalo vračanje in novo zagovarjanje hierarhičnega mednarod-

nega reda. Neizpolnjene obljube o emancipaciji s strani postkolonialnih držav, ki so nastale kot poskus drugačne predstave suverenosti, a se iztekle v defenzivno branjenje tiste malo suverene enakosti in pripadajočih pravic, so v kombinaciji s širšo spremembo ravnotežja sil povzročile, da danes države niso več vehikel za ambiciozne egalitarne vizije. Ljudski blagor, v humanitarizmu največkrat definiran kot golo preživetje, se je individualiziral skozi diskurzivni in institucionalni vzpon človekovih pravic kot glavne prizme (Moyn, 2018). Ta proces je spremljalo in krepilo pogojevanje suverenosti (in izpraznjevanje pomena samoodločbe) prek konceptov, kot so »*failed state*«, humanitarna intervencija in odgovornost zaščititi (R2P).

Kako torej aktualizirati knjigo, ki je pravzaprav zgodovina neuspešnih in mestoma brutalno poraženih poskusov graditve na nedominaciji temelječega sveta? V veliki meri še vedno živimo v senci teh porazov. Mednarodnim pretenzijam bolivarske revolucije so bila krila pristrižena, še preden je oblast v Caracasu zabredla v trenutno krizo. Države BRICS so kljub svojemu statusu »izzivalke statusa quo« merile kvečjemu na svoj sedež ob mizi največjih in niso pomenile resne in koherentne systemske alternative s pripadajočo politično vizijo (Garcia in Bond, 2017; Prashad, 2013). Ostane nedavno dogajanje v Rožavi, ki je – čeprav veliko manjše po obsegu

– v domiselnosti in radikalnosti še najbližje protikolonialnemu *world-makingu* iz treh desetletij po drugi svetovni vojni. V številnih pogledih je položaj sirskih Kurdov ravno posledica degeneracije protikolonialnih vizij. Paranoična centralizacija baasovskega režima in zatiranje manjšin v imenu antiimperialistične obrambe teritorialne celovitosti pred secesionističnimi provokatorji se lahko berejo kot sprevržena verzija argumentov zgoraj obravnavanih politikov. Tudi odgovor Öcalana in Kurdov je velika skepsa do države, ki v Öcalanovi politični antropologiji igra vlogo konstitutivnega mediatorja in znanilca kapitalistične modernosti. Zato je demokratični konfederalizem kot egalitarni družbeni red eksplicitno antietatističen, ljudsko samovlado pa razume kot izrazito pluralno. Tako je cilj (in sredstvo) šibitev, ne pa krepitev nacionalne države (Flach, Ayboğa in Knapp, 2019). Upoštevajoč enkratnost konkretnih okoliščin, v katerih so delovali Nkrumah in drugi, njihove izkušnje vendarle lahko ponudijo nekaj osnovnih lekcij za projekt v Rožavi. Najbolj temeljna je vsekakor namenjanje večje pozornosti mednarodni ravni kot tisti, ki v končni posledici pomeni pogoje, možnosti ter strukturne omejitve njenega uspeha in morda celo preživetja. Tu ne gre le za pomen vsakodnevnega geopolitičnega preigravanja, temveč predvsem morda za nekoliko pozabljeno spoznanje (ki pa ga odlično obudi Adom

Getachew), da mora vsak poskus graditve svobodne družbe doma spremljati preoblikovanje, če ne demontaža mednarodnih političnih in ekonomskih struktur, ki reproducirajo neenakost in izkoriščanje. Če se zdi, da je ta nauk s stališča Rožave same težko uresničljiv, pa zadnja že uspešno udejanja eno od drugih lekcij protikolonialnega *worldmakinga*. Takole povzame avtorica (2018: 10): »Čeprav ne moremo preprosto obnoviti protikolonialne vizije pravic kot odvisnih od demokratične samovlade, pa osnovna intuicija tovrstnega razmišljanja – da zagotavljanje človekovih pravic posameznikov zahteva kolektivne politične prakse – tvori alternativo paternalističnemu razumevanju pravic, ki izhaja iz koncepta odgovornost zaščititi.«

Pod črto, knjiga Adom Getachew je bogata, odlično strukturirana raziskava in zelo berljiva, kar za tako akademsko pomembna in prelomna dela še zdaleč ni navada. Kljub jasni zgodovinski zamejenosti obravnavanega gradiva, avtorica ponuja nebroj nastavkov za nadaljnje raziskovanje in politično delovanje ter bo zanimivo, če ne nujno branje za vsakega družboslovca ali humanista.

Literatura

- FLACH, ANJA, ERCAN AYBOĞA IN MICHAEL KNAPP (2019): *Revolucija v Rožavi: demokratična avtonomija in osvoboditev žensk v sirskeem Kurdistanu*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- GARCIA, ANA IN PATRICK BOND (UR.) (2017): *BRICS: An Anticapitalist Critique*. Chicago: Haymarket Books.
- GETACHEW, ADOM (2018): The Limits of Sovereignty as Responsibility. *Constellations* 2018: 1–16. Dostopno na: <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12387> (10. junij 2019).
- GETACHEW, ADOM (2019): *Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-determination*. Princeton: Princeton University Press.
- GILROY, PAUL (1993): *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. London: Verso.
- MOYN, SAMUEL (2018): *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press.
- PEDERSEN, SUSAN (2015): *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- PRASHAD, VIJAY (2013): *The Poorer Nations: A Possible History of the Global South*. London: Verso.
- SLOBODIAN, QUINN (2018): *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.

VITALIS, ROBERT (2013): The Midnight Ride of Kwame Nkrumah and Other Fables of Bandung (Ban-doong). *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development* 4(2): 261–288.

SOVRAŽNI GOVOR

(let. XLV, št. 268)

Čedalje pogostejša raba termina sovražni govor zahteva njegovo kritično analizo. Številka prinaša nekatere splošne premisleke, ki jim sledijo pravni in kriminološki pogledi. Posebno pozornost smo posvetili Evropi, migracijam in islamu, tu sta še sklop o digitalnih medijih ter seksizmu in homofobiji.

MISLIMO REVOLUCIJE

(let. XLV, št. 269)

Z 269. številko pri ČKZ obeležujemo 100-letnico oktobrske revolucije. Številka odpira nove poglede na potencialne in omejitve emancipatornih in osvobodilnih politik, ki jih je sprožil oktobrski prevrat leta 1917 v Rusiji, na njegov vpliv na poznejša revolucionarna postajanja ter na nekatere aktualne gradnje antikapitalističnih alternativ.

AVTONOMNA TOVARNA ROG

(let. XLV, št. 270)

»O Rogu morajo pisati rogovci,« je bilo osnovno vodilo 270. številke. V njej je dvanajst po obliki in vsebini raznolikih prispevkov, v katerih se avtorji oziroma kolektivi ukvarjajo z umeščenostjo Roga v mesto, njegovo notranjo dinamiko in posameznimi vprašanji, ki ga prečijo. Tudi vse objavljene fotografije so priskrbeli rogovci.

SOLIDARNOSTNE EKONOMIJE

(let. XLVI, št. 271)

Številka odpira ključna vprašanja s področja solidarnostnih ekonomij, s posebnim poudarkom na združništvu. Poleg teoretskih in konceptualnih premislekov ter primerov dobre prakse, predvsem iz lokalnega okolja, prinaša tudi prvi prevod štirih temeljnih mednarodnih združnih dokumentov v slovenščino.

ZASEBNI ZAVOD: KULTURA

(let. XLVI, št. 272)

Številka se ukvarja s stanjem na področju neinstucionalne kulturne produkcije. Avtorji, tudi sami ustvarjalci na tem področju, se posvečajo vprašanjem kulturne politike, razmišljajo o konceptih, ki jo opredeljujejo ter kritično orisujejo stanje v posameznih umetnostih in razpravljajo o preknarnosti.

ODRAST / STANOVANJSKE POLITIKE

(let. XLVI, št. 273)

Blok o odrasti je prvi ključen izbor znanstvenih in strokovnih besedil na to temo v Sloveniji. Avtorji razmišljajo o okoljskih omejitvah ter možnostih nove politične in ekonomske organizacije, predstavljamo pa tudi dva prevođa, ki sta pomembna za opredelitev samega koncepta. Drugi blok odpira perečo temo stanovanjske preskrbe, pri čemer je poudarek na političnosti vprašanja, kar uvaja novo branje problematike. Blok vsebuje tudi štiri manifeste, katerih avtorji so snovalci različnih evropskih stanovanjskih alternativ.

INVENCIJE PROSTORA/ ARHITEKTURA IN SUBJEKTIVACIJA

(let. XLVI, št. 274)

Avtorji prvega bloka zimske številke se ukvajajo z novimi percepcijami in invencijami prostora, ki jih omogoča spoj umetnosti, znanosti in filozofije ter na katere močno vplivajo digitalne tehnologije. V drugem bloku pa pisci predstavljajo primere arhitekturnih praks, ki v središče postavljajo uporabnika in njegovo subjektivacijo ter arhitekturo razumejo kot dejavnik mogočih družbenih sprememb.

NASILJE NAD LGBT-MLADINO IN ODRASLIMI

(let. XLVII, št. 275)

Avtorji in avtorice se v tematskem bloku posvečajo različnim vidikom in posledicam nasilja nad populacijo LGBT ter razmišljajo o mogočih taktikah boja proti njemu. V rubriki Članke predstavljamo prispevke o uveljavljanju interseksionalne analize pri raziskovanju diskriminacije, o načinih spopadanja s stigmo ter politološko analizo o alternativah predstavniki demokraciji.

ZADNJA ŠTEVILKA

SPREMLJAJTE NAS:

www.ckz.si

FB: www.facebook.com/CKZrevija

TW: www.twitter.com/CKZ_revija

**NAROČITE SE NA
ČASOPIS ZA
KRITIKO ZNANOSTI**

PRIDRUŽITE SE NAŠIM ZVESTIM BRALCEM IN SE NAROČITE NA ČASOPIS ZA KRITIKO ZNANOSTI. LETNA NAROČNINA JE 30 EVROV, ZA ŠTUDENTE IN BREZPOSELNE PA 20 EVROV (40 OZ. 60 ODPSTOTKOV PRIHRANKA). NAROČNINA VELJA OD DATUMA PLAČILA, ZA NASLEDNJE ŠTIRI ŠTEVILKE.

Vsak novi naročnik prejme darilo: eno od zadnjih osmih števil (našteti na prejšnji strani) po lastni izbiri.

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo je uveljavljena družboslovna in humanistična znanstvena revija. Zavezani smo kritični misli in transdisciplinarnosti, osvobajajočim epistemologijam in odpiranju akademskega prostora. Govorimo o tistem, o čemer se ne govori. Brcamo proti toku in izumljamo nove sloge plavanja. Vsako leto štirikrat, že od leta 1973.

Svoje naročilo nam sporočite na elektronski naslov **narocnine@ckz.si**.

Na obvestila se lahko naročite na povezavi **<http://www.ckz.si/narocanje-in-nakup>**.

**NAPOVEDUJEMO
VESOLJE**

(let. XLVII, št. 277)

